

Karolus.

Ajalooline jutustus Gesti minewikust.

Kirjutanud J. Järw.

Tallinnas.

R. Pourmann'i raamatukaupluse kaudu.

1892.

Karolus.

Rjalooline jutustus Gesti minewikust.

Kirjutanud J. Järw.

Gallinas.

Trükitud R. Laurmann'i raamatulaupluse kulguga.

1892.

Дозволено цензурою. Дерптъ, 13-го Іюня 1892 года.

SEEV TA Fr. B. Krentzweidil nim.
Kirjandusmuuseumi
Arhiiviraamatukogu

J. R. 909

Печатано въ типографіи Г. Матизена въ Ревель.

Никольская улица, д. № 23.

I.

Al orus liikus jõe veesi wagusalt edasi, ülewal kaldal oli kena loss. See oli tore ja tugev ja ta torn säras wastu päikest heledaste. Ta oli hilja ehitatud.

Praegu oli lossi kallal suur hull inimesi töös. Ühed tegiwad ülewal kõrges müüri, teised kand-siwad kivia ja saue neile kätte, kolmandad weda-siwad kraami tööplatši pääle: uuele lossile ehi-tati walli.

Töö käis kärmeste, sest tegijad oliwad tuge-
wad, nende hull suur ja sundijaid ka küllalt.

Kui luba anti lõunat pidama hakata, ütles üks teiste seast:

„Mis tarwis peame meie siin sihukest tööd tegema? Hooned nende eneste ja nende loomade tarwis on ometi walmis, ja tugewad ja ilusad on need kõik. Müüri sees, mis praegu ehitame, ei wõi keegi elada. Mis jaoks oleks seda tarwis, kui neil meiega õiged mõtted oleks? Wennad, meie ehitame siin eneste wiimsele wabadusele wangi-koda. Wõi kas ei ole seda mitme lossi juures juba küll nähtud?“

„Sa räägid õigust, Dglas,“ tähendas teine vastu. „Aga kuhu võime pääseda?“

„Tseenesele wangiraudu taguda, päälegi ilma-
füüta, ei kõlba meestele,“ ütles Dglas kindlalt.
„Seda ei tee meie enam. Mis arvate — ugame
ristimise ära ja räägime lossihärrale tõdesõna:
meie walli ei ehita! Meie ei lähe kellegi pääle
ega ka tema pääle, kui ta inimene on; mispärast
siis see walli ehitamine?“

„Jah, ugame ära!“ hüüdsiwad teised vastu.

„Kerge ütelda,“ hoiatas üks hulgast. „Aga
siis tehakse meid kõik pärisorjaks. Mis siis?“

Dglas, arvata ligi neljakümne aastane kindla
moodiga mees, waatas tõsiselt hoiataja otsa.
„Palju meie põlv siis nüüd ristituee all parem?“
ütles ta. „Ja pahemaks läheb ta weel ifka. Eks
meie näe ja kuule seda igauks. Seda võime ka
neist wallidest mõista, mis praegu ehitame. Ja
tulgu mis tahes, aga see ei sünni seotawale, et
ennast ise siduda aidata. Lubinghausen on küll
parem härra kui mõned teised, aga siiski tõusewad
need wallid selleks üles, et siit weel enam häda
meie pääle heita ja ise nende warjul julgemalt
elada võida. Ei, meie auu, meie langenud waba-
dus, meie wahwate wanemate palaw weri, mis
wabaduse eest woolanud, — weel peawad need
meile pühad olema. Mina võin esimene olla, kes
Lubinghauseni ette astub ja ütleb: Meie pühamad
mälestused ei luba meid seda tööd enam edasi teha.
Aga enne ristituefi ära.“

Tema julged, mehised filmad põlesivad, kui ta neid sõnu rääkis.

Nad läksivad alla jõe äärde. Dglase sõnad olivad kõikide südame waimustuses ja julguses kui põlema süütanud, igamees tundis enesele suuremaks häbits ja alanduseks, walli ehitamise tööd eneste wabaduse kõwemaks wangistajaks weel edasi teha. Wapper waba waim meeste rinnas oli alles elaw, kui ta wägewamate wäewallaga maha rõhnutud.

Ja mehed astusivad jõe kaldale kottu ja üks hall isakene nende hulgast tõstis filmad taewa poole ja rääkis:

„Wana isa kõrges walguses, waata meie pääle! Dtsas on sinu laste iluajad. Rasked murepäewad on meie pääle langenud, rõõmupisarad kadunud, leinapisarad woolawad. Metsad kühawad nende kurwastusest, kes hilja rõõmsad olivad, tuuledõhud wärisewad nende õhkamistest, kes hilja hõiskasivad. Ja, ära lahutati sinu lapsed sinust. Waata meie pääle! Tagasi tuleme meie sinule. Kinnita meid! Ole meiega!”

Palawad igatsuse pisarad kadunud kalli aja järele weeresivad wanakese wagadest filmadest. Nooremate filmist säras kindlus ja wahwus.

Ja nad heitsivad riided ära ja läksivad jõe ja pestsivad eneste päält ristimise ära, nagu nad arwasivad. Neid oli suur hulk.

Weest wälja tulles tundsivad mehed endid uue eluga täidetud olewat. Pesemise puhtuse tundmine ihus ja waimustus südames oli neile iseene-

fest kergituseks, pääle selle weel see teadmine, et nad endid eneste arust oma jumalaga oliwad lepitunud, suure patusüü tema wastu ära parandanud.

Sel ajal, see oli teise aastasaja algusel pärast ristiusu süa toomist, sündis seda fagedaste, et sünsed uued kristlased ristimise enestest „ära pestiwad“ ja oma wanade jumalate juurde tagasi pöörawad. Neile oli Ristiusu tõsine tuum tundmata, fest neile ei õpetatud seda. Weel enam: neile näitas päälepatutud uus usk koguni kui wiha ja kurjuse usk olema, fest neid omadusi nägiwad nad selle usu toojate juures eneste wastu igal pool, ja enamiste ainult sunduse ja wägitwalla wõimul oliwad nad see usu wastu wõtnud. Päälegi läks nende elu selle uue usuga aeg ajalt neile raskemaks ja kurwemaks. Si olnud süis ime, kui mõnel waimukal pilgul ehk meelegeitlifel hädatundmisel halwaks leitud uus usk ära heideti ja endisesse pagana usku tagasi astuti.

Kui ristimise pesejad jõe äärest minema läksiwad, ütles üks nende seast uhkeldawalt: „Wind nad on juba kolm korda ristitanud ja nüüd olen ma ka juba kolmat korda selle maaha pesenud, neljat korda ma neid enam kallale ei lasse, kas mis taht.“

Raks teist meest tähendasiwad sedasama. Weel mõningad teised ütlesiwad, neil olnud teine puhk ristimisest endid ära pesta ja ka nemad ei tahta endid enam ristida lasta.

Tõõle minemise ajal pärast lõunat ei kuulnud

lossi walli ehitajad enam sundijate sõna. Nad läksiwad hulgas lossi trepi ette ja nõudsiwad, et lossihärra Lubinghausen wälja tuleks. Kui see läwele ilmunud, astus Dglas teiste ette ja rääkis kindla sõnaga:

„Suur härra! Meie oleme sulle lossi walmis ehitanud, ta on tugew ja ilus. Ela selles ja walitse meie üle, aga ära nõua meie käest tööd, mis meile hirmus on ja mis meid teotab. Mis muu asja pääle on neid wallisid sinu lossile tarwis, kui et nende tagant meie pääle raskeid orjikkeid kõwemine kütkendada? Kudas wõime meie ise find niisugust tööd teha aidata meie õnnetuse rohendamiseks? Seega lõhume oma kurba südant, teotame oma kallimaid, pühamaid mälestusi, oma kadunud wabadust, oma unustamata wapraid wanaid, kes wabaduse eest nii truuste wõidelnud. Ei, meie oleme walliehitamise töö seisma jätnud ja selle pääle tahame jääda. Tee ise need wallid walmis, kui sa sellest jätta ei wõi, meie ei taha find selles teelda, aga ära sunni meid sellele iseenele tapmise tööle. Suur on meie õnnetus juba küllalt, meie oleme wõidetud, meilt on kadunud, mis kallim on kui elu, — lase meid seda leinata waitsemas wabaduses. Mõttele, misuguseks häbiiks peame seda enestele tundma, misuguseks toetuseks eneste wahwatele wanematele pidama, kui meie, nende lapsed, maa wabaduse kütkendamiseks niisugust tööd teeme, kuna nemad wabaduse eest elu jätsiwad? Mälestused ja tundmused mis sinule

pühad oleksivad, tohivad ka meile seda olla. Meie loodame sinu aususe pääle, et sa meid wabandad, kui sellest tunnist saadid wallitöö meie poolt katti on."

Härra Ludinghauseni nägu oli tumedaks lõõnud. Kurjal pilgul wahtis ta rääkija otsa. Wiimaks ütles: „Räägid sa teiste eest, Dglas?"

„Jah?" kostis see kindlalt ja paar sada suud tema selja taga lordasivad sedasama julgeste järele: „jah, jah!"

„Aga kudas teie wdite niisugust?" küsis lõõsihärri wihaga „Mis räägite teie kadunud wabadusest ja wabaduse kütendamisest? Teil on teie wabadus alles ja maa on teil ka.*)" Aga mõtelge, teie wdite need kaotada, kui wastu panema hakkate. Kas te ei tea, et teised härrad naabruses oma rahwa käest kõige wäheha wastutõrkumise pärast maa ja wabaduse on ära wdtnud ja nad pärisorjades teinud?"

„Meie usume, et meie härra parem on kui teised," kostis Dglas. „Sa see wabadus, mis sina meil alles arwab olewat, on wäga kehwa selle wastu, mis meilt kadunud. Meie oleme langenud, wdidetud, oleme sinu ja su wendade sulasteks saanud. Seinas ja pisarates peame sinu wabadusel endist taga kurtma."

---

*) Sakslaste ja Daanlaste wallitsuse esimesel aastasajal oli suurel jaol siit rahwal maa ja wabadus alles käes, kuid niisugusel kitsamal pihkil, et nad tehtud lepingute järele maa eest oma isandatele maksusid maksivad ja oma meestega nende sõjaläituse laasa tegema pidivad. Rutenberg I. lkt. 361.

„Küll! Töö juure!“ kostis uhle Daanlane vägetva häälega.

„Ei!“ kostiswad kõi. „Aga walmis tahame meie olla muud tööd tegema oma maa maksudeks. Mis meie sinu hääks töötanud, tahame pidada.“

Mis maksab nendega rääkida,“ ütles wallitöö ülewaataja wähele. „Nemad on kõige pahemat teinud, nad on ka püha ristiusu ära heitnud ja jälle paganateks saanud. Idest nad tulewad praegu.“

Ludinghausen waatas sügawa põlastusega oma „rahwa“ pääle. „On see õige?“

„Jah!“ kostis Dglas. „Ka see asi, meie wana ust, on meile püha mälestus meie kadunud kallist ajast, ja armas on nii kallis mälestus leinapäewil. Jätke ta meile meie kurtwastuses! Meie ei tea ega mõista teie usust midagi. See pisut aga, mis temast teada oleme saanud, ei sünni meile. Pidage teie oma usku, meie ei taha teid selles segada, aga laske meid ka meie usust lugu pidada ja ärge nühelge meid, kui ta meile armas on. Teile ei ole sellest ühtegi tulu, kui meie teie usku oleme, ega ühtegi kahju, kui oma usku peame. Laske see ainuke tingimine meie lepingust jääda, ta on teile kasuta. Kõik muud aga, mis teile tuluks, tahame pidada.“

Aritatud kristlane surus oma tusta tagasi ja rääkis: „See ainukene asi, ust, on kõige ülem punkt meie lepingus. Püha Ristiusku oleme meie teile tooma tulnud ja see õnnistus peab teile saama

ja jääma. Teie olete minu alamad ja mina olen ühes teiega vägetwa Daani kuninga alam. Kuningas aga nõuab, et tema alamad peatwad Krist-lased olema. Seda nõudis juba Waldemar II ja seda nõuab nüüd ka Erich IV. Need mõlemad kuningad on meile ka täieliku woli andnud, teid karistusega Kristiusu pidamisele sundida. — Ja weel tuletan ma teile meelde: seitse aastat tagasi, see oli aastal 1306, peeti Raktweres maa asjade ja seaduste korraldamiseks suurt maapäewa ja kinnitati sääl siis uueste seda asja, et need tulewad pärisorjadeks teha, kes Kristiusust pagana usku tagasi langewad. Ja Tallinna piiskop Heinrich I. nimetati maapäewa poolt Daani kuninga asemikuks, kes selle maa üle kuninga nimel ja asemel walitseb. Mis suguse südamega peab nüüd piiskopp kuulma teie usust äralangemisest? Kas niisugust kuulda pole temale raske? Weel nüüd peab seda asja ette tulema! Kas see pole inetu? Ja ärge arwake mitte, et nii suur süü, nii raske usu teotus wõib andeks antud saada? Teie kõik langete pärisorjadeks, ehk olgu siis, et kohe kahetsete, andeksandmist palute ja uueste endid püha ristiveega pühitseda lasete. Siis saaks kuninga ja piiskopi wiha teie päält ära langema ja ka paatwsti enese süda teile halastust andma. Mõtelge siis! Kuulge halastuse häält, jätke endine kuradi teenimise usk!”

Mehed raputasiwad pääd ja laskiwad ära. Nad jäiwad kuudlaks oma otsusele. Selle järele tuli ka

karistus. Kõikide käest, kes lossi walliehitamisest ja Kristiusust ärataganenud, võeti maa ning wabadus ära ja tehti nad pärisorjadeks. Pärisorjaks saanud inimene tähendas juba siis, pärisorjuse algusel, kui asja, keda omanik võis tarvitada, kuidas tema tahtis, keda tema ka äramüüa ehk loomade wdi asjade wastu ära wahetada võis. Ainult äratapmine oli keelatud.

Ludinghauseni uusi pärisorjasiid ootas raskem saatus, kui nad ise arwanud. Nende isand ehk oleks omast meelest nende wastu pehmem olnud, sest tema oli selle aja möödu järel üks kõige parematest; aga teised wõimumehed naabruses ja Tallinnas tungisiwad temale pääle, wastutõrkujad ja usu-teolajad pidada waljumalt karistatud saama, õpetuseks ja hirmuks teistele, et sarnatsed sündmused kord kaoksivad. Pehmus nende wastu anda teistele suuremat julgust, ka wastu panema hakata. Saiwad siis uued orjad esiti tubliste peksa. Seepeale waliti wagusama loomuga mehed nende seast wälja ja ainult need pidas Ludinghausen enesele. Südamad ja elawamad mehed müüs ehk wahetas ta kauge-matesse kohtadesse ära, et nõnda neid laiali saata ja seega seda kahjulist waimu, mis nendes tõusnud, enam ära lämmatada. Ühes koos elades ja üks-teiste õhutusel võis see waim ka orja rinnas edasi leekida ja wiimaks ehk ka weel kängemale wastupanemisele lahti lüüa.

Õnneks aga oli, et Oglas, kui kõige südam ja wahwam wastutõrkuja Ludinghauseni lossi

pääle jäeti. Aga oma armsast naesest ja pisikesest pojakesest sai ta lahutatud; need piditwad mõnikümmend tversta lõssist eemal elama, kuhu neile härra poolt asu antud; aga Dglas teenis pärisorjana lõssis.

II.

Ligi aasta aega oli ülemal räägitud sündmusest mööda. Lämela lõssile — nõnda Ludinghauseni mõisa nimi — oli tugew wall juba ümber tõusnud. Kõik oli walmis. Palju oli selle ehituse juures higi walatud, palju säääl orjad ja wabad kannatanud. Ja ikka läks orjade ja ka waba rahwa elu raskemaks; seda nähti igal pool. Weel kiiremalt kaswas pärisorjade hulk. Sest ka kõige wähemate eksituste ja süüde eest heideti eksija põlwest põlweni pärisorjusesse ja eksitusi leiti iga tahes nii palju kui aga taheti. Ja ka ilma misgisuguse süüta hakati inimesi juba pärisorjadeks pidama. Orjade wahetamist teiste orjade, asjade ja loomade wastu tuli ka juba siin ja säääl ette, nimelt see pärast, et sagedaste hulk inimesi korruga pärisorjadeks pidiwad saama, see on, kui nad ühes nõuus wastutõrkumise waimu oliwad näitnud. Kes wõis siis sündsaks arwata, neid säherdusi orjasid ühte hulka jätta.

Ja mida raskemaks orjade ja rahwa elu läks, seda enam tikkus wiha ja sala tasumise mõte rahwa

seas tõusma. Nii oli lugu paganausu poolehoidjate juures ja umbes nõnda ka Kristlaste seas. Kristi-
usu kallist wennastuse waimu ja leplist meelt ei
tuntud weel palju kuskil, kuigi selle usu nime
kanti. Minult arwaste leiti mehi, kellede juures
südame hääbus suurem oli kui meele toorus.

Ka Lubinghauseni alamate ja orjade seas lii-
tus oma isanda wastu suur salawiha. Paljud
mõtlesiwad selle pääle, kudas temale kahju teha,
kudas temast lahti saada wõida. Kas sellest neile
enestele kasu wõi kahju wõiks tõusta, selle pääle
ei tahtnud mõelda. Dodati aga parajat aega,
mill oma tahtmist täide saata. See aeg arwati
nüüd tulemas olema. Lubinghausen tahtis oma lossi
ehituse töö lõpetamiseks suurt pidu pidada. Palju
rüütlistid, wasallistid ja muid isandaid oli sellele
pidule palutud ja praegu walmistati pidu
wastu libedaste. Kõige peenemaid söökisi walmis-
tati päratul hulgal, kallimaid jookisid weeti kokku
koormate kullal, ehitati ja walmistati sees tubades
ja wäljas aedades ja õues. Pidu pidi kõigiti
tore ja suur saama. Ka elatanud piiskopp Hein-
rich I. Tallinnast oli pidule kutsutud, niisamuti
ka kuulsamad Daani wasallid Leo von Orgies ja
Johann von Waighite. Praegu ei olnud jo kel-
legi wälise waenlasega suuremat sõdaaega ja rahu-
ajal oli rüütlite, wasallide ja teiste isandate tähtsam
toimetus pidude ja pallide pidamine ja priiskamine.

Seda suurt pidupidamist arwasiwad orjad ja
muud maaelanikud fiin ja ringkonnas parajaks sünd-

šaks ajaks, et suurt hulka eneste waenlasi ära surmata. Nende mõte oli, et kui pidulised küll on söönud, joonud, tantsinud ja nõnda endid ära wäsitanud, siis öölopul losi tungida ja eneste kurja nduu täide saata. Suurt wastupanemist ei arwanud nad karta olema, sest pidulised pidiwad kõik puru wäsinud ja purjus olema. Losi lähemate teendrite käest oliwad nad pidupäewa waremalt ette teada saanud, niisamuti ka seda, et palju wägewaid mehi oli pidule kutsutud.

Et ka õnnetu pärisori Dglas sellest kurjast nduust teadis, on mõista. Oli ta jo esimene wapper mees wälja astuma, kus sellest kadunud wababusele kaitset wõis tulla. Siin aga oli ta teiste tahtmisele, kui nad öösel metsas koosolekut pidanud, kangeste wastu waielnud. „Mõtlege, wennad,“ oli ta ütelnud, „asi on wähemalt kahest küllest hirmus. Esiteks saab selle pidu pääl ka palju meie isandate naisi ja tütreid koosolema ja need ei ole meile mitte paha teinud. Ka meeste seas, kes sääl koos, saawad mõned paremad olema, kes kudagi pole surma ära teeninud. Aga teie tahate neid kõiki sääl surmata. See ei pea sündima, see pole õige. Teil ei saakski wõimalik olema, nende elu sääl hoida, kes õiged on, kui teie neid küll hoida tahaksite. Meie tahame mehed olla, jah, aga mehe nimi, mehe auu ei kannata süüta werd. Teiseks: kui meie tõeste nii hoolimatad oleksime ja kõiki nende piduliste elu lõpetada wõiksite, kas wõiks sellest meile midagi hääd tulla? Ei ialgi. Muijale

jääks neid ikka järele veel küllalt ja meie kuri weretöö saaks meile hirmsal wiisil kätte nuheldud. Meie wennadgi, kes meie nõust ei teaks, ja ka meie lapsed, peakswad meie mõtlemata hoolimata töö pärast kannatama, sest ialgi ei saaks meie mässu järele maa ja rahwa elu kergitatud, waid tõeste saaks see palju raskemaks ja õnnetumaks muutumata. See saaks ka siis sündima, kui teie ettewõtte piduliste kohta tühja lähaks, kui meid peaks tagasi lüüa wõidama. Nõnda on minu mõte, wennad. Ma olen ikka walmis olnud, häält tõstma ja samm u astuma, kui sellest midagi hääd wõiks tulla ja kui see meeste auuga ja digusega kokku sündis, aga see mõte, wennad, läib kõige mõistuse wastu, on kõigiti kahjulik ja seepärast jätame tema."

Mõningad koosolejad andsiwad Dglase mõtetele diguse ja soowisiwad kurja mässunduu ära heita. Teised aga waatasiwad kahlasel pilgul Dglase rääkija pääle ja mõtlesiwad temast seda ja teist alandawat mõtet. Siisgi jäeti mõeldud nõuu seekord katki.

Aga wist sündis see katkijätmine ainult silma- kirjaks, nimelt Dglase ja mõne teise tema meelele pärast; sest pea oldi jälle kokku tulnud, aga ilma Dglasele ja mõnele teisele teatamiseta. Ja siis oldi ometi kuri nõuu otsufeks wõetud, Dglase mõtteid ka hoopis hukka mõistetud. Tema eest katsuti uut otsust täitsa salajas pidada, sest teda ei usaldatud enam.

Ja mõeldub pidu tuli ja piduperemehe orjad ja alamad olivad ka omalt poolt selle wastu valmistanud. Teise pidupaewa wiimasel öötumil tuli neid suur hull tasasel sammul lossi wärawa ette. Pika rebeli panivad nad walli najale ja pea olivad mõned mehed üle walli sees. Siin wõtsiwad nad wärawawahi kinni, kes nende wastu wäguned oli kui tall, ja tegiwad siis wärawa lahti.

Nagu jõgi woolas meestetwägi wärawast sisse. Kõik oli wagusi, wärawatwaht ka ikka weel.

Kui muist mehi õues oli, langesiwad lossi wärawad korraga prahwatades kõtku, rebel, mis esimesed sissetulejad walli pealt alla lasknud, tõmmati maha ja igast küllest tormasiwad sõjaliste hulgas sisse pääsejate kallale. Hirmus raiumine tõusis. Väljast tulejad nägiwad, et neid siin oli oodatud, nägiwad, et nende suurem hull kinni langenud wärawa tagant neile appi saada ei wõinud, nägiwad, et neil siin ainult surma oli walida, sest elawalt endid alla anda pidi palju pahem olema kui surm.

Ei läinud palju aega, kui wangi langenud õnnetu meeste jalk peaaegu kõik oma weresse oli maha raiutud. Nende mõningate pääle, kes weel jalal seisiwad, ei tunginud wõitjad enam ja nendest ei olnud ka enam wõitjate wastu mõõga tõstjat.

Nii wäga teifiti läks Lämela meeste asi, kui nad arwanud. Härra Lubinghausen oli nende nõuu enne pidu teada saanud ja siis mitu sada sõjameest pidu ajaks lossi walmis muretsenud. Tema

enese sõjamehed ja pidulised weel pääle selle. Mis paremat saatust wõis siis pääletungijatele siin loota olla, päälegi kuna neil kellegil õiget sõjariista ei olnud.

Õnneliku wõidu õhinal peeti pidu nüüd weel rõõmsamalt edasi. Ühtlasi hakati ka otsima ja uurima, et ka neid kurjanduu osalisi kätta saada, kes wõitlemise algusel wärawa taha jäänud ja säält ära põgenenud. Mitte ühtainust ei saadud neid kätte. Need mõningad, kes tapluses lossi dues elusse jäetud, ei andnud ei mingisuguse piinamise ega ka meelitamise pääle mitte üht üles, kes nende nõuulised ja feltfilised olnud. Nad ei nimetanud ühtegi nime elawatest, kes wärawa taha jäänud, ega ka surnutest, kes tapluses surma saanud. Kui neid küll oli usutatud ja piinatud, poodi nad juba pidu ajal lossi wärawa ees üles.

Neid oli wiis meest. Üks nendest hüüdis wõlla all, kui maa tema jalgade alt kadus: „Oh Dglas! Sull oli ikka õigus. Nüüd saab nende wiha weel raskemalt kõige meie õnnetu sugu pääle langema.“

Wärawawaht, kes neid sõnu kuulis, ütles surmaminejale wastu: „Seda sa tead muidugi. Sina oledgi see esimene, kes üle walli sisse tuli ja mind kinni wõttis. Teie mõtlesite mind purjus olema, aga ei olnud. Tegin paljalt nõnda, sest nõnda oldi mind kästud. Küll meie oleme kawa-lad. Sää! oled sa nüüd!“

„Daani koer!“ ütles üks sureja wiibaga. Siis kadus maa tema jalgade alt. Nad kõik jäitwad wärawa ette wõllatesse rippuma.

Rudas oldi lossis kuri mäsfunduu enne pidu teada saadud? Oglasfe naese läbi. See oli rahwa käest kuulda saanud, et tema endine mees, kes nüüd lossis pärisorjaks, teiste mässumõtte kord nurja ajanud ja et teised siis tema eest warjates jelle kurja nõuu uueste otsufeks wõtnud, mille juures mõningad Oglast ka olla ahwardanud. Nad arwanud teda waenlaste sõbraks, wõdi ka foguni eneste äraandjaks saanud oletwat, et nõnda, nii alatamal wiisil, ennast pärisorjusest lunastada wõida.

Need mõtted oliwad armastawa naese leinatud mehe elu pärast kartma pannud. Ta arwas, mäsajad wõida oma wihas ka tema mehe ära tappa. Ja kuigi nad seda ei tahaks, sündida wõida ehk see siisgi, sest lossis wõida häbaga ka orjast mäsajate wastu kaitseks tarwitatud saada. Saakswad aga mäsajad Oglast eneste waenlaste seas wõitlemisel nägema, siis saakswad nad muidugi tema elu pääle tungima. Temast ei oleks enam seda mõeldud, et ta ainult sunduse mõjul oma wendade wastu wõitleb.

Nõnda mõtles armastaw naene ja see armastus kaotatud mehe wastu ajas teda kurja mäsfunduu Lubinghausenile üles andma. Kui tema seda teada saab, siis saab mäsamine enne tõusmist ära lämmatatud, arwas naene, ja siis on ka Oglase

elu julge. Ja nii oli ta Lämelaſſe ruttanud ja rääkinud, mis ta kuulnud. Selle pääle oli ta ſääli kinni võdetud ja ühes oma lapsukesega, teda ta enesega ühes toonud, loſſi pääle wangi pandud. Kes usaldas teda enam wabaks jätta. Tema palwe, et ta ka oma meest ſiin võiks näha saada, oli kindluſega tagaſi lükatud.

Nüüd, kuſ määſamine mööda ja ſelle kõige õnnetumad õhvirid võllas kõlkufiwad, laſkis Lubinghaufen Dglase naeſe oma pojakesega wangift piduliste ette tuua ja ütles neile: „See on ſee naene, kes orjade hirmsa nõuu üles andis. Wõib olla, et meie kõik, kes ſiin ſeiſame, elawate ſeaſt kadunud olekſime, kui tema poleks tulnud ja kurja nõuu atwaldanud.“

Wägetwad waſallid, nende prouad ja tütreid, rüütliid ja nende kannupoifiid waataſiwad iſeäralikul pilgul ettetoodud naeſe pääle. Ta oli alles noor inimene, tema nägu lihtne, aga armas. „Kus minu mees Dglas on?“ kaſis ta. „Siin on ſiiſgi määſamine olnud — kas Dglas on alles jäänud?“

„Ta on alles ja pole määſu näinudgi,“ ütles Lubinghaufen.

Naeſe kurwa näo pääle tõuſis ilus rõõmujume.

„Mis ſu nimi on?“ küſis keegi piduliste hulgaſt.

„Saale,“ koſtis Lubinghaufen.

„Saale, ſa oled meile hääd teinud,“ rääkis küſija, „meie tahame ſulle ka taſuda.“ „Seda üteldes pani ta mõned rahatükid laua pääle.

Teised pidulised tegivad kohe sedasama ja pea seisib raske rahakubi laua pääl.

„See on sinu, Saale,“ tähendas loosihärra.

Naene waatas üle uhke piduliste hulga, tema pilk muutus kurwaks ja ta ütles: „Wõtke raha tagasi! Minu südamele saab sellest walust küll, et mu wendada weri siin woolanud. Werehind on Dglase naesele hirmus. Mina mõtlesin, et minu ülesandmise läbi kasuta werewalamine üleüldse tulemata jääb ja et siis ka Dglase surma karta ei ole. Nüüd on, kuda kuulen, Dglas küll alles, aga hirmus werepidu on siiski sündinud, werepidu minu wendade südamest! Oh mis raske saatus! Meie õnnetu rahwas! — Hirmus raha!“

Ta keeras oma lekitwad filmad rahakubjast põlgtusega kõrwale.

„Ütle siis, Saale,“ rääkis see piduline, kes temale rahapakkumiseega hakatust teinud, „üttele, misga wõime sinu häategu tasuda?“

„Kes sa oled?“ küsis Saale.

„Mina olen Tallinna piiskopp ja kuningas asewalitseja Heinrich I.*). Palu, mis sa tahad, ja meie tahame täita.“

Uus waimutuli wälkus Saale filmis. „Sah, ma tahan paluda,“ ütles ta elawalt ja astus hiilgawail filmil piiskopi ette. „Ärge otsige taga ega ärge nuhelge neid, kes wälja walli taha jäi-

---

*) Piiskopp Heinrich I. walitjes Tallinna piiskoppfonda aastast 1289 kuni 1314. Praegu oli ta walitjuse eeswilmne aasta 1313.

wad, kui teie wärawad finni lõite ja seesolejad maha raiusite. Urge pange rahwa pääle enam raskemat koormat. Andge minu mehele wabadus tagasi. See on minu palumine. Ta ei ole teile mitte raske. Täitke teda! See tuleks ka teile enestele õnnistuseks."

Halli pääga waimulik mees taganes palujast tagasi. Tema nägu tunnistas, et ta neid palweid liiaks pidas. Siis ta ütles: "Saale, saa tahad wõimatumat asja paluda. Nii suuri kurjategijaid ei pea ometi mitte karistamata jäetama. Siisgi, maatwalitsus ja maanduunikkude kogu saab sinu palwe üle aru pidama."

"Ei, see ei lähe!" hüüdsiwad mitmed isandad piduliste hulgast. "Kurjategijaid mäsfajaid peab otsitama ja peab leitama, kas wõdi rauaproowiga*) ja peab neid karistatama. Ise asi olgu meie

*) Gestimaas wasallid oliwad 1306 aastal Märtsi kuul maa seaduste korraldamiseks ja „hääde lombete kinnitamiseks“ kogu astunud nõuu pidama ja oliwad siis teiste karistuseaduste seas ka järgmise teinud: „Kui keegi mõne Gesslase pääle mõnd kuritööd teab arwata, aga mitte kindlamalt kui seega, et aga üks Gesslane seda teinud, siis wõib see arwataw ainult rauakandmiseega ennast kahtlusest puhastada.“ See rauakandmine wõdi rauaproow oli nõnda: Kahtluse alune pidi tulist rauda määratud tüki maad kandma eht palja jalul üle tulise pleti läina eht tuliste adraraudade pääl seisma. Sai ta ihu tulisest rauast põletatud, siis oli see kindlaks tunnustuseks, et ta tõeste süüdlane on. Seda rauaproowi oli siin juba waremalt tarwitatud ja paawst oli seda siin ka ära keelanud, aga sellest keelust hoolimata oli ta siin uueste tegemise läbi ikka alles hoitud. Ajaloo kirjutajad ütlewad: „See rauaproow heitis ig a Gesslase elu ig a muulase tahtmise alla.“ Meie ei wõi aga mitte arwata, et sarnane seadus ja rauaproowid ainult nende tegijate siidame kurjusest tõustiwad; ei, ka selleaegene ebausl rumalussega oliwad siin mõjudumad. Arwati, et süüta oset rauda põletamise wastu kaitses ja et süüta inimestel rauaproowides midagi kannatada ei olegi.

pärast Dglase wabaks lastmisega. Rahwa elu ei raskenda muidugi keegi."

"Raskendatakse küll!" hüüdis äritatud naene waljuste. "Iga aasta on seda näitanud. Sa mina kardan, nüüd saate teie seda selle äraneetud mäsufatse ajamisel weel palju enam tegema. Aga kuulge mind, ma palun weel teid, halastage selle waese rahwa pääle! Ta on juba küll õnnetu. Laske tema õnnetuse mõõt kord täis saanud olla. Urge lisage enam juurde. Kord juhtusin ma kuulma, et teie Kristiust ka ligimese armastust õpetada. Laske seda õpetust siin vähemalgi wiisil elus nähtawaks saada. See oleks teie auu. Seni ajani ei ole rahwas uue, parema usu toojatest muud näinud kui südame kurjust. Pange kord sellele piir. Rahwa õhkamine on suur. Kuulge mind!"

Suur pidusaal jäi waitsemaks kui magamisetuba. See tuline waim, see palaw süda, need elawad, wahwad sõnad selle naese suust oliwad suure toreda piduliste kogu kui kohmetusesse löönud. Keegi ei näitnud midagi kosta teadma. Meelepaha, häbi ja imestus ühtlasi sulgusiwad kõikide suud. Wiimaks ütles üks — see oli endine kunninglik asetwalitseja Johann Sakseson Tallinnast — tema ütles:

"Pange tähele, naene, mis sa räägid. Sina julged meile südame kurjust ja rahwa koormamist ette heita. Mis arwad sina südame kurjuseks? Kas meie peame selle kurja südamega rahwa kur-

jad teob hääks kiitma ja karistamata jätma? Kas teie ei sunni meid ühtelugu oma wastuhakkamistega waljust tartwitama? Kus maailmas on weel niisugusid kuradi tegusid kuulnud kui teie seas sunnib? Kus teie ial kedagi meie seast kätte saate, seda tapate ära ja kisute teha liikmed koost kui põrgulised. Ja kudas tegi ja teeb teie rahwas meie sõjawangidega? Hirmus on selle pääle mõtelda! Kusgil mujal maailmas pole nii hirmust piinamist, nii hirmust teotust ja südame toorust kuulnud ei nähtud. Kas ei pea nii hirmsate tegude läbi meie südamed haawatud, äritatud ja waljusele aetud saama, et teie delust ja jumalakartmata pagana meelt maha suruda. Mis tahtis fiinsamas loosis selle pidu pääl sinu sugu kõdikide nende süüta inimeste wastu teha? See on delus ja kurjus, mille sarnast põrgusgi ei tunta. Ja sina, naene, julged siin meile weel südame kurjust ette heita.“

„Ka ussikene palawa paiga pääl kõwerdab ennast,“ kostis Saale. „Teie, auulik isand, ei näe süüdi mujal kui meie pool. Kumb tuli enne kummagi pääle, — kas meie? Kumb kiskus kummagi käest ära tema õnne ja wabaduse? Kumb tegi kummagi enese orjaks? Kumb rusub kummagi pääle kõiksugu raskustega? Mõtelge! Kas ei pea see, kes enne wabalt elanud, kelle käest nii palju ära riisutud ja keda nõnda seotakse ja surutakse, kas ei pea tema ennast liigutadagi tahtma ega tohtima, kas ei midagi tundma, mis temaga tehakse?“

„Küllalt! Wiige ta ära,“ kästis Johann Saksjon.

See sündis.

„Lubage, et ma oma meest näha saaksin,“ ütles Saale minema halates.

„Sa wõid teda näha, aga mitte praegu,“ anti talle wastuseks ja saadeti uksest wälja.

„Missugune wahwus, missugune waim!“ imestatiwad pidulised. „Ja mis kena lapsukene tal,“ ütlesiwad mõned teised. „Kust on see sugune sihuksese mõistuse ja julguse saanud?“

„Wististe oma mehest Dglasest,“ arwas pidu peremees. „See on hoopis teist münti mees, kui ma kedagi teist nende seas olen näinud.“

„Soo! Meie tahame ka teda näha,“ hüüdsiwad pidulised. „Looge ta ette!“

Warsti astus üks paras pikk laiade õlgadega mees lehtwas orjariides sisse. See oli Dglas. Ta oli küll kuiwetanud kui ori, aga ta julgetes filmades ja mehises näos ei olnud orjawaimu märkigi näha.

„Sina oled ka mäsajate nõuust teadnud, Dglas,“ ütles kuninglik wasall Leo von Orgies temale, „miks ei andnud sa seda nõuu üles? Ori peab oma isandale truu olema.“

„Mina olen oma isandale juba ütelnud, et ma nende nõuust teadsin,“ kostis Dglas. „Aga mina teadsin ka, et see nõuu katki jäi, nagu mina nõudsin, sest ta oli rumal ja paha mitmetpidi. Mis katki oli jäänud, seda ei olnud enam asja

isandale rääkida ja ei olnud see ka minu kohus. Teie näete, mina ei ole teie seas.“

„Sina oled ka sellest teadnud, et nemad teist torda hirmsa mässamise nõuiks võtnud.“

„Ka seda olen ma oma isandale juba ütelnud, et ma sellest teisest nõuust ei teadnud, ja seega ei ole mul sellest midagi enam ütelda.“

„Sina oled juba waremalt rahvast ja orjast vastupanemisele üles kihutanud,“ rääkis Orgies edasi, „nüüdne hirmus weretöö katse on suurel mõõdul sinu kihutuste wili.“

„Mina ei ütle ial sõna, mis mu wendast rumalatele, mõistmata tegudele wõiks äratada. Aga kui mina midagi maa ja rahwa kasuks wõiksin, siis, arwan ma, ei peaks ma seda küll mitte jätma. Rahwal ja maal on raske lugu käes, weel rassem tulemas, nende tulu püüdmises tohiks siis küll igauks, ja ka mina, auusal, diglasel wiisil tegetw olla nii palju kui wõib. Aga nüüd olen mina, nagu näete, õnnetu pärisori, kes midagi ei wõi.“

Leo von Orgies waatas tõsiduse ja imekspanemisega arulbase orja otsa. „Meie teame, et sa teisi hirmsa tapmise töö päale selle pidu ajaks üles kihutasid. Näägi tõtt, siis jääb su nuhtlus kergemaks.“

„Minu tõtt selles asjas tunnete teie juba,“ kostis ori kindlas rahus. „Siiski üks sõna weel selles asjas: Waene ori Dglas palub teid kõiki, näitke halastust selle õnnetuma rahwa wastu!

Ärge arvake ühe weikeste osa hirmust kurja nõuu kõikidele süüks, ärge kõikide kütkeid seepärast ras-
kendage. Teie olete muidugi wõitnud. Gull mehi
meie seas, kurja nõuu osalistest, on teie mõõga
all langenud, nagu olen kuulnud; wõtte seda
lepitusets.

Drja filmist paistis armastus ja imeline igat-
sus, kui ta neid sõnu rääkis. Drgies kostis:

„Ole mureta! Midagi ei sünni enam kui õigus.“

See pääle wiidi Dglas ära — wangi. Ta
oli juba siis wangi pandud, kui kuri weretöö nõuu
Saale läbi Lubinghausenile teada antud, ja nüüdgi
ei usaldatud teda weel wabaks lasta. Sest just
teda ja tema mõju teiste kohta kardeti. Et ta
tema naene siin lossis wangis oli ja et just tema
mässfunduu lossihärrale awaldanud, sellest ei tead-
nud Dglas midagi.

„Minul on kui oleks kuningas oma rahwa
eest palunud,“ ütles wana hallipäaga piiskopp,
kui Dglas wälja wiidi. „Müsfugune mõistlik tõne,
müsfugne tarkus, kindlus ja mehisus, ja müsfugune
tasane armastuse meel wendade wastu. Aruldane
inimene!“

„Seda ta on,“ tähendas Lubinghausen. „Ei
wõi ta ütelda, mis weri tema soontes woolab,
kuigi ta ise sellest midagi ei tea. Arwamisi on
tema sugu kohta tähtsaid, aga siin ei ole koht
nendest rääkida.“

Pidulised waatasiwad küsiwal pilgul rääkija
otsa ja wotasiwad ja nõudsiwad tema suust Dglase

tohta selgemat sõna. Aga ta ei ütelnud niigi palju, kui temast juba kuulsime.

Seega oli pidu lõpekorral. Oli juba viis päeva söödud, joodud, tantsitud ja priisatud, sellest võis siis küllalt olla. Enne lahkumist tuletas piduperemees oma külalistele veel Saale häätegu eneste vastu meelde, nimelt seepärast, et tasumise nõuu selle hääteo eest esimesel korral katki jäänud. „Tema ei võtnud raha vastu,“ ütles ta, „ja palus võimatuid asju. Üks kõik. Mis võimatu, on võimatu. Aga ma võtan tema weikese poja ja kaswatan ta, emale tänuks, tubliks haritud meheks. Minul on, kui saaks tema pojast kõige vägevam rüütel sõjakäikude peäle, ehk kõige tulisem preester Jumala sõna mõõgaga nende kiwisüdamega paganate ümberpöörmiseks ja allahetmiseks. Mõtleme seepeale, missugune hing ja waim elab tema isas ja emas. Seesama on ka pojas. Kui see saaks õigeste haritud ja kasvatatud, tõeste võiks temast imet tõusta.“

„Jah,“ hüüdsiwad külalised, „see on tubli mõte. Sellest poisist peab haritud mees saama — meie mees.“

„Ja tema isa ja ema wabastamiseks tahan ma ka sammusi teha,“ rääkis Ludinghausen edasi, „aga nõnda kudas mõistlik ja tululik on ja kudas poisikese ema rahul olla ja seda tunda võid, et temale tema hääteo eest wastuhääd on tehtud ja tänulik oldud. Mina tahan, minu rahwal ei pea mitte õigust olema minu üle nuriseda. Aga

felle mäsfunduu osalised peatwad maa seaduse järele muidugi karistatud saama, kui neid leida wõidakse."

"Wabadust Dglasele!" hüübis üks hääl piduliste seas. "See on hull! Hoia selle teo eest, Lüdinghausen!"

"Küll ma sellega walmis saan," tähendas pidu peremees. "Tema suguse wabastamisega tuleb muidugi ettevaatlik olla."

Pidulised lahkusiwad Lämelaft. Minult mõned maanduunikud jäiwad weel sinna, et kurja mäsfunduu osalisi otsida aidata ja leitawaid karistuse alla wõtta. Ja neid leiti ka, enamiste aga arwamise järele, osalt ka lossi teendrite ja ülewajatate tunnistuste waral, kes aga ainult Daanlased ja Sakslased oliwad. Need oliwad enne pidu mõningaid Gestlasi mõnd iseäralist ähwardawat sõna kuulnud ütlemata ehk kedagi nendest mõnel ööl kodust ära olemata leidnud. See oli nende kohta kahtlustaw, see segas ka mõnede nende kõnet, kui neid ülekuulamise alla wõeti. Mõnda langeiwad wäga mitmed suure süü ja weel suurema karistuse alla. Mõningate, nimelt nende juures, kes südamamad ja isandate wastu waenukamad teati olewat, tarwitati ka hirmust rauaproowi tunnistuseks, arwates, et nemad wististe mitte mäsfunduust teadmata ei olnud. Muidugi andis tuline raud oma tunnistuse ikka isandate poole ja pidiwad need niisugused "süüdlased" siis surma surema. Ja tulise raua tunnistuse läbi kaotasiwad siin neli meest oma elu. Lüdinghausen

omalt poolt ei tahtnud küll selle poolt olla, et rauaproovisid ette võtta, aga teised, maanõunikud, ei andnud järele.

Olivad need kõik oma karistuse kätte saanud, selle vastu raud ehk lossi teendrid Daanlased ja Sakslased oma tunnistuse andnud, siis arvati kõige suurem hulk weel üsna umbkaudu, ilma misgisuguse tunnistufeta kurja mäsfukatse kaaslasteks ja ka neid karistati: Ludinghausen müüs ehk wabetas nad kängematele isandatele, osalt koguni Liivimaale, pärisorjateks ära. Wastuhakkamise waim pidi nõnda laiali pillutatud ja kängemaks kaswamise vastu takistatud saama.

Ka Dglas anti uue peremehe omanduseks ja ka Liivimaale Ludinghauseni demehale von Daalenile. Tedagi ei julgetud siia jätta, ehk küll usuti, et tema wiimsest mäsfunduust tõeste mitte osaline ei olnud. Aga kui iseäralisele aruldasele mehele ja ühtlasi ka kui tänu lisanduseks ta naese hääte oest näidati tema vastu seda halastust, et Daalen teda mitte tõsiseks pärisorjaks, waid kui poolwabaks teendriks pidi pidama. Selle juures aga pidi ta teda hästi silmas hoidma ja mitte palju tõsiste orjade ega rahwa sekka usaldama.

Dglase naesele Saalele, kelle läbi, nagu arwata tuleb, hulk maa isandaid ja nende naesi ja tütreid hirmsa surma ja teotuse eest saidwad päästetud, tehti tõeste tähtjas tänutunnistus: Ludinghausen laskis talle suure tüki maad jäädawaks omandu-

seks, aga oma lossikonna kõige kaugemasse nurka ja selle tingimisega, et tema ikka sääl peab elama, ei ise rahwa seka minema ega rahvast oma juurde tulla lastma. Waltwajaks selle wastu pandi üks ustatw Daanlane tema juurde elama. Sellel ei olnud aga Saale kohta misgigugust muud woli kui tähendatud tingimiste asjus. Kolm korda igal aastal tohtis Saale ka Lämelaasse tulla, muidugi ikka waltwaja saatel, oma poega waatama, tohtis siis sääl pojale ka ütelda, et ta tema ema on; aga midagi tähtsamat ei tohtinud ta temaga rääkida. Tahtis ta wahest ka kaugemale sõida kui Lämelaasse, siis wõis ta ka seda paar korda aastas teha, aga ikka waltwaja saatel.

See maakinkimise lugu Saalele anti ühes ta tingimistega ka Dglasele teada. Siis kutsus Ludinghausen nad mõlemad ühes nende pojakesega ette ja ütles: „Nüüd jääb teie laps ühtlasi ka minu lapses, ja ma tahan teda hoole ja armastusega kaswatada. Ta peab kuulsaks, suureks meheks üles kaswama, palju kuulsamaks ja õnnelikumaks kui see teie eneste juures tal wõimalik oleks. Palju peate temast rõõmu näha saama. Ja kui ta ükskord, nagu ma loodan ja Jumal aitama saagu, oma kuulsate tegudega maad imestama on pannud, siis wõite jälle temaga ühenduses ja tema juures elada. Jääks ta aga teie juurde, kaswaks ta teie juures selle toore rahwa seas ilma õpetamata üles, siis ei saaks temast midagi.“

Nende sõnadega võttis ta paariaastase poisitese sülle, andis talle suud ja ütles:

„Sinu nimi on Rahro. See pole midagi, see ei tähenda midagi. Ma nimetan sind Karolus, see tähendab vägev, tugev, tegev. Kasva suureks, saa vägevaks ja tugevaks, saada oma sündimiseaale palju kasu! Sest tunnist saadik oled sina ka minu poeg ja mina sinu armastatu isa. Jumal sinuga!“

Ta vaatas magusa häameelega kena lapsutese otja. Poisike oli väga kena laps. Ta oli juba uutesse ilusatesse riietesse pandud, näitas nendes välja kui inglilene.

Poisitese isa ja ema näitasivad rasketes tundustes võitlema. Mõlemate huultes liikus värin, mõlemate filmist välkus valu, viha, armastus segamini.

Siis läksivad ema huuled lahti ja ta kaebas:

„Mispärast pean ma nii nõrk olema ja sina nii vägev, et sa ka minu kallil lapse minult võid ära riisuda! Ja veel tänu nime all peab ema süda seda sündida lastma! Oh et minul võimu oleks kõik maailma ära purustada, sest et ta niisugust ülekohtu enese pääl kannab! Aga midagi ma ei või. Pojalene, taeva isa olgu sinuga! Ta hoitku sind, et sa seda sugu ei unustaks, seda werd halvaks pidama ei hakkaks, millest sa oled tõusnud!“

Tema filmas säras lõpmata emalil arnutuli, kui ta nõnda rääkides oma pojakele pääle vaatas.

„Tröösti ennast, Saale!“ ütles Dglas. „Süüta kannatus on küll walus, aga temast jooksib ka jõuuhallikas. Ära lase seda hallikasti enesele ära kuitwada. Ja sina, Ludinghausen, ära looda, et sa sellest werest wõid eneste werd teha. Mina, Dglas, wannun, sinule ja su sugule ei pea see mitte õnneks tulema, et sa mehe ja naese lahutamisega weel mitte ei lepi, waid ka kallima lapse ta wanemate käest kisub. Dglasest ja ta naesest ei pea mitte teie tahtmiste tuge ega teie tööriista tõusma. Lapsukene — ta keeras ennast selle poole — jää meile alles ka siin toredas loosis. Jää meile alles ka ilma, et su isa silmad sind wõiks näha ehk ta sõnad sind õpetada! Kaswa üles selles armastuses, mis su ema hinges põleb, selles waimus, mis su isa weres woolab! Raitsegu sind siin eksitawas, meelitawas hiilguses meie waprata wanemate waimud!“

Ta tahtis kallist armastatud pojakest Ludinghauseni sülest oma sülle wõtta ja rinna wastu waju-
taba, aga lapsukene hoidis Daanlase kaelast kinni, ei tulnud talle. Ta ei olnud jo teda aastal ajal näinud, ja siis oli ta ainult ühe aastane olnud kui isa temast ja emast ära lahutati, ta ei tundnud siis teda. Ludinghausen aga oli teda juba mitu korda sülle wõtnud ja nii oli lapsukene temaga juba tuttav.

Isa südamest läis hirmus waluhooq läbi, kui ta pojakene tema eest põgeneda katsus. Aga ka Ludinghauseni palgelt oli rõõm ja lahkus

tabunud, mis terna lapsukese mõjul esiti sinna ilmunud. Lapse isa ja ema libedad rasked sõnad mõjusiwad nüüd tema pääle. Tema käsi, mis poisikese ümber, wärises, kui selle isa rääkis. Ta oli kui segadusesse langenud, ja kui ta nüüd teendrid hüüdis Dglase ja Saale ära wiimiseks, siis sündis see nõnda, nagu oleks ta häkitselt unest ärkanud.

Teendrid tuliwad.

Dglas, kes senini kui raud kindel seisnud, ei jõudnud ennast enam pidada. Tema palgel nähti pisar weerema ja surutud häälel sõnas ta:

„Kallis naene! Minu filmad ei saa sind ja meie poega wist enam näha jaama. Jää kindlaks, katsu meie lapsukest kaitseba ja tea, et sinu mees ka sügawas õnnetuses ja kaugel, kaugel sinu juurest ära olles sinust õnne tunneb.“

„Tulge!“ ütlesiwad kutsutud teendrid.

„Kui kaunis on nii kallis naene!“ ütles Dglas minema hakates kui iseeneses.

Lapsukene sirutas käed ema järele wälja ja hüüdis nutuse häälega talle järele.

Ema keeras ümber ja kostis rõõmsaste:

„Ära nuta! eit tuleb tagasi jälle.“

„Kallis naene!“ liikusiwad Ludinghauseni huuled.

III.

Arnulf von Ludinghausen oli tark ja tähtjas mees. Teised wasallid ja rüütlikid pidasiwad te-

maist suurt lugu, muud kui mõningate meehest oli ta waimuliku mehe moodi ilma suurema walida wiisita, pehmema loomuga, kui sihukestele mees-tele sell ajal omaseks arwati. Kuninga enesegi ees Daanis oli ta kauni nime all tuntud. Oligi ta siin maal üks kuninga wasallidest*), pääle selle maandunit. Aga kõrgemat ametit tal weel ei olnud. Ometi oleks ta seda häämeelega himustanud, et siis maale ja riigile rohkeste kasu saata wõida. See ihaldus, maale kasulik olla, wõis ehk kõige enam auupüüdmise himust kui ühegist muust põhjusest tõusta, aga elawalt liikus ta tema südames ikka. Ka weikest Rahrot ta waeste wane- mate käest ära wõttes liikus see mõtte ta pääs. Rahro, nüüdse nimega Karolus, pidi tema kasu- pojaks saama ja tema kaswatamise waral wäge- waks meheks tõusma, olgu kas Sumala sõna mõ- gaga siinse paganliku rahwa pööramiseks ehk ka terasest mõdgaga siinsete riigirajade laiendamiseks ja waenlaste wõitmiseks. Kumba neist kahest temast pidi saama, oli Ludinghausenile nüüd weel salajal, aga midagi iseäralist pidi niisuguste wane- mate pojast hää kaswatuse all tõusma; selle pääle

---

*) Wasalliks, see on laenupidajaks, nimetati wanast neid mehi, kelledele würistid, kuningad ehk teised kõrged isandad tilki maad eluajaks pidada ja walitseda oliwad andnud, mille eest nad maa andjale tasu- mist, nimelt sõjakäikudes toetust andma pidiwad. Waaga ühes oli ka rahwas, mis maa pääl elas, wasalli wõimu all. Ordo walidate sea- duste alt oliwad wasallid wabad, wõiswad näituseks naisi wõtta ja warandust loguda, mispärast neid siis mitte päris rüütlitels, waid liht- rüütlitels hüüti. Wasallide laentondadest saiwad meie maal pärastrised wallad, ja wasallidest enestest meie mõisniku seisus.

oli Arnulf kindel. Kasupoja auupaistusest arwas ta siis muidugi kauni osa ka enese pääle langema.

Kui ta selle asja üle enam järele mõtelnud, sai ta wiimaks sellele otsusele, et poisikesest itka Issanda sõna sulast kaswatada katsuda. See oli tema meelest maa ja rahwa kasuks parem ja igapidi ka digem, kui et teda mõdgameheks meisterdada. Oli ta jo poisikesse tänutäheks ema hääteo eest enese kaswatada wõtnud. Niisama pidi selle kange meelega paganliku rahwa südame pääle see palju enam mõjuma, kui ta enese seast tõusnud mees temale ta wana ebausju pimedust ette maaliks ja seda hukka paneks ning kristliku armastuse tulise sõnaga temale ristiusu õnnistuse õpetust kuulutaks.

Kui kiriku truu poeg teadis Lubinghausen ka küllalt, kuda juba wana suur Albert*) ise siit rahwa poegi preestriteks kaswatanud, nagu näituseks Soome Peeter, Wirumaa Johann, Peeter Rakewald j. t. (kuda meie seda Läti Hindriku käest kuuleme). Ka ei olnud Lubinghausenil sell ajal, kui ta Rahro wõttis, enesel ühtegi last.

Oli Karolus seitsme aastaseks saanud, siis algas ta kooliaeg. Kasuisa wiis tema Tallinnasse doomekooli. Siin pidi ta 12 aasta wanaduseni õppima, nagu selleaegne koolikord nõudis. Siis wõis ta, kui ilmalikuks meheks tahtis saada, koolist

---

*) Alia ja Litwimaa piiskopp aastast 1189—1229.

wälja astuda, aga kui waimulikuks, siis tuli kahelksa aastat weel õppida, et preestri kuube selga saada.

Karolus kaswas nii kauniste, et igapähele rõõm näha. Terwe ja kena, terane ja waimukas. Kasuisa oli juba nüüd tema pääle uhke, kui palju enam tuli tulewikust loota. Ja emagi, kui ta teda arwaste näha sai, tundis temast iseäralist õnne, ehk ta küll tema käest oli ära kisunud. Aga isesugused kanged leegid tõusiwad tema hinges, kui ta lühikese koosolemise järele lapsukesest jälle pidi lahkuma, ilma et temaga oma tahtmise järele rääkidagi oleks wõinud. Mis ta neil lahkumise kordadel tundis, mis ta mõtles, kes oli, sellele ta seda wõis ütelda. Mitu korda nähti tema filmist libedad pisarad weerema, kui ta pojakese juurest lahkus. Mis mõtles, mis tundis ta? „Dglas, Dglas!“ kuulis kord üks kooliõpetaja teda õhkama, „kus oled sa? Kes ütleb sulle, kudas sinu laps elab, mis ta ema süda tunneb? Kes ütleb mulle, kus oled sina, kui kurb sinu elu? Dglas!“

Kaheteiskümnema eluaastaga oli weikene Karolus doomkooli paremate läbi õppinud kui keegi teine. Nüüd jättis Arnulf tema pooleks aastaks kodu, et ka ise teda isalikult õpetada, tema waimu õigete teede ja tõrgemate asjade poole juhtida. Ta tahtis teda nüüd täiesti kui oma pojaks pidada, seda enam, et temal enam lootust ei wõinud olla, ise poega saada. Sest kolm, neli aastat warem oli surm tema abikaasa hauda wiinud, selle järele, kui see temale weikese tütre-

tese kinkinud. Tütrefesele oli Rordelia nimeks pantud. Ka tema näitas kenaste kaswama ja pidas isa teda ema mälestuseks wäga kalliks.

Pea istus Karolus jälle koolipingis, nüüd aga kui Tallinna doomkiriku kooliõppija. Siin oli ta õppimises weel terasem kui esimesel koolipuhul. Sest siin tuli juba tähtsamaid õpiasju ette, mis terase loomuga poisile himu tegiwad. Olivad jo siin esimestel õpiaastatel nimelt ilmalikud teadused, Trivium ja Quadrivium, õppida, nagu sel ajal nimetati. Triviumis olivad grammatik, kõnekunst ja mõtteteadus, Quadriviumis rehkendus, geometria, muusika, taewateadus. Need seitse teadust nimetati keskajal seitse wabakunsti ja just preestri ameti ihaldajad pidiwad neid õppima. Sest waimulikud mehed olivad sell ajal ka ilmalikkude teaduste õpetajad, pidiwad siis neid teadusi tundma. Mida kaugemale Karolus nendes sai, seda enam hakas usudõpetus ja Jumala tundmise teadus tema õpiasjaks tulema. Nende usu-liste teaduste wastu aga hakas õpilane pea tüdimust tundma. Ka suurem osa waimulikka mehi, kes neid teadusi õpetasiwad, ei meeldinud Karolusele mitte. Nende elukombetes, nende Jumala teenistuse wiisides, nende riietesgi oli mõndagi, mis Karoluse maitsele kudagi omaks ei harjunud. Et tema ka isemeelne oli, siis tuli wiimaks nende temale meeldimata asjade pärast wahel tülige ette. Aga tema ennast siin süüdi ei tundnud. Lõpelugu oli see — Karolus keeras koolile

Tallinnas selja. Lämelas seletas ta kasuisale, tema ei wõida niisuguseid asju õppida, nagu wiimsel ajal talle õpetatud, ja kuigi see weel lähets, siis olla suurem wigaga weel see, et mitmed waimulikud mehed temaga ega tema nendega läbi ei saada. Tema olla küllalt juba õppinud, preestrit temast ei saada, kas ei wõida tema kool lõpetatud olla? Ta oli sell ajal juba pisut üle kuusteistkümme aastat wana, seega teisel koolipühul neli aastat õppinud.

Ludinghausen ei tahtnud poisi otsusega rahul olla. Ta oli Paadise kloostrist palju hääd kuulnud, mõtles siis kasupoega sinna wiia. Kui Karolus seda nõuu oli kuulnud, ütles ta rahulikult: Kui säälsed asjad ja inimesed nii palju paremad on, siis lähen ma häameelega.

Mõne päewa pärast wiidigi Karolus Paadise kloostrisse*). Siit elu näitas tõeste talle meeldima. Sest siin walitses waimuliku asja kõrwal ka tubli ilmalik töö, iseäranis põlluharimine, aia pidamine j. n. e. Neid ilmalikta töösid põllu pääl ja aias wõis ka Karolus teha ja pidigi tegema. See aga oli tema loomule omane, ehk ta küll nende tööde juurde weel ei olnud puutunud. Rohke teisel päewal siia tuleku järele läks Karolus ühe osa munkadega kloostri aeda tööle. Siin hakkasiwad ühed nendest kaewama ja rehitsema,

*) See klooster oli Harjumaal praeguses Madise kihelkonnas, kus suur osa tema hooneid ja müürisid nüüd kloostri mõisaks pruugil on, milledest ka praegu weel wõib näha, kui suur ehitus see klooster on olnud.

teised puhastasivad ja istutasivad wiljapuid, kolmandad kandasivad seljaga ritvasid tapuaeda ja ldiwad neid siia maa sisse. Karolus oli wiimaste hulgas. Ka tema pidi ritwasid maa sisse taguma ja noori tapuwäädi otsakesi nende juurde juhtima.

Mungad oliwad selle töö juures hästi rõõmsad. Igaüks nendest wirutas ritwasid maa sisse mis matsub ja elaw jutt tapuwäätide tähtsuse üle löbustas tööd. Mitu munka kiitsivad tapuwäätidisid tähtsamateks taimedeks kui õunapuid ja muud jarnasid teises aias.

Wiimaks hakkas üks munk, kellel kõige ümargusem kõht, sügawjameda häälega laulma:

Humalas, humalas odraka sõpra,

Südamel noorus, täis wdimu ja waimu,

Keeruta, keeruta kõrgesse ennast,

Humalas, humalas armsam muil ilmas!

Siis wõttis ta seljatagant maast tugewa õllekruusi ja kummutas tugewates lonksudes. „Ah, see on asi, see humalamahl!“ ütles ta suud pühkides ja siis wirutas jälle ritwasid maa sisse. Ka teised rüüpasivad aeg ajalt töö wähele waimustawat märga ja Karolus ei jätnud ka suud kuitmaks. Wiimaks, söömawähe lõpu lähidal, jäi see waimulik mees, kes humala ja õlle waimu kõige enam kiitnud, sooja kewade päikese kätte kummuli maha. Zook, mida ta nii wäga kiitnud, oli tema wdimu wõtnud. Üks teine wend andis talle tapuridwa ladwaga külle pääle ja hüidis: „Wend Basilius, tule üles! Tööle!“ Basilius ei

liigutanudgi. Üks teine wend kinnitas: „Tööle, tööle! Töö on wanem hingeleib kui Issanda sõna.“ Basilius ei kuulnud midagi.

Karolus waatas wäsinud wenna ja tapuwäätide taimede pääle. „Kui neist noortest taimedest ükskord dlut saab, nagu teie ütlete,“ rääkis ta, „siis on meil tartwis nende harimist ka rahwale õpetada. Mina olen kuulnud, et siit rahwas kangeid jookisid sugugi ei joo ja ma ei ole ka ühtegi siit inimest joonud näinud. Aga meie juures juuakse tihti purju ja pikali maha. Tahame meie nüüd seda rahwast oma meelseks kaswatada, siis õpetagem neile meie kombeid, ka kange jookide tegemist ja joomist. Kui nad kord nõnda juba jookwad, nagu meie juures sünnib, küll nad siis oma kangekaelsuse ka kaotawad ja meile kõiges alla annawad. Waatke wend Basiliust — kas pole õpetus meile tubli? Kas on keegi siit rahwa juures niisugust alandust ja tasanust näinud? Eks ole ilus?“

Teised saidwad aru, et noormees pilkab. Pisut wõdrastawal pilgul waatasiwad nad tema pääle. Siis ütles üks: „Ja, ja, kena poisikene, niisuguse joogi walmistamine on meie kunst*). Need rumalad paganad seda ei mõista.“

---

*) Ülle tegemise kunst näitab kõige enam munkade läbi Eesti rahwale tutwaks saanud olewat. Sest just mungad koostrites armastasiwad ja walmistasiwad seda jooki tubliste ja harisiwad koostrite aedades suurel wiisil tappusid. Ka sõna humalast näitab meile munkade läest tulnud olewat, sest Ladina keeles, mis mungad tarwitasiwad, or

„Minule aga näitab, et nad seepärast meist pahemad ei ole,“ tähendas Karolus vastu. „Eneste seas näeme sagedaste, kõige enam pidude ajal, et mõistus pääst ja jalad alt ära juuakse, aga nende seas olla see tundmata hirmus asi. See on wististe neile kiituseks, mitte meile, kuna meie neile küll uut ja kallist usku toome.“

Waimulikud wennad waatasiwad weel enam imestades oma noore selfilise pääle. Mis jutt see oli, mis ta rääkis? — Keegi ei kostnud talle midagi. Mis oli ka niisugusele kosta?

Sell filmapilgul kuulutati kloostriwendadele, et Idualaud walmis, ja igalt poolt, aedadest ja põldude päält, hakkasiwad munkade parwed kloostri poole kokku wenima. Ka tapuajast kadusiwad nad. Minult Basilius jäi sinna. Temast ei küsinud keegi. Ta jäi firuli.

Kloostri wendade wõdrastus Karoluse vastu kadus aga pea, kui nad nägawad, et tema südame poolt mitte nende vastu ei olnud. Seda wõdisiwad nad küll mõni kord temast leida, et ta mõne kõrwalise asja juures teifiti mõtles kui nemad, aga tema tahtmise leidsiwad nad hää ja auusa olema.

Selle vastu leidis Karolus omalt poolt ka need waimulikud mehed paremateks kui need Tallinnas olnud. Wististe oli see munkade tubli

---

humala nimi homulus. Enne munkasid ja teisi ristiusu toojaid tegi Gestrahwas küll mõdu meest ja wist ka linnastest, aga ühtegi tanget jooki ta ei tunnub.

tehalik töö põllul, aedades, metsas ja lodus, mis neid eluviisi poolest terwets ja paremaks hoidis kui näitufeks linnas. Ka hoidsiwad need wälised tööd Karoluse oma meele lahlemaks ja terwemaks. Ta tegi wanade kloostri wendade seas wälja pääl tubliste põllutööd, kündis, lõikas, pekksis rehte j. n. e. Kõik need tööd oliwad talle armsad, kuigi ta enne kloostriisse tulemist midagi neist ei teadnud.

Nõnda läks edasi tertwe sui. Taltwel aga, kus wälised tööd wähemaks jäänud ja mungaliste usu asjadega ning palweliku oluga enam tegemist oli, siis hakas ta muu asi muutuma: kloostri elu läks Karolusele hapumaks ja kloostri walitus tema wastu ta rahutumaks. Kloostri abt kirjutas ta juba Lämelaſse, et noore Karoluse põlweid palwelikule elule mitte hästi painduda ei tahta j. n. e. Arnulf sõitis seepääle Baadisesse, et asja paremaſte ülekuulata ja kasupoega manitseda. Sellest ei tulnud muud kui Arnulfile see kindlam otsus, et Karolusest õiget usumeest ega Issanda sõna sulast ei saa. Nooremehel igapidine olek ja ta koſtmised kasuisa sõnade pääle näitafiwad seda otsust selgeste. See oli ta kloostri abti arwamine. Muudu aga oli Karolus kui noor lõwi, elaw, tugew, waimukas, julge. Mõistlikul kasuſal ei jäänud siis muud nõuu üle, ta wiis kasu- poja kloostrist kodu: mõõgamees pidi temast nüüd tulema. Selleks näitas ta esimene olema. Seda nägi Lubinghausen nüüd selgeste ja üsna lahke

meelega laskis ta kasupoja õpiasjas teist teed teerata. Tema enese juurde jäi Karolus mõõgamehe kunsti õppima.

Kui Saale nüüd oma poega, pärast selle floostri elu, jälle Lämelas näha sai ja asja muutumist kuulis, oli temagi rõõmus. Ta ei olnud sugugi tahtnud, et tema poeg usumeheks peaks saama, selle usu õpetajaks, millest tema midagi hääd ei olnud kuulnud, vaid ainult paha selle usu toojatest.

Waata ja saa aru nüüd, ütles Lubinghausen Saalele, kuidas ma sinu lapse kasvatamises sinu nõuu järele käin. Mõista sellest, et ma tõsisest tänutundmisest sinu hääteo eest ja sinule rõõmuks temast suurt meest tahan teha.

Ja Karolus oligi osalt juba suureks meheks tehtud, suureks nimelt teadusliku kasvatuse poolest. Enama hulga wasallide ja rüütlite teadus ei ulatanud ligigi nii kaugele kui praegu Karolusel. Sest temast taheti waimuliku seisuse meest saada, ja ainult waimulik seisus oli ja pidi olema sell ajal teaduste tundja. Teistelt seisustelt seda ei nõutud, olgu nad muudu kui wägewad ja rikkad. Waimulikude meeste käes seisis usu teadus ja ilmalik tarkus. Niisuguse loomuga ja niisuguse waimuga mees, nagu Karolus, wõis siis selle teaduse ja tarkusega, mis temal oli, suuremast hulgast wasallidest ja rüütlikest mõnesgi asjas kaugele üle ulatada.

Hoolega olbi Karoluse kasvatamise juures iseäranis selle eest muretseda püütud, et tema meele poolest nõnda üles kasvaks, nagu õigeks arvati, et tema maa isandate olu ja asju armfaks peaks ja maa pärisrahwa harimata wiiside j. n. e. wastu põlgamist saaks tundma. Seda mõtet oli Ludinghausen oma kasupoja õpetajatele ikka meelde tuletanud ja need ei olnud seda ka unustanud. Nende töö pidi küll ka wilja kandnud olema. Karolus oli jo kahe aasta wanusest saadik nende käe all ja pidi siis nõnda kasvama, nagu kasvutati. Nõnda oldi temale küll niisugust meelt saadud, nagu taheti, aga tema loomu ei olnud mitte ümber luua mõidud. Kas ei mõinud niisuguse loomu, niisuguse teaduse ja niisuguse minewikuga noormees siiski kartetawaks saada? Arnulf näitas seda kartma. Karolusel ei olnud jo mitte teadmata, et tema ema ei Sakslane ega Daanlane ei olnud; ta nägi ka, et emal tema, oma ainisa lapse kohta täielist wabadust ei olnud; ta nägi ka, et sellel alamal rahwal, selle hulgast temagi wiististe pidi tõusnud olema, wäga palju oli kannatada. Kõike seda tähele pannes soovis Arnulf iseeneses wäga, et kuhugile poole kasupojaga sõjasõidule mõiks minna, kus siis wiimsel mahti ei oleks, koduste asjade pääle mõtelda ega neid tähele panna. Sõja kunsti mõis Karolus ka ainult sõjas kõige paremate õppida.

IV.

Ja Karolus oli sagedaste iseeneses rahutu; lõbus, lahke meel puudus. Selle wastu katsus kasu-isa seega abi otsida, et rohkeste kasupojaga ringkonnas wõdrusel ja pidude pääl käis. Aga pidud ja külastäigud ei näitnud nooremehe südamele õige rohi olema. Kui teised pidudel jõiwad, tantsi-
wad ja laulsiwad, katsus tema kõrwale hoida ja tõsisemate asjadega tegemist teha.

Kui nad kord jälle ühe pidu pääle läksiwad, näitas Karolus teel olles üsna kurtaks jääma. „Miks pärast ei ole sa rõõmsam, mu poeg?“ kü-
fis Arnulf temalt. „Kas meie elu pole siin maal lahke? Meie elame kudas tahame. Daani ülem-
walitsus jääb iga päewaga nõrgemaks, praegu juba oleme meie ainult ise peremehed, walitseme ise oma Gesti riiki ja teeme mis tahame. Kris-
tof II. ei saa ial enam Daani trooni tagasi saama. Kõik wõdimus siin pinnal on meie päralt. See-
pärast tahame rõõmsod olla, rõõmsad ja wahwad. Sina oled noor, Issand on sulle waimu ja tuge-
wust andnud, ära mata neid häid andeid asjata haiglase meele alla maha. Sinu sugune mees
wõiks tõusta, palju tõusta. Mina tahan, näita
ka Dwerskoni juures pidu pääl ennast oma õiges
mehisuses, mitte nii tumedal mungalikul moodil.“

„Ma soowiksin, et meie praegu minu isa haua
pääle lähetsime, mitte pidu pääle,“ ütles Karo-
lus otsjekoheselt.

Lubinghausen näitas kui lohuma.

„Ütle, armas kasuifa lord,“ rääkis noor mees edasi, „kus on minu isa haud? Millal võin ma seda paika näha saada, kus tema elu kustus, kus tema luud hingavad? Kudas oli tema surm?“

„Jälle küsid sa seda,“ ütles Arnulf. „Olen ometi sulle kõik rääkinud, nii palju kui tean. Oled ise ka need kirjad lugenud, mis mulle selles asjas tulnud. Sinu isa luud puhkavad kaugel Liitvi-maal ja sina tead juba, et tema oma paganaufu kangekaelsuses seda väärt ei olnud ega ole, et meil tema hauale nii kaugelilt ristisõitu sünniks ette võtta. Sina tead ka, Kristuse pärast peame meie kõik maha jätma, ka isa ja ema, peame neid ka põlgamagi, kui nemad Kristust ja püha õndsakstegevast usku vihkavad. Ja sinu isa vihkas teda. Ka sinu ema on sulle seda rääkinud. Võid siis küll uskuda.“

Noor mees ohkas.

„Oh et sinu emagi ülestõrd tõe väge tundma saaks,“ rääkis Arnulf targalt edasi, „et tema ristiusku armastama hakkaks ja paganate lombetest taganeks! Kui suur rõõm saaks minul olema, seda armast muutumist näha saada! Nüüd peab minu armsam kasupoeg oma emast lahkus elama, ei võdi teda armastada — usu ja Kristuse pärast, sest tema on nende vastane; aga siis võiksite ühenduses ja armastuses koos elada ja tema hing oleks ka päästetud.“

Karolus ohkas jälle. Siis ütles ta: „Ma armastan teda ka nüüdgi — Issand ära arva

seba minule mitte patuks! Jah, kasuisa, ma armastan oma ema. Ehk küll pagana usu poole hoidja, mis mind kurvastab, on tema siiski minu hingele nii kallis ja armas, ja minu süda tahab teda suureks pidada. Jumaluseks oleks ta mulle, kui tema Issanda poole pööraks."

"See on inimliku südame loomulik tundmine, millest sa praegu räägid," arvas Arnulf, "ja niisugust tundmust oma uskumata ema vastu ei saa Issand sulle patuks pidama. Aga ise asi on kristliku meele ja jumaliku armastuse tundmusega. Ratsu seda oma Issandale ja Lunastajale puhtaks pidada. Mis sa arvad, kas lubaks sinu süda sind su emaga seltsis elama ja tema tahtmisi nõnda kuulda võtma, nagu see uskliku ema ja lapse vahel peaks olema?"

Karolus raputas pead: "Issanda sõna peab enam kuulma kui isa ja ema sõna," ütles ta. Ma armastan oma waest ema, ma palun Jumalat, et ta tema südant walgustada võtaks, aga suur wähe, mis mind ja teda lahutab, ei saa wist minu filmast kaduma. Mina loodan, et tema pea Kristuse tõtt tundma saab ja siis saan ühes sinuga ka mina rõõmus olema."

Arnulfi nägu lõi rõõmsaks nende sõnade juures. Ta tundis, et kasupoeg diglasel meelel rääkis.

Sell filmapilgul jõudsiwad nad metsast wälja, millest tee läbi tulnud. Ja nad nägiwad eneste ees isearalise inimese salga teed mööda edasi liikuma:

umbes kümme meest, kõigil käed jalad tugevate ahilatega seotud ja ajajad leppidega kannul.

„Vaata, kasuifa,“ ütles Karolus, „kudas meie siin maal walitseme ja peremeeft teeme. On see siis tõeste kõik nii rõõmustaw?“

„Ja, need on ka orjad, ja nad on wastu pannud,“ ütles Arnulf. „Olgu rahulikud, siis ei seo neid keegi.“

„Jah, olgu rahulikud,“ tähendas noor mees pillkamiseks, „kui neile kõiksugu ülekohtu tehakse. Kes ial juhtub ülekohtu kannatamisel pisut märku andma, et temal hing ja elu sees, seda ootawad ahelad ja kepid ja Jumal teab mis.“

Sell filmapilgul juhtusiwad mõned hoobid ühele orjale pihta langema, kes teistest pisut maha jäanud. Onnetu inimene ei tahtnud ka praegu seega rahul olla. Aga ta käed ja jalad oliwad kinni, ta ei saanud wastuhakkamiseks muud, kui sülgas sellele näkku, kes talle löönud. See oli õli tulesse. Kõige mehe kepid langesiwad sülgajale selga.

Karolus aga kargas hobuse seljast maha — nad oliwad juba wangide salga järel — ja astus waele. „Rahu!“ käsits ta. „Mitte sõrme ei tohi keegi enam onnetuma wastu tõsta!“

„Ta on wastu pannud, härra.“

„Ütskõik. Tee pääl ei ole kohus ja teil ei ole ühtegi woli neid peksta.“

Wangide ajajad waatasiwad wõõristawalt noore mehe otsa. „Meie oleme härra Dwerskoni nimel wäljas,“ ütles üks nendest, „kes tohib meid tülitada?“

„Mina tahan härra Dverstoni ja seaduse ees teie pääle kaebdust tõsta,“ tõreles Karolus. „Teie peate wastamise alla langema. Ilma wähema süüta lõhute teie keppidega inimesele selga!“

„Ta elajas sülgas mu nätku.“

„Seda tegi ta alles siis, kui sina teda mitu korda asjata olid löönud. Mõttele, mis ütles sinu süda, kui sind nõnda raudades weetaks ja asjata peksetaks.“

Wangide wiijad jäiwad kahtlaseks, näitasiwad kartma. Snnetu wangi silmad, mis tulises wihas enne põlenud, muutusiwad tasasemaks ja ta waatas tänulikult oma kaitseja otsa. Suu oli tal kangest wihasst wahul ja ta pühkis seda teise õnnetuma õla wastu; teisiti ei saanud. „Tänan, härra!“ ütles ta siis oma kaitseja poole. „Kudas tahaksin sulle seda häategu tasuda, aga sina näed, ei wõi.“ Ta waatas alla oma jalaraudade pääle.

„Mis tegid sa süüdi, et sind raudu pandi?“ küsis Karolus.

„Mitte midagi.“

„Nad on orjad, härra,“ ütles üks wangikubjas. „Härra Dverston on nad enesele ostnud ja saatis meid järele; aga nemad paniwad wastu, ei tahtnud tulla. Siis pandi raudu. Uusi orjaid weetakse muidugi ikka raudades. Kas härra ise ei tea?“

„Aga mitte nõnda pekstes ei pea neid weetama,“ käskis Karolus. „Hoitke, et seda enam ette ei tule. Siis saaks wastutamine raskemaks minema. Mina saan Dverstoni juures ees olema.“

Ta kargas hobuse selga ja nad sõitsivad edasi. Mõlemad olivad tüki aega wait. Viimaks algas Arnulf juttu. „Mina soovin,“ ütles ta, „et sa Raudorul nende pääle mitte kaebama ei hakkaks. Sellest ei tuleks midagi; aga enese teeksid sa ainult naeruvääriliseks teiste ees ja minule puutuks see ka. Sina ega mina ei jõua ilma ümber teha. Meie peame asjadega ja ajaga nõnda rahul olema, kuida need lord on.“

„Aga talurahwas on ka inimesed, neil on ka ihu ja hing, millega tunnewad,“ ütles Karolus pool ägedalt. „Mõteldagu, mis nendega sünnib. Kas läheb see selle Kristiusuga kokku, mis meie neile kuulutame ja pakume?“

Ludinghausen waatas teraselt kasupoja otsa. „Siin räägid sina küll Kristiusust,“ ütles ta, „aga ise põlgasid sa selle usu õpetaja ameti ära.“

„Ma ei põlganud seda mitte usu enese pärast, usku pean mina suureks, aga preestrite ja munkade iseäraliste wiisidega ja elukombetega ei wõinud ma kokku sündida. Ust pühäs kirjas on teine asi ja munkade ja preestrite wiisid ja kombes teine asi. Ja mina ei ole mitte nendest, mina olen siit ma pärisrahwa seast tõusnud, ei ole siis ime, kui munkade ja preestrite isewärki wiisid minu werele ei passi. Sinul näiks kui ka selle wastu midagi olema, et ma jääks sellele õnnetumale appi läksin, aga mis õpetab meile Issanda sõna Samaria mehest ja sellest, kes rõõwlite kätte sattunud. Ja mina ei olegi sellele rahwale siin wõd-

ras, mina olen, kui see minule ka alanduseks on, — mina olen temast tõusnud. Nii hästi kui ma näeksin, et Kristiusu kasvatamise hääks midagi teha võiksin, nii hästi sooviksin ka, et selle rahwa wiletsuse wähendamiseks midagi tehtaks.”

Mehed jäiwad seda puhtu wait.

Kui nad ligi paaripäewase teekonna järele Raudoru lossi von Dwerstoni juure jõudsiwad, oli sääl juba palju wõdraid koos. Bidu oli suur ja lustilik. Aga lustiasjade wahel räägiti sääl ka tõsisemate asjade üle. Mõned pidulised teadsiwad ütelda, et Kristof II., kes mõne aasta eest Daani riigi auujärjelt ära aeti, nüüd sinna jälle tagasi saamisel olla. Mitu kubermangu seista juba tema all ja ta kanda jälle Daani kuninga nime. Aga suur raha puudus olla temal ja ta tahta Gestimaad kellelegile ostuhimulisele ära müüa. Seda sarnast müümist pidasiwad siinsed isandad eneste kohta kahjuliseks, arwates, et kellegi teise ülemwalitsuse all neil nii suurt omawoli ei saaks olema, nagu praegu Daani nime all. Sest tõeste ei tundnud nad siis siin Daani wõimu misgis asjas, oliwad aina ise maa ülemwalitsejad ja tegiwad tudas tahtsiwad. Nimegi järele oli Daani asewalitseja amet siit kadunud. Wõeti siis nõuaks, Kristofi käest hinna eest üht kirja osta, millega see tõotaks, ei kellelegile ega misgi tingimiste all Gestimaad ära müüa, ei ka kellelegile pandiks anda, ega siin ilma kohalise walitsuse hääksarwamiseta ka muudatust ette wõtta. (See niisuguse

töotuse ostmise mõte oli juba mujal mõne koosoleku pääl rääkimise all olnud, siin toodi ta jälle ette ja tehti küpsmaks. Ja pea läksgi ta korda. 21. Septembril 1329 andis Kristof II. Gestimaa rüütlikogule tingitud summa eest tähendatud töotused oma kuninglikus kirjas.)

„Kui niisugused töotused enestele kuningalt saame,“ ütles Ludinghausen pidu pääl, „siis arwan ma, peame ka rahwa raskusi kergitada katsuma, kus see võimalik on. Rahutu meel ja mäsulikulid wastupanemise katsed on nende seas tõusmas ja just mitte ilma põhjata. Igal pool peame meie elu pärast hirmul olema ja mitmed meie seast on nende tasumise wihale juba ohwriks langenud. Sellele kurwale loole saaks lõpp tulema, kui nemad meie poolt wähem waljust ja enam armastust näeksiwad.“ Siis tõi ta mitu kurba näitust elust ette ja lõpetas wiimaks järgmiselt: „Ma panen seda ette kui oma enese ja weel enam kui ühe noore mehe, oma kasupoja Karoluse mõtet. Tema on teadusi ja tarkust õppinud ja arwab, et see ükskord ikka meile kahjuks ja kahetsuseks saab tulema, kui meie Issanda armastuse käsku oma alamate wastu enam auu sees ei pea. Karolus ise ei arwanud ennast sündsaks neid mõtteid siin awaldama, sest et ta alles wäga noor on. Mis teie arwate?“

Mitmesugused rahutumeelse awaldused olitwad neile sõnadele wastuseks. Üks ütles ka: „Kui see Karolus nii noor on, siis olge teie wanem ja laste

ka teda kaswada, kuni talle mehe aru ajusse tuleb. Ei tea, mis lapsed kõi tahawad."

Sellega oli see asi mööda. Hiljem ütles Arnulf kasupojale. "Nägid nüüd ise. Kas ma ei ütelnud sulle tee pääl, et meie asjadega peame katsuma nõnda rahul olla, kuida nad kord on?"

Rurb aga oli Gestimaa lugu sell ajal küll, palju kurwem kui Liiwis. Aga meie jutu asi ei ole, seda lugu siin kirjeldama hakata, seepärast läheme edasi.

Bidul räägiti weel rohkest maa ja rahwa asjust, ka mitmetest kuritöödest ja kuritöö katsetest, mis asjade ja rahwa poolt siin ja sääl isandate wastu sündinud. Üks rääkis ühele, teine teisele, kudas alamate wastutõrkumisele ja kuritöö katsetele paremate tõlet teha wõida. Üks Liiwimaa mees teadis rohkest ka Leedu paganate riigist ja selle kuulsast kuningast Gediminist rääkida. Selle kuningaga ja tema rahwa kangekaelsus Kristiusu wastu olla juur, aga niisama suur ka nende wahwus Kristlaste sõjawägede wastu. Palju wahwaid Kristlasti olla nende wastu wõideldes langenud ja nende lunastatud weri kiskendada taewa poole ja nõuda tasumist. Kristikogudusele olla ka häbits, et siin püha Maarjamaa rajal weel pime pagana riik asuda ja Kristuse koguduse wastu waenu pidada julgeda.

Ja mitmed ütlesiwad, nemad tahta ka selle Kristikoguduse waenlase wastu sõbima minna, et oma kristlist kohut täita ja taewas ühe osa õnnistust enam omaks saada. Mõningad teised jälle, kes taewa

õnnistuse pääle wähem mõtlefiwad, arwafiwad paremaks Liitwimaa rüütlite ordole Riia linna wastu appi minna; sest see linn ja ordo oliwad wastastiku waenus.

Karolus oli selle pidu pääl nukram ja tume-dam kui kasuisa temast enne näinud. Maa isandate wali wastus kasuisa kõne pääle, rahwa raskest põlwest midagi hoolida, oli tema tuju üsna rikkunud. Ta oli alles wäga noor, tuli ka alles hiljuti kooli ja kloostri seinade wahelt, ei tundnud siis elu dieti, nimelt mitte maa isandate meele külmust rahwa wastu. Usu ja teaduse seisukohast arwates oli tema mõelnud, et nad nii hoolimata ei wõi olla, nagu ta nüüd nägi. Tema tundis küll usu ja teaduse waimu, nagu ta seda seinade wahel lapsest saadit õppinud, aga nende waimu ei olnud ta sügawamalt weel tundma saanud, kes siin usu nimel maa ja rahwa üle walitsetiwad. Spiajal oli ta küll waimulist seisust enam tundma saanud, aga mitte ilmalist ülemate seisust. Sellest oli ta enamiste selle mõddu järele mõtlema saanud, nagu ta oma kasuisa nägi olema. See aga oli üks kõige parematest ja nii oli noore mehe arwamine eksil olnud.

Dma eksituse aimamisel jättis Karolus siis ka selle kaebduse tegemata, mis ta tee pääl orja-ajajate pääle teha tõotanud. Kui need orjad Raudoruse neile järele saidwad, ütles ta Dwerskonile ainult nii palju, et need orjade toojad eneste isanda usalduse wäärt ei näidata olema. Tema

olla tulles näinud, kuda nemad õnnetumaid orjafid armetumalt peksnud.

Dwerškon lubas asja järele kuulata, aga wististe ei kuulanud ta kedagi. Sellest ei olnud midagi kuulda. Päälegi oli ta Arnulfi hoiatanud, et tal seesugust tulipääd hästi waltwul pidada ja nimelt tema ema mõju eest hästi hoida tulla.

V.

Bea pärast seda pidu käis kõne läbi maa, pagana kuningas Gedimin Leedumaalt tungida oma wäega juba põhja Liitwimaale, häwitada kirikuid, purustada lossifid ja tappa Krisilasi hirmsaste. Ordomeister Monheim ise ei wõidagi tema wastu omadele appi tulla, ta olla Riiga ümber piiramas, et seda enese alla maha suruda.

Ja palju Gestimaa wafallifid ja rüütlifid rutastiwad kurja pagana kuninga wastu wälja. Ka Arnulf von Lubinghausen läks Karolusega.

Sel ajal purustas Gedimin Helme ja Rarksi lossifid, kus temale wastu panna ei jõutud. Helmest edasi tungides tegi ta Tarwastu lossi kallal esiti sedasama, sai aga wiimaks raskest lahingust tagasi löödud, nii et ta koju poole tagasi pööras*). Ta wiis küll palju saaki kaasa, mis ta Krisilastelt riisunud, aga wiimne lahing Tarwastus oli tema meeste hulga süisgi wähenданud, nii et ta seda korda muud ei wõinud, kui pidi tagasi pöö-

*) See sündis aastal 1329.

rama. Liivimaa rüütlite ordol oli sellegi üle häämeel ja ei tahtnud ta siis kellegi nende vastu tänamata olla, kes wiimses lahingus Gedimini vastu wapramad ja tublimad olnud. Üks niisugustest oli Karolus Lämelaft. Tema nooruse järele arwates wõidi tema sõjamehelist südidust ja tugetwust imeks panna, mis temast siin nähtud. „Sellest mehest wõib palju loota,“ ütles ordo-
meistri asemik, löstis Karoluse wasalli auusse ja linkis temale Põhja-Liivimaale kena laenmõisa.

Karolus wõttis kingi vastu, aga suuremat rõõmu ei näitnud ta sellest tundma. Tema hinges näitas küll kaunist tegudehimu põlema, aga tegude eest auu ja tasumist tahta, sellele ihaldusele näitas ta enam külma kui soe olema. Ta oli selle aja waimu ja mõõdu järele nõnda ütelda õige kristlane, aga ka õige mehine mees ajaliku elu asjus, muud kui alles noor, ja osalt seepärast wanemate meeste seas ka weel tagasihoidlik.

Rõõmsam Karoluse tõusmise ja õnne üle kui Karolus ise oli Arnulf. Alles nii noor mees, alles esimesel sõjasõidul, ja juba nii rohkestes auustatud. See lubas tulewikus palju loota. Ja see nii suurte lootustega mees oli tema kasulaps. Usuwihkawa kangekaelse halwa rahwa seast ja käest oli ta tema wõtnud ja niisuguseks meheks teinud. See oli auu.

Nad andsiwad Karoluse mõisa aastate pääle ühe säälse tuttawa kätte laenule ja sõitsiwad Gesti-
maale Lämelaſse tagasi. Lubinghausen tahtis mõne

aasta veel kasupojaga koos elada, et teda veel oma waimu järele juhatada wõida. Ka Karolus ise ei tahtnud kasuisast veel lahkuda, päälegi tema tahtmise wastu. See oleks helde kasuisa wastu tõlbmata tegu olnud, nii järsku ja noorelt temale selga pöörda.

Nüüd tõusis Karoluse nimi Eestimaa aadeli-meeste seas laialt tuttawaks. Nii noorelt oli tema wahwuse ja tubliduse eest ordo walitsuse poolt tähtsal wiisil auustatud saanud. Tema, see halwa rahwa seast tõusnud „kloostripõgenik“ ja „poolmunka,“ nagu mõned ülbemad isandad teda enne Tartu wastu lahingut pidude pääl nimetada armastanud. Ja temast räägiti jeda enam, et tema sugu ja sündimise järele nii madalast paigast pärit oli. Muidugi oli ka nüüd neid isandaid veel, kes temast halwaks pidawal mõttel rääkisiwad, aga targema loomuga ja tähtsamad mehed ei wõinud oma südames temale auustamist ega lugupidamist teelda.

Ka ema Saale hakkas nüüd pojast enam lugu pidama ja temaga meele poolest pisut liginema. Ta nägi, et tema poeg siiski nii tubli mees oli, ehk ta küll nende hulka hoidis, kes siit rahwa enese orjaks teinud. Siiski, päris nende meeleline ei olnud tema ka; jeda hakkas ema ikka selgemalt nägema, jeda selgemalt, mida wanemaks poeg sai. Suurem wahje ema ja poja wahel oli veel usu asi. Sest Karolus oli oma teada tõsine kristlane ja pidas kalliks jeda usku; aga ema oli senini

selle usu põlgaja. Dmeti hakas tema süda selle vastu juba pehmemaks lööma, sest poja eluviisi ja osalt ka tema sõna järele sai tema sellest usust juba paremat teadmist.

Nõnda läksivad Lämelaš mõned hääd päevad mööda. Karolus tõusis täieiasse ja soovis oma mõisat Liivimaal ühe teise vastu Tallinnamaal ära vahetada. Temal ei olnud mitte tahtmist sündimisemaalt mujale minna. Lämela raja vastu leidis tema ka ühe mõisa, millega vahetamine mõlemilt poolt kokku sündis. Rasuisa hoolitsemise abil sai ta pea ka loa, et tema Gestimaal mõisapidajaks võis hakata ja et teda siin mõisnikkude võti vasallide kilda vastu võeti. Aga üks iseäralik olus oli sellel lubal külles: ta anti ainult selle tingimisega, et vastuvõetav selle seisuse auu ja kasu, millesse ta võetakse, peab kalliks pidama ja nende vastu patustamise eest ennast hoidma. Sündida seda, siis võida ta oma seisuse ja ka omanduse kaotada. Karoluse tundmustele oli see punkt küll torkav, aga et teda ära ei heidetud ja temal omalt poolt ka kindel nõuu oli, siis tegi ta ilma pikema kaalumiseta asja valmis: võttis tingimised vastu.

See tegi maa ülemate isandate meeled tema vastu veel lahtemaks ja sõbralikumaks, sest nüüd arvasivad nad endid seepäale julged olla võima, et tema mitte neile vastu panema ega rahvast nende vastu üles õhutama ei hakka. Senini olivad nad seda temast kartnud. Nüüd olivad nad julged

ja tahtsiwad aga näha, kui kaugese see halwa pagana mehe poeg tõuseb. Nad teadsiwad, mis suguse kõrgema teaduse osaline tema oli, nad oliwad tema mehisusest ja waimu tublidusest ka mõndagi kuulnud, neile oli siis tähtjas, et see nii iseäraline mees nüüd kindlate sïdemetega nende elu ja olu, nende waimu ja wiiside külge oli seotud. Ja nad hoidsiwad temale kõik teed lahti, ja arwasiwad asjalikuks, temale igal pool soojust ja sõbrust awaldada. Karolus pidi tundma, et tema nende seas igal pool kui armastajate sõprade seas on, kus iga süda temale lahkuses tuksub, igaüks teda õiglaselt auustab.

Ja pea nimetati Karolus ka maanduunikuks, ning mitte ainult auustawaks meelitamiseks, waid enam selle asjaliku tõdemõttega, et teda targaks ja tublikks teadusemeheks teati ja peeti.

Karolus wõttis pakutud nime wastu, kui ka külmalt. Ta arwas selle nime waral ikka midagi hääd teha wõima. Sest sell ajal walitses Gesti maal raugenud Daani wõimu asemel ainult maanduuniku kogu, mis rüütliid ja wasallid iseeneSte hulgast walisiwad.

Agas ehk küll endine orjalaps ja nüüd auustatud ülema seisuse mees ei wõinud Karoluse süda selles ülema seisuses siiski rahu leida. Ta elas nüüd enamiste oma enese mõisas Tawanas, wahel ka Lämelas kasuisa seltsis. Keelamata oli temale nüüd ka emaga ühes seltsis elamine, sest ta ei olnud enam laps. Teiseks ei olnud seda keeldu

ka seepärast mitte enam tarvis, et tema oma mõisa asjus pakutud tingimised oli vastu võtnud. Pidubele kutsuti teda ka igale poole ja auupakkumiselega oldi ikka helde. Nii oli temal liikumist ja meelelahutust, lõbu ja lusti ikka küll. Aga kõige selle juures puutus tema filma ja südamesse ka muud. Ta nägi rahwa rasket lugu ja ta isandate halastamata meelt; nägi, kuidas waba rahwa hulka wähendati, igal pool neid enam ja enam pärisorjusesse heideti; nägi, kuidas ka seda nõndanimetud „waba rahwast“ ennast ikka enam koor-mama hakati. Daani wõim oli täieste kadunud, wähematgi warju ega kaitset temast rahwale ei saanud. Kui küll Daani asewalitseja nimi Tallinnas weel alles oli, siis oli see ka ainult paljas nimi, muud temast enam ei tuntud ega teatud. Daani Cestimaa oli aristokratia (mõisnikkude) iseriigiks saanud, kus ainult nende maandüunnikkude kogu walitsejaks, seaduste tegijaks ja kinnitajaks oli, ja kus siis iga aadelimees oma raja rahwaga tegi, mis aga tahtis. Rahwal ei olnud enam muud õigust ega seadust, kui aga see, kuidas tema isandad siin ehk sääl tema kohta himustasiwad ja tahtsivad. Siisese pimedada, toore aja olu järele aga oliwad need himud ja tahtmised hoopis armutumad, wägiwaldsed, toored. Rahwa häda ja õhtamine oli arwamata. Seda nägi, seda kuulis Karolus; seda kurba lugu sai tema aeg ajalt seda enam tundma, mida kauemine ta siin rahwa seas elas ja käis. Ja see oli rahwas, kellest tema tõus-

nud, tema sugurahwas. See'p see oligi, mispä-
rast tema süda rahu ei saanud.

Ta teadis, et tema isa waene ori olnud, tea-
dis, mispärast ja kudas ta orjana siit ära saa-
detud, teadis ka, mis sugune mässamise katse Lämela
lõssi pühitsemise pidul olnud, kudas see nurja läi-
nud, kudas sääl hulk tema sugurahwast maha tape-
tud ja teisi pärast raskete nuheldud ning kudas
siis teda selle mässukatse nurjaminemise eest kui
tänuohwriks Issandale usu walguses ja teaduses
üleskaswatada wõdetud ning nõnda tähtsaks õnne-
likuks meheks tehtud, wabaks kõigist koormatustest,
suureks, auustatud aadelimeheks.

Mis pidi ta nüüd tegema: Kas oma inim-
liku kaastundmuse õnnetuma sugurahwa wastu sü-
dames ära lämmatama, kõigiti maaisandate mee-
leliseks saama ja nendega seltsis ainult lõbu ja
lusti maitsema, õnnes ja pehmuses elama, küsimata
kõigest sellest, mis sugust häda ja piina selle rahwa
ihu ja hing tunneb, millest tema tõusnud? Selle
tee pääl oleks teda ainult ilusad rõõmupäewad,
küllus ja auu ootanud. Wõi kas pidi ta hoopis
teist teed keerama, õhtawa sugurahwa eest ülesse
astuma? See tee oleks kõige õkalisem olnud.
Kõige suuremad raskused ja hädaohud pidiwad siin
ees ootamas olema, kõik õnn ja auu, lahtus ja
lõbu pidi kaduma. Ja mis Karoluse kristlikule
meelele kõige mõrudadam, selle tee pääl pidi ta nende
weriwaenlasteks saama, kelledele tema kõige suure-
mat tänu wõlgu oli, kes tema waimu kallite tea-

dustega ja selge taewaliku walgusega walgustanud, kes tema niisuguseks suureks meheks teinud.

Raske, raske oli tal otsusele jõuda, mis teha. Ta oli kaua aega iseenesega wõitlemises, ta hing tundis piina, et põlewast limbatusest kuhugile poole wälja ei tahtnud saada. Päälegi oli temale ka tahtlane, kas tema misgisuguse katsega rahwa hääks ialgi kudagi jõuaks läbi murda. Sest ta teadis ennast ülemas ringis ainuüksi selles mõttes olema. Minukene, kes tema mõtetest selles asjas midagi pidas, oli ta oma kasuisa Arnulf. Aga ka temast ei olnud palju loota. Tema oleks rahwa käekäigule küll pisut kergitust ja ainult suurte wägivalga tegude wastu kaitset soowinud, aga mitte niisugust parandust, millest tarwilist abi oleks wõinud tulla. Karolus oli temaga selle asja üle küllalt rääkinud.

Wiimaks ei wõinud ta enam. Ta oli asjaga kindel. „Saagu, mis saab,“ ütles ta Lubinghausenile, „aga nõnda ei wõi enam. Mina tahan sellega kord hakatust teha mis mu hinge pääl põleb. Mina tahan nõuda, et maapäew kokku kutsutakse ja sääl minu mõtted maa ja rahwa asjus läbi rääkimise alla wõetakse.“

„Niisuguste mõtete pärast, nagu sina mõtled ette panna, ei saa ial maapäewa kokku kutsutama,“ ütles Arnulf.

„Siis pean muidugi ootama, kuni maapäew muude asjade pärast ükskord kokku tuleb, ja siis saan ma ka oma plaaniga ette astuma.“

„Sinu plaani, nii palju kui sa mulle temast oled avaldanud, ei saa sääl keegi vastu võtma.“

„Siis saan ma paludes paavsti ja Saksamaa keisri juurde minema.“

„Kerge ütelda, aga raske täita,“ tähendas Arnulf. „Ühes kohas saaksid teovaritsejad sind itka kätte saama.“

„Ma saan mõistma nende paelte eest ennast hoida.“

„Õdib olla, et sa seda võid ja oma palvega paavsti ette saad, aga mis võid siin paavst ehk keiser? Raskima saavad nemad küll, et uuele usklikuks saanud rahvale siin liiga koormat päale ei pantaks, aga nende käst saaks ka nüüd surnud kästeks jääma, nagu ta mõnda korda enne juba jäänud. Nemad ise ei võdi siia tulla oma kästusid täitma, ja siinsed tahtmised on teifiti harjunud.“

Nooremehe filmad lõitvad leekima. Siis sai ta turvaks ja ütles: „Jah, armas kasuisa, ma näen, asi on nii hull, nagu sa arvad. Ka Jumala käsust ja ristiusust, mis nad rahvale tahavad pakkuda, ei küsi nad ise midagi. Aga kui mina ka midagi ei peaks jõudma korda saata, siis jäägu parem kõik, siis tahan mina parem oma wendade seas waetwa ja häda kannatada, kui teie seas auus ja kuulsuses elada. Jumal saab minule andeks andma, et ma nende sõnadega ka sinu vastu tähendan, armas kasuisa.“

Ta süda oli nii rusutud, tema veri nii mäsfül, et ta enam midagi kuulda ei tahtnud, mis ehk kasuisa weel oleks võinud ütelda. Järsku tõusis ta üles

ja läks wälja; sääl ehk oli tema tundmustele enam ja lahendamata ruumi. Kuhu ta siin pidi minema, ei teadnud ta isegi. Efiti sammus ta talli poole, et hobust wõtta ja koju ratsutada. Aga jälle keeras ta ümber ja läks ilusasse lossi aeda. Kui ta sääl rahutumal sammul käis, kuulis ta aia walli taga ilusal kolawal häälel järgmisi sõnu:

„Dagobert, Dagobert, sa ei tohi enam lüüa! Kuule! Mis rääkis Karolus sinuga? Kui ta wälja tuleb, ta wdib sind puruks teha.“

Karolus tundis seda häält. Ta waatas üle müüri wälja alla orgu. Wiis tüdrukut puhastawad sääl jõealdal muru, üks ülewaataja ahwardas kepiga ühe piha juures ja weike peenes riides neiuke, arwata kolm neli aastat alla kahetümne, waidles kepimehele wastu. See oli lossihärra Arnulfi tütar Kordelia.

„Mis Karolus!“ hüüdis kepimees. „See kollanokk! Temal siin midagi ütelda! Teiseks, ilus preili, pean ma neid lojutaid enne weel tubliste õpetama, enne kui siit lahkun. Teie ise rääkisite, et teie isa oma rahwa kohta ka selle Karoluse seabuse maksma paneb, orjad wabaks laseb ja kellegi külge enam puutuda ei luba. Mina siis siin küll enam ei teeni. Saadana uss see Karolus. Segaja!“

„Ka rääkida ei tohi sa nõnda, Dagobert,“ ütles neiu. „Karolus on tõsine rüütel. Isa saab oma rahwaga muidugi ka nõnda tegema, nagu tema ees teinud. Sinu kepp saab pea murtud.“

„Aga nüüd on ta weel terve,“ kostis teine

teppi wibutades, „ja seepärast tahan teda weel tartwitada. Mull on paar tükki sellele suurele suule ja teine paar sellele laisale maibale weel wõlgu.“
Ta tõstis kätt ja tugew plats käis.

„Dagobert!“ karjus Rordelia ja tahtis meeletuma inimese kae külge kinni ajada.

Sell filmapilgul kargas Karolus üle müüri wälja, jooksis alla ja sasis Dagoberdi turjast kinni. Ta oli wihane, tema filmad põlesiwad, ta oletägi dela inimese puruks teinud; aga ta sai ennast weel tagasi pidada ja ei teinud nurjatumale muud kui wiskas tema üle kalda sumatades jõkke.

Rordelia kohkus, wist kartis ta Dagoberti jõkke jääwatgi. Aga kui see põhjast jälle paaile tõusis ja wälja tuli, hakkas neiu lõginal naerma. Dagobert oli just otša pidi jõe põhja pörkanud ja ta paa oli mudane, nii et suu- ja filma-aufusid weel waewalt näha wõis.

„Kui sa weel peaksid kellegi külge puutama,“ ütles Karolus, „siis kohe oled sa siit kadunud. Mina tahan rääkida.“

Siis läks ta tagasi, Rordelia temaga ühes.

„Tanan sind, Rordelia,“ ütles ta ülewal, „et sa neid õnnetumaid püüdsid kaitseda ja ka mind ei tahtnud teotada lasta.“

Rordelia punastas. Siis istusiwad nad aeda pingi paaile. Nad oliwad jo lastulapsed, seega tuttawad, üks aga teisest kümme aastat wanem.

„Karolus, sa ei ole enam nii lahke, nii elaw,

nagu enne," ütles neiu mõttesse jäädes. „Nooruses ikka peab rõõmus olema.“

„Tõsi küll," kostis Karolus, „aga minu saatus on tõsine ega taha lahkust ja rõõmu minu juures sallida. Palju, palju häid andeid on tema minule toonud, aga mitte rõõmu ja õnne.“

Kordelia waatas maha ega ütelnud midagi. Näitas, kui ei tahaks tema ütelda, mis ta mõttes liikus. Ta jättis kostuse andmata. Karolus rääkis edasi:

„Minu wennad ja ded kaebawad hädas ja teotuses, minu sugurahwas õhkab ahastuses, ta südanutab werd — kas wõin mina selle pääle hõiskada, mina, kes ma sellest hädast olen wälja tõstetud, mis neid rufub?" ... Ta tõusis üles, tema süda paisus.

Kordelia õhtas. „Mina näeksin," ütles ta siis, „et sinu rahwas jälle wõiks waba ja õnnelik olla. Wõiksid sina kudagi nende pisaraid wähenkada, saaksin ka mina sellest rõõmu tundma.“

„Mina usun, et sinu süda nii õiglase ja auus on," ütles Karolus tasasemalt, „aga nende pisarate wähendamiseks ei taha abinduu leida olla. Kõik südamed on siin parandamise mõttele ja inimlikule tundmusele furnud.“ Ta läks rahutumaks. „Sumalaga!" ütles ta neiuale kätt pakkudes, läks istus sadulasse ja kadus kui wari.

Kordelia waatas temale järele nii kaugele kui wõis. Siis tõusis jälle õhkamine tema rinnust. Siis ta murdis õitsewa oksa roosist, mõtles ja suuteles seda. — — — —

Kui Karolus koju sai, leidis ta oma wärawa ees tats meest põlwili maas olema. Ta mõistis, mis need tahawad. Ta oli oma wärawa ees palujaid küllalt juba näinud.

„Kallis armuline härra, aita ka meid!“ õhkasivad mehed. „Meie oleme põgenejad — Raudorult. Põgeneme surma eest. Poomise wõllad ootawad meid.“

„Tõuske üles,“ käskis Karolus. „Käärtige, mis teie süü on?“

„Kaudoru noorhärra Ottokar on hirmus inimene. Gile sidus ta neli orja pikkade paeladega oma hobuse külge, siis istus ise sadulasse ja kihutas kui hull ümber lossi. Waesed orjad ei jõudnud nii ruttu jooksta kui hobune, hale oli neid näha. Minu süda ei jõudnud kannatada, jooksin teibaga hobusele wastu, keelasin seisma ja lõikasid kõied katki. Mind pandi torni ja lubati tulewal nädalal üles puua, kui wõllad tühjaks saawad. Kudas olla mina tohtinud wastu hakata. Wangitorni akna august nägin, et õnnetumad orjad uueste olid hobuse külge kinni seotud ja Ottokari kannupois istus sadulas ja ajas. Ottokar ise waatas päält ja naeris. Ta ütleb, tema õpetada orjaid nõnda jahikoerdeks; muidu ei õppida nad jooksuma. Ottokar on hirmus inimene, ja hirmus oli näha, kuidas hobune õnnetumaid järel wedas. Esite jooksidwad küll, aga wiimaks kukkusiwad. Ottokar jookkangeste, wist on ta ühtepuhku purjus ja ei tea siis, mis ta teeb. Päästa mind, kallis härra, tema eest, ära

anna mind temale wälja! Ma olin tema ori, oh et ma sinu ori wõiksin olla!"

Teine ütles: „Mina olin Dwerškoni rajades peremees. Mu isa ja ema on surnud, aga minul oli ilus õde. Seda tahtis Ottokar lossi wiia, et tema auu temalt rööwida. Mina ei lastnud teda wiia. Siis tuli kuri Ottokar ise hulga mees- tega. Ja nad wõtswad minu sõsara kinni, meie ei jõudnud wastu panna. Kui nad temaga minema hakkaswad, sai ta ometi nende käest lahti, ei tea kudas. Ja ta jooksis minu juurde hüüdes: Weli, kallid weli, tapa mind! Ja mina wõtfin oda ja pistsin tema südamesse, just siis, kui Ottokari mehed uueste teda kinni haarata tahtsivad. Ja kui tuline weri tema rinnast wälja purtsas, siis naeratas tema magusaste ja ütles: Kuuno, ah minu hää weli, tänan sind! Kuuno, päästa ka ennast! Siis langes tema, ma hoidsin käed wastu, ta langes minu rinnale — waata, helde härra, see on tema weri, millega minu rind ja aine praegu wärwitud on.“

Tuline walu põles rääkija filmadest. Ta hakkas walusaste nutma. Siis ütles edasi: „Oh mu kallid sõsar! — Aga ennast ei saanud mina päästa. Nad tõmbasivad oda minu käest, sidusivad mind ja wiisivad lossi wangi. See oli tunaeila. Sila toodi tema ka minu seltsi — ta näitas kaaslase pääle — ja tulewal nädalal pidime ülestõmmatud saama.“

„Kudas saite teie lahti?“ küsis Karolus.

„Reskõõsel tuli Dwerskoni tüttar,“ rääkis de lei-
naja, „teeras ukse lahti ja ütles, meid saada mõne
päewa pärast tõeste ära poodama. Temal olla
minust hale, minu de wahwus ja surm olla teda
wäga liigutanud, meie wõida põgeneda.“

„Aga siis tõmmatakse uksehoidja wõllasse,“ ütles
sin mina.

„Tema on juba põgenenud,“ ütles kalli südamega
neitsi. Põgenege, kui teil elu magusam on kui
surm.

„Meie langesime maha, andsime tema inglipõl-
webele suud ja siis kadusime. Aga kuhu pidime
mujale põgenema kui sinu juurde, suur kallis härra.
Wõta, kaitse meid, ehk anna nõuu, kuhu peame
warjule minema, ehk tee meiega, mis sina iial
tahad. Meie ihu ja hing on sinu.“

„Kas Raudorul palju inimesi on ära surmatud?“

„Jah palju,“ kostis teine mees, „aga seda ei tea,
kui palju. Kaks wõllast seisawad lossi wallide
wärawa ees, härra ise on neid näinud küll, ja juba
mõnest ajast saabid on noor härra Ottokar nõuiks
wõtnud, iial neid wõllaid tühjalt seista lasta.
Illa puuakse paar korruga ja ikka tahetakse neid
elawate hirmuks nii kaua wõllas rippuda lasta,
kuni teine paar jälle on saadud, teda surma wäärt
arwatakse.“

Karolusel oli, kui oleks ta seda meest enne
näinud, aga kus, seda ta praegu ei mälestanud.
Tema küsimise peale kostis mees: „Jah, härra on
mind näinud; seda on juba mitu hääd aastad ta-

gasi, siis, kui mind Raudorusse orjaks wiidi. Härra kaitstes juba siis mind sundija kepi vastu."

Karolusele tuli meelde. Põgenejal oli nii isemoodi oled, nii raudkindel nägu, et seda kaua mälestada võis. „Jah, ma mälestan, ütles ratsanik. Tulge sisse, katsume teha, mis võime. Kudas sinu nimi on?"

„Peeter on nad mulle nimetäks pannud," ütles mees.

„Ja sinu nimi on Kuuno?"

„Jah, härra," kostis teine.

Nad läksivad due. Karolus võttis nad oma teenistusesse ja lubas neid kaitseada, nii kaua kui ta võida. Ta oli juba palju põgenejaid vastu võtnud ja warjanud, nii kardetaw ja tülikas see ka oli. Keda ta enam hoida ei võinud, need saatis edasi. Mõned põgenejad, kellel suurt nuhtlust karta ei olnud, oli ta kohe nende isandate juurde tagasi minna käskinud. Praeguse kase pärast oli ta mures, kudas neile kindlamat kaitset saada. Seda ta teadis, et Dwerskon nad tema juurest välja otsib ja siis õiguse nimel ikka ära wiib. Ta sõitis siis Lämelasse tagasi ja palus isa, et see Raudorusse lähets ja wanalt Dwerskonilt tema põgenejatele armu paluks ning neid temalt ära osta nõuaks, üteldes, et põgenejad olla tema juurde jooksnud. Minna asi nõnda korda, siis tahta tema kasuisale kaubeldud hinna Kuuno ja Peetri eest välja maksta. Ta ise ei võinud selle mõttega Dwerskoni ette minna, teades, et sellest hääd ei tuleks.

Nõnda ka sündis. Raimund von Dwerskon, juba wana mehike, oli küll walitsuse poja kätte andnud, aga wõttis siin naabri palwe pääle ometi ohja otša oma kätte ja ei lubanud poega põgenejaid tagasi nõuda, waid müüs nad palujale ära. Et Ludinghausen wanamehe nii kaugele saanud, selleks oli ka wanamehe oma tüttar teda paluda aidanud, seefama, kes wangid põgenemisele aidanud ja keda Ludinghausen Karoluse soowi järele enesele abiks palunud. Niihästi tütar kui isa teadsiwad, et Ottokar põgenejate elu ei saaks jätma, kui ta nad kätte saaks.

Nüüd maksis Karolus kasuisale kaubeldud hinna Beetri ja Kuuno eest ära ja need mõlemad jäiwad tema juure Tawanasse wabasäse põlweesse elama, Beeter mõisasse, Kuuno eemale mõistonda peremeheks. Karolusel oli lust neid mehi näha. Mõlemad oliwad ta enese sarnased tugewad ja kindlad, nagu wäsest walatud. Ja mõlemad oliwad ihu hingega oma härrale truuid.

VI.

Karoluse püüe oli nüüd, et maapäewa kofku saada, kus siis oma ettepanekutega wälja astuda wõiks. Kui tema ka muud siin ei oleks wõinud saada, mõtles ta, aga nii palju lootis ta ikka, et kõige hirmsamate wägiwalla tegude wastu piisutgi karistawat keeldu tehtaks. Mitu korda käis Karolus selle asja pärast Tallinnas asewalitseja

Ronrad Preen'i juures. Aga see ise oli ka hoolimata meelega inimene, tegi suuri wäetwalla tegeusid ja oli maa aadelimeestega igas tühis ühes meeles. Karolusele seletas ta, maapäewa pidamise tarwiliseks arwamine ei olla tema, waid maanduufogu asi. Teiseks ei olla tema teada selleks ka misgit tarwidust, et maapäewa kokku kutsuda. Rudas keegi härra oma rahwaga ümber käia, see olla igauhe oma asi, sest kelle maa, selle oma olla ka rahwas. *) Nii palju üleliigust ei sündida rahwa wastu ka mitte, et sellepärast mõnda uut seadust sünniks teha ehk maapäewa kokku kutsuda.

Ümbes sedasama ütlesiwad ka maanduufogu liikmed, kui Karolus nendega selle asja pärast rääkis. Nii läks ligi paar aastat edasi, enne kui see asi kindlaks sai, et maapäew kokku tuleb.

Kui kokkumineki aeg ligidal oli, sai Karolus Lämelaft Rordelia käest kirja, milles see teda palus, enne ärasõitmist weel neile tulla. Temal olla talle tähtsat teatada.

Siin juures on meil tarwis ka seda kuulda saada, et Rordelia südames Karoluse wastu see palaw tundmus oli põlema süütunud, mis noorte südamete juures tuttaw asi on. Karoluse südamega ei olnud ka teist lugu. Ja mitu korda oliwad nemad juba käsi käes selles kõrgemas, ilusamas õnnetaewas istunud, mis noorte armastajate pärast on. See oli wiimase kahe aasta jooksul

---

*) Mõnda oli selle aja üleüldine arwamine.

sündinud, see on pärast seda kui meie Karolust nägime Lämelaš kerpimeest Dagoberti jõkke wiiskama. Siis olitwad Rordelia õrnad tundmused Karoluse wastu alles esimesel ärkamisel, nagu meie tema sõnast ja olekust ka wõisime aimata.

Tema nüüdse kutse pääle läks Karolus kobe. Ta süda ei kannatanudgi kallima soowi täitmisega wiitwitada. Rordelia poolt määratud ajal oli ta Lämela lošši lähedal teatud kohas metsas ootamas. Pea tuli ka Rordelia. Ta oli seekord kõige ilusamas piduehtes ja ta ilusal palgel õdgas iseäraline õnn ja magusus.

Karolus oli sadulast maha karganud ja ruttas armastuse õhinal talle wastu. Ditsew õnnelik neiu näitas kui sulamas olema, aga siiski oli tema seekord arg ja kui kartlik. Tema huuled oleksiwad kui wärisenud, niisamuti ka tema käsi, kui ta selle teretades tulejale wastu ulatas.

„Minu kuningas ja minu kallim!“ ütles ta teretamiseks.

Karolus waatas wõõrastawalt tema otsa. Tema iseäraline olek ja ta teretamise sõna paniwad nooremehe imestama.

„Mis sull on, Rordelia?“ küsis ta kohkumisi. „Sa ei ole nõnda nagu enne.“

„Jah, ei ole Karolus,“ ütles neiu ja ta silmad särasiwad õnnelikult. „Ma ei tohigi nõnda olla, nagu enne. Enne ei teadnud ma, et sa nii palju oled, nüüd ma tean — sina oled minu kuningas!“

Enam ütelda ei näitnud ta nagu jõudma. Armastuse ja nähtawa auustamisega puutusiwad tema roosilised huuled selle sõna pääle noore mehe uhke otsa külge.

„Kas sa haige oled, kallis Kordelia? Kas Sa jampsid?“ küsis Karolus. „Mis kuningast sa räägid.“

Neiu waatas õnnelikul, uhkel näol tema otsa ja ütles: „Jah, sa oled kuningas! Sina oled — kuninga poeg!“

„Õnnetu orjalaps olen ma,“ ütles noormees pool segaselt, pool kurwalt wahеле.

„Ei, Karolus, — kuule mind! Siisgi oled sina kuninga poeg. Ma nägin küll ikka sind kui iseäralist auusust ja suurust, kõik sinu oled ja komme oli minule nii kuninglik, nii isewiisiline, ja ainult sind wõisin ma kui õiget mehist meest, kui õiget rüütlit enesele ette kujutada; aga mina ei teadnud mitte, et sina ka sündimise poolest seda oled. Üks sinu wanematest, wististe sinu isa wanaisa on pääle sada aastat tagasi siin maal selle rahwa üks kuningas wõdi wanem olnud. Tema nimi olnud Warpo ja ta olnud kuulus oma wahwuse ja rammu poolest. Aga Sakslaste wastu wõideldes langes nud tema ühe teise Gesti wanemaga ühes Gesti kindluses, kus pääle meeste ka naesed ja lapsed waenlase eest warju otsida püüdnud. Kui lahing Sakslaste wõiduga lõpetatud olnud ja wanem Warpo surmukeha tema naesele näidatud, kes weifest pojakest süles hoidnud, siis tõmmanud wapper wanema naene oda ja tahtnud ennast ja oma lap-

sukeft surmata. Aga furmaoda hoitud tema käes tagasi, lapsukene wdetud temalt ära ja ta ise wiidud teiste wangidega sõjasaagiks, kus ta wiimaks furmaohwriks antud. Tema lapsukese aga wdtnud see rüütel omale, kelle käe läbi Warpo langenud. Kuninglik poisikene kaswatatud üles, aga mitte würstlikul wiisil, waid umbes nõnda, nagu teised selle allahoidetud rahwa lapsed kaswanud. Ra hoitud tema eest kangeste salajal, mis sugust tema olla, kartes, et tema selle teadmise tõttu oma sugu pääle uhkeks saaks, ka rahwa ülemaks katsuks tõusta, nagu ta isa olnud, ja siis wditjatele uueste wastu hakata. Ses samas kartuses warjatud seda sugusaladust ka tema laste ja lastelaste, see on minu isa ja ka minu eest, kuni sina nüüd seda minu suust kuuled."

Karoluse uhke, mehine nägu muutus selle filmapilguga weel uhkemaks ja waimukamaks. Tema rind paisus, jumesklemise punastused tõusiwad ja langesiwad tema palgel, käsi pigistas teadmata ennast mödgapära ümber. Nähtus, kui tõuseks ta tõigiti kõrgemaks.

Ja Kordelia tundis, kui ta selle näo pääle waatas, ärarääkimata õnne; aga ta tundis ühtlasi ka, kui ei kannataks tema filmad enam selle näo pääle waadata. Ja ta waatas maha ja mohales õnnelikult.

Karolus wdttis tema käe pihku ja küsis: „Kordelia, kust ja seda tead?“

„Minu isa rääkis seda von Daalenile, kes siin oli ja temalt selles asjas selgemat teadust küsis;

osalt näitas ta seda juba teadma. Aga nemad kumbgi ei teadnud, et mina nende juttu kuulsin. Minul oli küll raske oma isa vastu salakuulajaks olla, aga ennem oleks ma surra võinud, kui seda pattu tegemata jätta. Ega minu salakuulamisest isale ka kahju võdi tulla. Isa ja külaliste vahel, kes meil käivad, kuulukse nüüd jutu sees ikka ka sinu nime ette tulema; seepärast katsusin korra salakuulajaks olla; sest minul oli kartus sinu pärast, aga nüüd kuulsin sinu kohta selle õnneliku saladuse."

"Siis teadis sinu isa minu sündimise saladust wist juba siis, kui ta mind oma kasulapseks võttis?"

"Jah, juba siis," kostis neiu. "Osalt selle teadmise tõttu, osalt sinu isa ja ema wahwuse tõttu ja osalt ka tänuks sinu ema häätee eest olla ta sind oma kasulapseks ka võtnud. Mõnda ütles ta Daalenile."

"Kordelia, ütle weel üks sõna; kas sina ka seda kuulsid, mis ajast saadik on minu wanemad võdi eeswanemad sinu sugukonna alla saanud?"

"Jah, kuulsin. Juba sest ajast saadik, kui lahingis langenud Warpo pojaene tema kõrgemeelise ema surmatawa kae alt ära võeti."

Karolus kargas pingilt püsti. Nagu wälk oleks tema kehast läbi löönud.

"Siis on üks sinu wanematest minu endise wanaisa Warpo mõrtsukas!" hüüdis ta kui tormis ja segaduses.

Neiu näost käis tuline puna üle. „Jah!“ ütles ta nagu wiimse jõuga, „kui sa seda nõnda tahad mõelda. Aga sõda ei tunne mõrtsuka nime. Kui sina selle raske nime asemel võitja ütled, oleks õigem.“

Karolus teeras enese kõrwale. Nii mitu suurt saladust korruga, osalt nii ilusad ja ülendavad, osalt nii raskest ja kohutavad, päälegi nad kõik kõige armsama huultelt — see oli liig. Ta oli kui tummaks saanud.

Rordelia astus tema ette. Ta wärises ja rääkis:

„Karolus, ära võta minu ilmutust nii pahaks. Minult armastus, igatvane armastus sundis mind sinule seda awalbama. Ma oleksin võinud neist saladustest sinule ainult ilusama osa awalbada ja seda sulle salajasse jätta, et üks minu eeswanematest sinu kuningliku endise esivanema mõrtsukas on, aga just armastus sinu vastu sundis mind kõik rääkima, ka seda, mis mulle enesele halwaks, — tahad sa siis seda minust pahaks pidada, seda — minu armastust? Mina olen ilma süüta sellest, mis saatuse tahtmisel meie esivanemate wahel sündinud. Tahad sina siisgi oma hinge walu ja põlgamist minu päale heita, mind enesest ära lükata, siis tahan mina ka sellega sinu poolt rahul olla; aga ikka saab minu süda sinule põlema jääma ja ainult sind meeste seas selleks pidama, keda tema armastada võib. Ka oma isa tahaksin ma sinu vastu süütaks pidada. Tema võimuses ei olnud

mitte, sinule su endiste wanemate auu ja kuulsust tagasi anda. Ja mis tema sinu vastu teinud, on ehk enam hää kui halb. Et sinu õnnetu isa siit ringist ära saadeti, oli enam teiste maaisandate kui tema tahtmine. Ja kuule mind weel: Tõuse üles, kui sina wõid, saa tõsiselt kuningaks, wõida oma langenud rahwale maa ja wabadus tagasi, aja minu sugurahwas siit wälja ja walitse ja ole siin õnnelik kuningas. Mina ei tahaks oma sugu ja oma wannemate kasu pärast seda õnne sulle teelda. Aga mälestada, kalliks ja suureks pidada tahaksin sind ka kaugelt."

Karolus oli kuulnud ja mõistnud, mis neiu rääkinud, nii südamlikult rääkinud. Ta seisis weel pisut aega wait, kui oleks temal iseenesega midagi wõidelda.

Siis lastis ta ennast rüütliku kombe järele põlwe pääle, wõttis neiu käe ja rääkis:

"Kordelia, see tund siin pehme metsakoha all on suur ja püha. Mina olen siin wõidelnud ja olen wõitnud — wõitnud iseene. Ma tahan lepitatud olla selle mehega, kes ainukene on sellest sugukonnast, kelle läbi minu kuninglik eesisa langes ja minu sugukonna kuulus nimi häbi ja alanduse sisse ära kustus. See ainukene on sinu ja minu kallis kasuisa. Tema kohta käis praegu tasumise tule õõg minu kehast läbi. Aga jälle jain ma enese üle wõidu, jain selle sinu sõnade juhtimisel. Ma tahan sinu kallist isa weel enam armastada kui teda enne olen armastanud. Sest tema üksi on, kes

minu ja seega ka minu sugukonna vastu on hääd teinud. — Kordelia, nüüd on minul enam julgust ka sinu kohta, sest sina ise oled mind kõrgemasse tõstnud. Kuninga poeg, nagu sina ütled, aga siiski ka õnnetu orjalaps, palun ma sind, saa täieste minu omaks, kui sa seda tahad."

"Jah, mina tahan!" ütles neiu palatvalt.

Karolus wajutas tema sõrmed oma huulede vastu ja rääkis edasi: "Kordelia, meie oleme täna minu kuningliku wanaisa weregaga kihlatud. See on püha kihlamine. Aga kui sinu isa selle vastu peaks olema, kas sa arwad, et meie tema südant jõuame keerata?"

"Mina loodan kõik ja ei karda midagi," ütles neiu wahwalt. "Igal ei saa meie vastu wist palju ka olema. Nagu ise tead, peab tema sinust palju lugu ja meie sõbraliku seltsimise vastu ei ole tema ka olnud. Mina märkan ja usun temast, temal ei ole meie vastu midagi. — Minu kuningas!"

Karolus tõusis üles. Kuninglikus uhkuses, mehelikus täiuses waatas ta ringi eneste ümber, kui katsuks tema ruumi mõõta enese tundmuste ja õnne suurusele.

Neiu ilusais filmis, tema mohalewal palgel paistis nii magus õnn, et sellest midagi ei maksa kirjutada katkuda.

"Karolus, nõnda ei ole ma sind ial näinud," ütles ta. "Nõnda, niisugust meest ei mõista unenägu ette kujutada. Karolus, nõnda tahaksin ma sind ikka näha."

Ta ulatas käed tema kaela ümber ja ta pää wajuš tema rinnale. Karolus wõttis tema ellalt wastu. Siis oli wait.

„Sina tahad mind omaks wõtta,“ ütles wiimaks Karolus kui kurblikult. „Aga minu saatuse pääle ei taha löbu ei rõõmupäike paista, nagu sinule omane oleks. Raskused ja hädad näitawad minu ees ootamas olema. Tahad sina ka nende wastu kartmata olla?“

„Sinu juures ei ole raskust ei häda, sinu juures on õnn ja löbu,“ ütles neiu ja wajuš uueste kallima rinna najale.

Sell filmapilgul nägiwad nad kaht ratsanikku metsalahku mööda eneste juurde sõitma. Ja teine nendest ütles:

„Tema on. Lojokad peakšime olema, Dago- bert, kui meie nüüd ei tasukšime.“

„Minu pärast kõige paremaste, Ottokar.“

Ja kohe kargasiwad nad hobuste seljast ja tõmbasiwad möögad tupest. „Seda teotust ei wõi jätta,“ ütles Ottokar metsliku wihaga. „Ka niisuguse rüütliku neiu külge tohib sa puutuda, selle külge, kelle pääle minul kõige suurem õigus on. See on rüütliuuri hirmus teotamine. Ka teda tahad sina minu käest ära kiskuda. Sellest ei ole weel küll, et sa minu kaks meest kawala kaubaga ära rõõwifid. Tasumist! Dago- bert, anna!“

Karolus oli oma mööga ka wälja tõmmanud. Mõlemad mehed tormasiwad hullupööra wi- haga tema pääle. „Tunned sa nüüd, keda sa lord jõe

wiskasid!" karjus Dagobert ja tahtis oma arust kohe esimese hooga wastalift surmata. See nägi tema tahtmist ja katsus siis nii ruttu kui wõimalik esiti temaga walmis saada. Ja kohe kullusgi mõel Dagoberti käest ja ühtlasi langes ka tema käsi wõimetumalt alla. Ühe waenlasega oli Karolusel nüüd lapsemäng walmis saada. Tugewa hoobiga wajutas ta tema mõõga kõrwale, fasis siis päris käega tema rindu pidi kinni ja wiskas tema maha, nõnda nagu oleks ta kinnas. Siis pani ta mõõga otša tema rinna wastu ja ütles:

"Glaja nägu. Sina oled minu wendade ja õbede pääle rääkimata õnnetust saatnud, oled nendest hulgab hirmsa surmaga ära hukkanud, oled praegu ka mind surmata tahtnud, kas pean sulle elu alles jätma?" Aga pea wiskas ta teda jalaga eemale. "Mine, mõnitus! Ratsu, et siit kaob!"

Ta wõttis hobuse käe kõrwale ja saatis Kordelia kodu. Ottokar ja Dagobert, kes tema kallale tunginud, oliwad mõlemad Raudorult. Dagobert, kes enne Lämelas walitsejaks olnud, oli säält tõeste ära läinud, õigem ära lastud, sest Lubinghausen oli oma rahwa kohta Karoluse seadluse ka ikka maksma pannud ja selle seadluse juurde ei wõinud Dagobert sündida. Dwerskon Raudorult oli tema oma teenistusesse wõtnud, seda parema meelega, et ta enesel Lämela poole mitmes tükis teadis tegemist olema. Nagu palju teisi rüütli poegi, nii mõtles ka tema Lämela Kordelia pääle, sest see oli ilu kui ka wooruste poolest kuulus.

Et temal aga Tatvana Karoluse vastu Kordelia pärast kahtlust oli, siis oli ta mõnda korda Dagobertiga Lämela lossi ringis luusimas käinud, et eht seda siit leidma juhtuda, keda tema nii väga vihkas. Nüüd oligi ta teda leidnud, oma esimese arvamise järele enese õnneks, aga siiski õnnetuseks.

Tee pääl rääkisivad Kordelia ja Karolus ära, isale sellest ei kuldagi märku anda, et nemad tema saladust Karoluse sugukonna minewiku kohta teawad. Ja nõnda astusivad nad tema ette ja palusivad eneste südamete kohta tema isalikkule luba ja õnnistust.

Arnulf waatas imestadas nende otsa, aga ütles pea: „Minul ei ole midagi sinu vastu, armas poeg, ja ma ei taha mitte oma tüdarta sinule keelda, kui näen, et sina oma muudes püüdmistes piiri pead, õnnetust ja wiltsust enese pääle ei tõmba.“

Lapsed tänasivad kõige õnnelikuma südamega. Niisama õnnelikult sõitis Karolus kodu.

Siin ei wõinud ta ennast kauemine keelata, ka emale rääkida, mis tema oma suguseltsi endisest suurusest ja langemisest kuulnud ja et ta ennast oma kasuõe Kordeliaga kihlanud. Ja ema tundis õnne ja uhkust oma pojast, neid tähtsaid uudisi temast kuuldes. Ta oli temaga juba kaunis ühe-meeliseliseks saanud ja tema kaudu ka Kristiusuga kokku leppima hakkanud. Usk enamiste oligi see asi, mille pärast ema südames poja vastu kaua aega wõõrastaw tundmus asus.

VII.

Mis sündis maapäeval? Karolus oli uhketes tundmustes, aga raske südamega sinna läinud. Ja ta oli elust wõdetud raskeid wägivalda tegusi rahwa wastu pääle sada punkti kõrgele kogule ette lugenud, oli näitanud, mis hirmus häda ja nuhtlus usutoojatega selle rahwa pääle langenud, ja siis oli tema asja parandamiseks plaani ette pannud. Ja nemad ei olnud teda keelanud rääkimises. Ühed olitwad tummas wihas, teised tummas imestuses tema pääle wahtinud, teda tema kõrge wiisilises mehises olekus tähele pannud, kui ta rääkis. Oldi jo temast, sellest „orjade ninamehest,“ nagu teda nimetati, wäga palju kuulnud; nüüd tahtis igaüks teda dige rohkel wiisil ise oma filmaga näha ja oma kõrwaga kuulda, mis ta dige tahab ja mis ta ise dige on. Päälegi oli tähtsamate meeste wahel ära räägitud, et teda rääkimise ajal mitte tülitada. Siis wõida koosolejad kõid tema mõtted, mis ta ütelda tahta, täieste ära kuulda, ja nii saada siis koosolek seda enam tema wastu üles kihutatud ja seda walusamalt talle pääle käima, kui wiimaks tema jüuasjad ette saada wõdetud.

„Kõrgeauuline koosolek!“ lõpetas wiimaks Karolus. „Mõtlegem järele! Tuhanded südamed on hädas lõhkemas, tuhanded ja tuhanded hääled hüüawad raskest ahastuses meie poole, terve maa õhkab ja nutab werepiisarates — nendes werepiisarates, mis maaisandate waljuse all õnnetumate ihust

jooksewad. Sigust ei ole rahwale enam kuskil. Doomade wastu näidatakse palju enam kaastundmist ja halastust, kui siin inimeste wastu. Nii-sugusel wiisil oleme usu teotajad, mitte usu hoidjad ega kaitsjad. Auulised härrad! Meie auu, meie usk, meie Jumal, meie alamate hale häda-hääl, ka meie eneste tulewik nduawad meilt järelejätmata rahwa elukorra kergitamist. Ja seepärast palun ja loodan ma enese ettepanekute kohta läbirääkimist ja nende wastuwõtmist."

Ja läbirääkimine tuligi. Zuhataja ütles: „Roosolejad on kõik kuulnud, mis kõneleja ütles, koosolejad saawad siis ka ise teadma, et kõneleja oma süütdõstmistega ja weel enam oma nõudmistega liiale on läinud."

Üks teine ütles: „Mina olin sellest tulipääst palju kuulnud, aga ma pean tunnistama, et temas enam waimu ja teadust on, kui ma ilma tema kuulmiseta ja nägemiseta ialgi oleks uskuda wõinud. Aga üks asi on halb: tema waim on iseäralisel wiisil haige, ja haige waimu mõtted ja rääkimised on null."

Kolmas ütles: „See on õige, mis praegu kõneleja waimu oleku kohta üteldi. Tema tahab koguni seda nõuda, et meie oma rahwast enam ei pea wõima lüüa, müüa, ei hinna ega süü eest pärisorjaks teha. Pagana lugu, kelle see rahwas siis on kui mitte meie? Kas pole need mitte meie, kes nad enestele oleme wõitnud? Ja niisugust hullu jutlust peame meie siin enestele ette lugeda lastma!"

Neljas ütles, kui kára suuremaks läks: „Mina olen siin hää pää täie maganud, mu pää oli hata-
tufel wäga soe. Ja ma ei tea mitte, kas ma
nägin und, wd'i kuulsin ma läbi une kedagi hüüdma,
et mina ei tohtida oma orjadele walu anda. Soo,
soo, soo. Tehke lõpetust! Kohe tahaksin ma minna
ja neile näidata. Beri taga!”

Kui weel selles jamas waimus wasturääkimisi
tehtud, kui ka Karolus oma mõtete kaitsemiseks
weel mitu korda katsunud rääkida, siis ütles juha-
taja: „See on iseenesest selge, et härra Karoluse
ettepanekutega sell wiisil midagi ei wd'i teha.
Kes wd'iks siis weel elada, kudas kord ja kohus
maal siis ülewal seista, kui igal ühel oma rahwa
üle mitte ei oleks tarwilist woli? Ja kus ilmas
on siis meie ajal rahwast, kes ilma dige karis-
tuseta sõnakuulelik ja allahetlik oleks? Meil ei
ole siin aega asjata raiskamiseks. Koosolekul tuleb
selles asjas kohe otsus teha.”

Ja otsus tehti kohe. Karoluse ettepanekud
lütati tagasi. Need olitwad selle aja wiisi ja waimu
järel ka tõeste liiad, päälegi siia maa kohta, kus
rahwas pikalise ja waenulise wd'itlemise läbi oli
alla heidetud ja ikka weel üles tõusta katsus, ning
kus jissetulnud wd'oraste isandate käes kõik wd'i-
mus seisis.

Nüüd keerati nooli teraw ots Karoluse enese
poole. Ufewalitseja Konrad Breen pani ette,
Karolus olla maa rahu, maa kombe ja korra wastu
palju eksinud. Raebdused tema wastu olla rasked.

Tema olla orjastid ja rahvast ülesse kihutanud, olla palju põgenejaid ja kurjategijaid enese juurde vastu võtnud, sääl varjul hoidnud ja edasi saatnud, ja mitte neid wälja andnud, kui omanikud ehk seadus neid taga otsinud. Tema mõis ja wald olla põgenejate ja kurjategijate pesaks saanud. Sell wiisil ei wõida maa mitte elada, ei keegi dige inimene elu pääle julge olla. Usja loo järele olla Karolus oma aadeliku auu ja mõisa pidamise diguse kaotanud. See auu ja see digus olla temale siin ka ainult selle pääle antud, et tema oma seisuse auu ja kasude vastu midagi ei pidada tegema. Aga praegu olla tema just siingi näidanud, et kõik tema püüdmine ja tegemine oma seisuse kasude vastu käia. Mis ütelda selles asjas koosolek?

Koosolek ütles: See asi ongi kindel. Tema on mõisapidamise diguse ja aadelimehe auu juba kaotanud, sest ta on meelega kõik need tingimised rikkunud, mis pääle temale need kallid digused anti. Ta ei tohi maapäewa koosolekust enam osa wõtta. Minema temaga.

„Aga wõib olla, et tema ehk tahab kahetseda, armu paluda ja nüüd uueste sõnakuulelikult maa seaduste alla heita. Seepärast tuleks temale minu arust homseni mõtlemise aega anda. Hõme wõiks teda selles asjas weel kuulda.“

Nõnda rääkis koosoleku juhataja. See wõeti vastu ja siis wiidi Karolus koosolekult ära. Walu ja waimutuli põlesiwad tema filmis, aga siisgi

astus tema päält näha külmal, uhkel sammul koosolejate ridadest läbi wälja.

See oli lühike otsus, mis Karolusel nüüd teha tuli, aga siisgi oli ta raske, wäga raske. Ta teadis, mis tähtsast sugust tema sündinud, ja nüüd pidi tema oma enese walimise teel jälle tagasi nii alla astuma. Ta teadis ka, et see nii inglililus ja taewakallis neiu, keda tema nii palawalt armastas, siis temast tingimata peab jääma, kui temalt ta nüüdine seisuseaau ja wara on kadunud. Suba tema enese südametunnistuse otsus oli nõnda, et ta siis selle neiu pääle enam mõtelda ei tohi. Ja kui wäga raskesti arwas ta selle hoobi kallile neiule enesele olewat! Ta uskus, et selle neiu südames armuleef tema wastu ei kustu, et Kordelia walus ja mures teda saab leinama. Ja missuguse südamega pidi tema seda teadma, seda kannatama! Ta higistas selle pääle mõteldes.

„Oh, mis hirmus saatus!“ öhkas ta. „Mis pean ma tegema? Minu isamaa, minu õnnetu sugurahwas, — pean mina neid ära salgama, neid lahti lõhkuma oma südame küllest, seepärast, et nende rufujate seas auus ja kuulsuses elada, nende hulgas õnne ja lõbu maitseada wõida — ja seepärast, et seda kallist neidu mitte kaotada, teda mitte walusse leinama jätta? . . . Ei, ei!“ raputas ta oma pääd ja higipisarad langesiwad tema otsalt. „Ei. Sinule tahan mina truuis jääda, minu kallis isamaa, minu waene rahwas! Ja kui mina alandatatud põlwes sinu hääks küll ka midagi ei peaks

teha jõudma, ometi tahan siis sinu juures leinada, sinu walust walu tunda, sinuga seltsis õnnetu olla. Minu wanemate waimud, olge minuga! Rinnitage mind, et mina ka alanduses ja põlgduses wõiksin õigusele abiks, wendabele ja õbedele toeks olla, kadunud kallist wabadusest neile üht sädemetestgi õhkumisel hoida. Warpo, minu wanemate kuninglik esivanem, sinu õnnetu lapselaps wõitleb raskest wõitlemist, ole minuga!" ...

Tema kasuisa Arnulf tuli sisse. Ta leidis iseenesega heitleja kasupoja nõretawais hõigipisarates. Ta tuli, et teda trööstida, weel enam, et temale nõuu anda, mitte ennast õnnetumaks teha. Ja ta rääkis temaga selle pärast. Ta seletas temale sedasama, mis ta temale juba mitu korda seletanud, et üks ega ka kaiks ei jõuda ilma ümber muuta ja et meie pidada oma meelt selle järele hoidma, kudas ilma ja aja olek tarwitab. Muidu saada meie aja woolu ees ära purusstatud.

"Ei!" ütles Karolus kui tigidusega. Mina peaksin õigusele ja tõe seepärast selja pöörama, et ilm, et teised selle õiguse ja tõe wastu on? Mlatu mõte."

"Aga mõtle, et sa jella wiisil enese põlgduse ja waesuse sisse lükkad, ka minule, oma kasuisale, palju muret walmistad ning ka minu armsa lapse Kordelia surmani õnnetumaks teed."

Karolus õhtas raskest. "Õnnetumaks tema — surmani... see'p see hirmus lugu on. See lõhub mu südame..."

Ta pigistas näo kättesse. „Aga fiisgi,“ rääkis ta edasi, „ma ei wõi. Oma südametunnistust needmise alla heita, oma waesest sugurahwast ei midagi hoolida tahta, — ei, seda ei wõi fina, ei saa ka Kordelia minult nõudma. — — Kordelia — Kordelia! Unustagu tema mind ja leidgu — leidgu oma südamele teine.... Kasuifa — luba mind üksinda jääda... Ara räägi enam neist asjust....“ Ta keeras enese temast ära, astus waluga eemale.

Kasuifa katsus weel rääkida, aga tema ei kostnud enam. Arnulf läks ära.

Teisel päewal toodi Karolus maapäewa ette tagasi. Toodi? Jah. Ta ali eilsest saadik wahi all olnud. Kõik filmad waatasiwad tema pääle, kui ta oma wastaste ridadest läbi koosoleku ette otja astus. Ta näitas näost kahwatanud olema, sest ta ei olnud minewal ööl filma kinni saanud. Aga ta käik oli kindel, tema olek julge ja mehine. Otse nagu kuninglikult seisis tema suure kogu ette. Wõitmata waimutuli, wõitmata wahwus leekis tema filmades kui ta rääkis:

„Härrad! Teie olete eila minule mõtlemise aega andnud ja seega wististe lootnud, et mina oma parema tundmise, oma südametunnistuse ja oma armastuse, tõe ja õiguse meie waese rahwa wastu teile ära müüksin teie lahkuse eest. Ei! Mina põlgan niisugust kaupa. Mina ei kahetse midagi, mina ei tõota midagi, mina ei palu midagi.“

Kõik oli wait. Kõikide pääle olitwad need sõnad nagu elektri löök mõjunud.

Karolus waatas torra üle kogu ja astus siis minema. Ta arwas, et ta nendest nüüd waba on ja minna wõib.

„Pidage!“ keelas juhataja. „Teie ütlete, et teie tahate maale ja seadustele wastu panejaks jääda. Teie olete rahwast ülesse kihutanud ja olete kõrgemale kogule julgenud mõista anda, et ikka seda tahate teha. Maa seisused ei wõi teid siis enam wabaks lasta. Teie olete wang.“

Ja kõik seisused*) tõstsiwad oma hääle ja ütlesiwad:

„Tema on wang.“

Ja weel otsustati, et Karoluse mõis Tawana Daani kroonule langeda ja asewalitseja Preeni woli alla jääda. Siis andis juhataja käsu, Karolust ära wiia.

Aga tema ütles weel: „Mina ei kahetse siisgi mitte. Rahwa üleskihutajaks, mässajaks peate teie mind. Mina wõin Jumala ees tunnistada, ma ei ole ühtegi inimest misgifugusele pahale teole kihutanud. Aga teie mässate inimesediguse ja Jumala tahtmise wastu. Igaweste ei wõi niisugune hirmus mässamine wõimul seista. Üks-

---

*) Seisusteks arwati sell ajal 1. rüütlid ja kõik aadeli seisuse liikmed 2. waimulikud mehed ja 3. linnade kodanikud. Kõikide nende seisuste saadikud wõtsiwad ka maapäewast siis weel osa. Talurahwast arwati orjadel ja isandate omadusel, mitte seisusel, ja ei wõinud tema siis ka maapäewale ega maa asjade ajamisel puutuda.

kord saab õigus tõusma ja teie tegude wanne ja needmine teile osaks jääma."

Hirmus kisa ja trampimine tõusis; selle all wiidi Karolus ära. Ei antud temale enam sammuwabadust. Kohe pandi ta wangi.

Raske oli see hoop Rordelia jüdamele, raske see langemine ja alandamine, mis tema kallimale osaks saanud. Aga neiu palaw süda ei tahtnud siiski teda jätta, ei wõinud jätta. Leinas ja mures palus ta oma isa ees, et see kõige oma jõuu ja waraga Karoluse wabaks saamist katsuks korda saata. Asewalitseja Preeni ja piiskopp Dlaus'e juures käis ta ärdate palwetega ja lunastuse hinna pakkumisega, et Karoluse wangipõli saaks lõpetatud ehk ometi kergitatudgi. Ta wiimaks läks ta isoga koguni ka Liiwimaa ordomeistri Monheimi*) juurde, kes Karolusele wafalli auu ja mõisa kinkinud, et temalt abi paluda.

Ja nõnda läks palju päewi mööda. Karolus oli juba üle poole aasta wangis olnud, alles siis olitwad Arnulf von Ludinghausen ja tema tütar osalt lunastuse hinna maksmise, osalt ordomeistri eestkostmise waral nii kaugele saanud, et Karolus wabaks lasti.

See oli Rordeliale kallis päew, magus rõõm, jälle seda näha saada, kes tema kõrgem paleus, tema hinge ülem isa. Küll oli see tema paleus

*) Eberhard von Monheim oli aastast 1328 kuni 1340 Liiwimaa ordomeister ja Dlaus 1326 kuni 1355 Tallinna piiskopp.

nüüd maha surutud ja kehvaks tehtud, ilma kõigest warast, ilma võimust ja auust, aga Kordelia südamele ei olnud ta mitte alamaks ei vähemaks saanud. Ta oli temale seesama päike, mis ennegi.

Ludinghausen tahtis Karolust nüüd jälle oma juurde elama võtta, nagu see aastate eest enne olnud. Ta tahtis seda juba seepärast, et siis kasupoeg tema silma all oleks, sest osalt tema vastutamise pääle oli ta wabaks lastud. Aga Karolus ei läinud tema juurde. Ta läks oma ema juurde selle priiikoha pääle, mis Arnulf temale andnud, kui ta tema käest ta poja ära võttis. Siin tahtis tema wagusalt elada ja järele mõtelda, mis ehk weel võimalik teha oleks. Siin elades oli tema ka Kordeliast eemal, kellega tema nüüd ühes majas elada ei tahtnud. Nii waene, alatu mees, nagu ta nüüd oli, ei võida ta Kordelia pääle enam mõtelda, ütles ta; seepärast saada ühes sellis elamine mõlemate südamele ainult suuremaks koormaks olema, ja seepärast ei tahta tema Lämelaasse jääda. Dmeti ei jäänud ta siit päris võõraks. Seda ei lubanud juba kasuisa. Sest Kordeliale näitas ilm ilma Karoluseta tume võ olema ja seda ei võinud isa süda oma ainsa lapse kohta kannatada. Seepärast oli Karolust sagedaste Lämela näha, ja tema igakordne käik tõi kurwa neiu südamesse uut elu.

See neiu oli üks nende seast, kellede armastus on kui tuleleek õlis, mida üksigi weetwoog ei kustuta. Ta ei tahtnud midagi küsida sellest, et

Karolus nüüd waene, põlatud mees oli, päälegi kõige maa wõimumeeste wiha ja waritsemise all, kes teda iga päew uueste wõisidwad pimedasse wangikeldrisse wiia. Oli jo sell ajal kõik wägi ja wõimus nende isandate käes. Wiisidwad nad mõni aasta hiljem (1342) asewalitseja Konrad Breen'igi Paidesse wangi; mis siis weel Karolusest arwata.

Kordelia teadis, nägi, et asjalugu nõnda oli, aga tema armutuld see ei wähendanud. Küll ei tunginud ta oma armastusega nüüd altari ette astuma, mida isa ja Karolus ka ei lubanud. Aga oma neiuliku armastusega tahtis ta ikka teda armastada, neiuliku südamega ikka tema oma olla. Ja nii kurb kui ta wägel üksina oli, nii üliõnnelik ja rõõmus oli ta siis, kui ta jälle wõis Karolose kaunisest palgeste waadata, oma kätt tema käes tunda.

VI.

Ühel päewal ütles Arnulf Karolusele: „Kui kaua tahad sina iseennast kiusata, armas laps? Sa ei wõi ometi midagi korda saata, mis sina püüad. Muud kui enesele walmistad õnnetust. Seepärast wõta teine meel, wõta neile truudust ja rahu, ja sina saad oma waranduse ja auu jälle tagasi. Siis wõisidwad ka Kordelia kurtwad päewad lõppeda.“

„Ei, kallid kasuisa, ennem wõin ma surra kui seda teha,“ ütles teine kindlaste wastu. „Auu ja wara wõiksin mina ka õigemal teel saada. Mi-

nul on iga päew tee lahti, kas Liitwimaa ordo teenistusesse astuda, wõi sedasama Poola ehk Leedu kuningaga wõi mõne muu würsti juures teha. Wae-nusi ja sõdasid on neil kõigil ühtepuhku ja minu käsi on tugew küll, niisuguses teenistuses enesele auu ja wara teenima. Aga mina ei taha seda weel. Mina tahan weel katsuda oma õnnetuma isamaa ja rahwa eest rahulikul teel teha, mis wõin. Ning kui kõik rahumõttelised katsed asjatumaks peaksiwad jääma, siis tahan mina küll siit lahkuda ja mujal katsuda ja näidata, mis mina wõin. Aga oma rahwast ja isamaad ei wõi mina ial unustada; ükskord saan mina, kui Jumal lasseb, jälle tulema ja ikka midagi siin teha wõima."

Ta rääkis need sõnad ägedal meelel.

Rordelia, kes tema kõrwal istus, tundis palawat oma põskedesse tõusma. Häbelikul ja surutud häälel ütles ta: „Mine, Karolus! Tõuse ruttu wägewaks — ja tule jälle . . ."

Ja Karolus läks. Aga mitte ei läinud ta weel „wägewaks" saama, ta läks Liitwimaale ordomeistri Monheimi ja pääpiiskopi Friedrichi ette, et neile Gestimaal talurahwa häda ette panna ja neilt abi paluda. Alma talistusteta sai ta Monheimi ette, sest ta oli ordole kord hääd teinud ja seeläbi siin hää nime all tuntud. Aga tulu ei tulnud sellest ettesaamisest midagi. Ordomeister seletas, tema mõju ei ulatada mitte Gestimaale, sest see ei olla ordo maa. Nii ei olla temal Gestimaal asjade kohta misgisugust woli.

„Teie seisate Gestimaa rüütlikoguga ühenduses,” ütles Karolus, „ja wdite sellele tartwilikuid ettepanekuid teha. Mõnes muus asjas olete seda teinud ja nemad on teid kuulnud.“

„Need muud asjad oliwad niisugused,” andis ordomeister kostuseks, „et nad mitte ei puutunud säälsete rüütlite ja wasallide omaduse õigustesse, nagu ise saate teadma. Siin on teine lugu. Aga maa ja rahwas on nende oma, säääl ei maksa minu ei ordowalitsuse sõna midagi.“

Karolus lahkus tema eest kurwal meelel. Ta nägi, et Monheim ei tahtnudgi teda kuulda. Koguni ilma wdimuta ei olnud ta mitte. Oli ka Karolus tulles küllalt tähele pannud, et ordo enese riigis, Siiwimaal, talurahwa lugu mitte palju parem ei olnud kui Gestimmaal. Kui oma rahwaga nõnda, mis siis weel teistest küsida.

Enam oli Karolus pääpiiskopist Friedrich'ist lootnud. Piiskoppide rahwal oli ikka lahkem elu ja praegusest pääpiiskopist oli Karolus enam hääd kui halba kuulnud. Pääpiiskopil oli maa korra kohta ka kaunist woli. Ka wdis tema, kui ta oma sõna ei tahtnud kuulda, paatwsti juures kaebdust tõsta, ja siis oli kaebealusel warssi kirikuwanne kaelas, kui ta hääd ei kuulnud.

Aga Karolus ei leidnud pääpiiskoppi kodust. See ei elanud enam siin, waid Avignoni linnas paatwsti juures Italias. Ordo pidas temaga ja kirikuga hirmust waenu ja enamiste selle pärast oligi Friedrich paatwsti juurde läinud, kiriku wdi-

must ordo vastu kaitsema ja wiimse pääle kaebama. Piiskopi lossi ja maade ülem walitseja wõttis Karoluse kaebtuse küll vastu, aga ei wõinud nende kohta muud ütelda, kui et ta nad Italiasse pääpiiskopi kätte saata ja paawsti ette panna soowida. Mis ehk kas sellest midagi tulla, ei wõida tema ütelda. Paawst olla Liitwi ordole eneselegi mitmesuguseid käskusid andnud, aga wäga wähe wõtta ordo neid käskusid kuulda. Ordorüütlike süda ja hing olla niisamuti rauasse ja terasesse kaetud, nagu nende keha.

Nagu näeme, ei leidnud wäsimata eestpaluja ka pääpiiskopi lossist suuremat lootust. Mis pidi ta nüüd tegema? Kas koju tagasi minema? Ei. Ta läks Leedumaale, et kuningat Gedimini ligemalt tundma saada ja waadata, kas tema juures midagi ei wõiks pääle hakata ehk wiimaks tema nduul asjaga eemale saada. See oli see sama pagana kuningas Gedimin, kelle vastu Karolus waremalt Tarwastu rajades wõidelnud. Nüüd ei olnud ta mitte pahem kristlane kui enne, aga wõis siiski sõbralikul mõttel selle pagana mehe juurde minna.

Sell korral oli Leedu rahwal raske aeg. Palju wüürstisid ja krahwisid oliwad suure wäega Leedu rajadesse tulnud nõndanimetatud „paganajahti“ pidama, nagu neid sell ajal tihti peeti. Et kuningas Gedimin hulga meestega kodust kaugemal oli, siis tungisidwad „jahilised“ nagu torm üle maa edasi. Kaitseta rahwas ei wõinud esiti palju muud kui katsus eest põgeneda. Millene kindlusesse oli

nelituhat hinge warjule põgenenud, see on meeste, naeste ja lastega kokku nii palju. Sakslased tungisid kange wõitluslega kindluse päale, aga weel wahwamalt wõitlesiwad Leedu mehed kindluse sees. Dormilik wõitlemine wältas mitu päewa, kindluse wallikraawid aeti täis, lõhkumise masinad weeti ligi. Siit ja säält tungiti walli päale, aga ikka löödi pääletungijad tagasi. Wiimaks tuli üks Saksa rüütel selle mõtte päale, noolitwarbasid kangesse põlewa ollusega määrida ja siis põlema süüdatult kindluse walli sisse lasta. Ja põlewad noolid tungisid suure hulgas puust walli sisse ja süütasid selle põlema. Kui kindluses olejad nägivad, et nad nüüd enam kaua wastu panna ei jõua, siis ladusid nad oma ülema, würst Margeri, lubaga suure puu ladu ülesse, süütasid põlema ja kandisid esiti kõik oma waranduse tulesse. Siis tapsid mehed oma naesed, isad oma lapsed, ja need igauks andisid endid ise surmata terase ette, ja surmajad heitsid oma armsate furnutehad wägewasse tuleleegisse wihaseks saanud jumalatele ohwriks. Siis astusid järele jäänud mehed, kes seda hirmsamat ohwritööd oma armsate kallal teha suutnud, nad astusid paari kaupa tuleleegisse, pistisid wastastiku teineteisele oda rinda ja langesid ilma kaebähäleta lõdmata leegi sisse maha. Weel mõned mehed hoidisid oma kaela ühe wana preestrinna ette, kes nende wägilasehinged maintsest wangist wabastas ja siis ka iseennast kangesse tuleleegisse kufutas. Würst

Marger oli nii mehine olnud, et tema kõik seda hirmust surmatööd hakust lõpuni pisarata filmil oli päält waatanud. Kui kõik mööda, siis andis ta oma naesele wiimast korda suud, pistis tema läbi ning ennast tema surnukeha üle kumardades surmas siis ka iseene. Mõningad waenlastest olidwad seda ühest kohast walli päält, kus weel tuld ei olnud, päält näha wõinud. Kui Sakslased wiimaks kõik kindlusesse tungisidwad ja nägigidwad, mis sündinud, täitis see paganate sarnastamata wahwuse tegu ometi nende südant imestusega ja kohutusega. Aga kindluse põletasidwad nad siisgi maani maha ja wägilaste tuha puhus tuul laiali. See lugu, kui kõige kõrgem inimliku suuremeele tegu, sündis aastal 1336. Kindlust, kus ta sündis, nimetawad ajalookirjanikud ka Willehne, Bullene, Puhniene, Plonjan. Niisugust suurt tegu nähes ei julgenud Sakslased seekord enam sügawamasse maa sisse tungida, päälegi kuna nendest palju mehi oli langenud ja palju haawatud. Ilma saagita ja suure kahjuga keerasidwad nad seekord tagasi.

Sell ajal saigi Karolus Leedosse. Praegu kuulud paganate suur tegu liigutas tema südant wägewaste. Peaaegu tahtis temas kristlaste usu ja Jumala kohta kahtlus tõusta.

Kui ta Gediminile oma mõtet awaldanud ja see teda oma teenistusse wastu wõtnud, ei wõinud tema süda muidu rahu saada, kui et ta Willene kindluse waremetele läks. Pühalikule auukartusega waatas ta seda kohta, meelde tuli talle siin see

endine Gesti kindlus, kus tema würstlik wanaisa langenud ja kus selle naene oma pojakest tappa tahtnud. Imestuse värin wõpustas tema tugewat teha. Ja iseäralik paltve tõusis tema südamest; ta õhtas: „Suur, wägew waim, kes sina wististe pead olemas olema ka paganate Jumalaks, kinnita ja wahwusta ka minu rahwast. Niisugune suurmeel, niisugune kõrge wahwus, nagu siin ilmsiks saanud, wõib ainult jumalikust meelest ja Jumalast tõusta. Hoiu niisugust suurtimeelt ja wahwust igale rahwale, aga walgusta ka iga rahwast sinu tõtt ära tundma. Sinu kalli usu ristinime kandjad tahawad ka seda rahwast enese orjaks ja wangiks teha; see ei wõi Sinu ees õige olla. Raitse ja kinnita siis seda rahwast, hoiu teda tema wahwuses, hoiu teda langemise eest!”

Ja Leedolased ei näinud rahupäiwi. Kord tungiswad Preisimaalt, kord Liwimaalt raudriide mehed neile pääle ja ei tahtnud ühtegi armu ei halasust tunda. Gedimin pidi ühtepuhku waenu wäljal seisma, kord ühel kord teisel pool waenlasele wastu panema. Nii oli ka Karolusel siin tööd küll. Ja pea nähti tema osawust ja tugewust ja Gedimin usaldas teda palju üle. Aga ainult üheks aastaks jäi tema siia. Gedimin sai 1337 aastal Baiernburgi kindluse ees Sakslaste wastu sõdides surma, tema truud alamad põletasiwad tema surmukeha Suintorohas leina ja kaebelaulude all pühas tuleleegis ära ja tema kaks poega, Olgerd ja Rynstutt, hakkasiwad riigi üle walitsema. Needgi mehed

olivad wahwad ja tugewad, aga waenlased tikkusiwad nüüd, kus kardetud Gedimin langenud, weel walusamalt nende pääle. Nii oli neil weel enam oma riigi kaitsemisega tegemist, teiste hädaliste aitamisest ei mõtetgi. Karolus, kes siin mitte oma enesele auu ja wara otsimise pärast ei teeninud, ei mõelnud siis ka enam Gedimini poegade teenistusesse jääda. Ka mõned pagana usu kombes olivad temale siin väga wastu meelt, niisamuti ka halastamata waljus sõjawangide wastu. Ta leeras siis kodumaa poole tagasi. Igatsused põlesiwad ka sinna poole. Sest Jaadif, kui ta säält ära tulnud, ei olnud ta midagi kuulnud, kuidas asjad säält seisawad. Ja ometi sundis tema süda teda säält olema oma wendade juures, nende häda nägema, nende kurwastust kaasa tundma. Ja Korbelia — ka sellest ei teadnud ta midagi.

Ta läks Riia kaudu. Säält tahtis ta järele kuulatada, kas ehk pääpiiskopp ei hakka Italiasst kodu tulema ehk kas wahest tema palweasjade kohta midagi juba kuulda ei ole? Kummagis asjas ei kuulnud tema hääd. Pääpiiskopp üteldi ilma koju keeramise mõtteta ikka Italias elama, ka haiglane olema. Tema palweasjus ei wõinudgi selle ühe aasta wältusel midagi sündinud olla.

Kui ta nende teadustega säält tulema oli hakanud, astus lorruga jalk mehi temale ümber, ta wõeti wangi. Tugewate müüride tahta, kitsasse tumedasse ruumikesesse anti talle ase. Kes tema wangiwõtjad nimelt olivad ehk mispärast ta wangi

wdeti, ei teadnud ta. Minult arwata wdis ta seda, kuni p̄arast poole ehk ka kuulis.

Sell ajal walwasiwad raudriide mehed hoolega selle wastu, et kaebduste kandjad rahwa seas p̄aapiiskopi ega ka ordomeistri ette ei saaksiwad. Kellest walwajad seda m̄arkasiwad, seda ei lastud enam edasi. Ta saadeti, kui muidu h̄aaks meheks arwati, koju poole tagasi, ehk heideti wangi. P̄aale selle walwas ordo walitsus ka selle wastu, et kaebduste kandjad kirikliku wdimu ega Riia linna poolt w̄aljamaale ei p̄aaseks minema paatwsti ega keisri ette. Teedegi p̄aal hoiti wahtisid w̄ljas, ja mitte ainult maal, waid kahtlamastel aegadel ka merel. Tõeste oliwad Karoluse wangiwõtjad niisuguste walwajate hulgast. Ja wdib olla, et teda ehk ka tunti, kes tema nimelt oli. Ehk teati, et tema koguni paganate seas kaasa wdidelnud ja et tema see Karolus oli, kes Gestimaa seisustele kord tusta teinud.

IX.

N̄adalad l̄aksiwad n̄adalate, kuud kuude j̄arele, Karolust ei kutsutud korda kuhugile ettegi, et temale ta s̄uubi teada anda. Talle ei üteldud ühtegi sõna, ta ei näinud ühtegi muud hinge kui sõõgi-toojat ja uksehoidjat.

Ja igaweseks ajaks muutus talle siin ta elu. Tema ihu kuiwas ära ta kontide p̄aal, rammu kadus tema kehast, iga p̄aew p̄oles tema süda walus ja piinas, p̄aale nelisada p̄aewa oli ta juba lugenud, mis ta siin mööda saatnud. P̄aafemise

lootust ei näitnud enam olema. Raua ei võinud tema nii surmatvas õhus, nii tumedas keldrikambriis ometi mitte elada. Hirmus mõte — niisuguste suurte tahtmistega nõnda ja nii noorelt surra — hia . . . .

Ta katsus ja mõtles, kas kudagi ei saaks müüri alla auku teha. Aga millega? Seinad kui ka põrand olivad raudkivist tehtud ja nii tugevad, et inimene palja käega nende kallal enam midagi ei võinud kui lõige nõrgem putukas. Aken lae all oli ainult rusika augu suurune, sellelgi jämedatest traatidest raudvõre ees. Misgisugust muud abinõuu ka ei olnud kui küüned sõrmedega. Hirmus elu!

Ühel päeval toodi talle seltsiline. See oli üks wana hall mees, aga filmist õõgas tal siiski veel elu ja tuli. Wist ei olnud mujal temale ruumi kui siin Karoluse juures.

„Misparast sind hia tuuakse?“ küsis Karolus.

„Tahtsin pääpiiskopi ette saada, et temale teada anda, mis rahwaga maal tehakse,“ ütles wanamees. „Sind ometi ei ole tarwis karta; sest wang peab sa ikka olema. Katwal salakuulaja ei wõi nii ära lõpnud olla nagu sina.“

„Jah, mind wõid usaldada, isakene,“ ütles Karolus. „Ka minul on umbes seesama süü, mis sa enesest ütled. Kust poolt sa tulid?“

„Mina olen laugelt Soontaga *) maalt, ühe

---

*) Praegune Pärnu maakond.

härri Daaleni endine pärisori. Hale on meil rahwa elu. Kas ehk tead, mis nad sinu meiega teevad?"

„Meie peame wististe siia surema. Sinu omaksed, isakene, ei saa sinu palget wist enam näha saama.“

Wanamees ohkas. „Omaksid ei ole minul, nendest sain ammu lahutatud. Aga tagasi tahaksin siiski. Oleks ma ometi pääpiiskopi ette saanud! Temast räägiti meie pool, et tema ehk ikka aidata wõida.“

„Kas tema nüüd kodus olla?"

„Ei ma tea. Ei saanud weel tema majasse.“

„Sina ütlesid, et sind omaksist ammu olla ära lahutatud," rääkis Karolus. „Said siis wist ära müüdüd?"

„Müüdüd wõi kingitud, mina seda ei tea. Aga lahutatud sain ma nendest, ära toodud kaugemale. Mu waene naene! Mu kallid lapsed Rahrokene!"

Wiimse sõna juures käis kohutus Karolusest läbi. „Rahro oli sinu lapse nimi? küsis ta rutuga. „Kuhu jäi sinu laps sinust maha?"

„See oli kaugel, Gestimaal, Lubinghauseni lossis Lämelas.“

„Issand Jumal!" karjatas Karolus. „Minu isa elab! — Isa — mina olen sinu poeg Rahro.“

Ta langes wanamehele kaela.

„Ei, laps, sina ei siid," ütles see, „minu Rahro on ammu surunud.“

„Ei, ta elab! Ta on sinu kaelas! Usu! Kuule, ma tean ka sinu nime — Oglas, minu

kallis isa! Ja minu armas ema — Saale on
 tema nimi! Nüüd ja usub!”

Wanafese filmas läitis kui tuleõõg. Nagu ära-
 seletatud õndsas pilgul waatas ta selfilise otsa ja
 wärijewad huuled liikufiwad wäsinud, surutud häälel:

„Rahro! Minu poeg!”

Siis pigistas ta tema enese kaisju. „Kas sinu
 ema ka elab?”

„Jah, ta elab. Ta elas ja oli terve, kui
 ma paari aasta eest jäält ära tulin.”

„Sumalatele kiitus!” hüüdis wanafene rõõmu
 filmapiharetega. „Nemad ei ole ometi minu last
 jõudnud eneste meeleliseks kaswatada!”

Nüüd rääkis poeg isale pikemalt, kuida tema
 Arnulfi juures üles kaswatatud, kuida tema mõis-
 nikuks ja jälle lihtmehets saanud, kuida Leedu rahwa
 seas sõdinud ja wiimaks süa wangi langenud.

Ja isa jutustas pojale, kuida tema Soontaga
 maal härra Daaleni juures orjaks olnud ja wiimaks
 enesele wabaduse lunastada jõudnud. Rahwa
 raskest elust sunnitud tulnud tema nüüd süa õnne-
 tumatele abi paluma, aga langenud wangi ja leid-
 nud siit oma poja. Et Arnulf Lämelaš Dglase
 ja Daalen Liiwimaal tema poja ja naese furnuks
 tunnistanud, nagu mõlemad nüüd üksteisele ka
 jutustasiwad, seda arwasiwad nad kas üksi Daa-
 leni ehk ka tema naese wenna Arnulfi katwaluse
 tükkis. Wististe tahtsiwad nemad, arwasiwad wan-
 gid, sel wiisil isa igatsust naese ja poja järele

ning nende igatsust tema järele ära lammataba, et siis põgenemist üksteiste juurde karta ei oleks.

Ja hiljem rääkis poeg ka seda, mis tema eneste endisest kuulsast sugust Arnulfi tütre Rordelia suust kuulnud ja kuidas tema ja selle neiu südame lugu vastastiku olnud.

Dglase süda oli täis imestust kõik seda kuuldes, aga ta oli ka õnnelik. Ja õnnelik oli ka Karolus. Mõlemad olivad õnnetumalt wangi langenud, aga mõlemad olivad siin selle kallima leidnud, mis mõlemile enne surnud oli. Nii oli raske wangipõli selle leidmise läbi mõlemile kergemaks ja õnnelikumaks saanud. Karoluse soovetesse tõusis uut elujõudu, uut lootustgi. Rahkessi oleks kui kergem olnud, päetwad nagu ennemalt mööda läinud. Siisgi, siisgi — oh kui palaw igatsus põles mõlemate rinnas, süit ära pääseda ja ühes feltsis kaugele Gesti rajale kalli naese, kalli ema ja armulise juurde jõuda! Aga — kui ilma lootuseti oli see palaw, magus igatsus! Ei olnud pääsemist loota ei näha. Surm üksi näitas nende lootus olema. Üksigi hing nende armastajatest ega tutvatest ei wõinud ka unesgi teada, kus nemad kumbgi on, ehk kas weel elawate wõi juba surnute seas. Midagi teatust ei wõinud nemad kuidagi wälja ka saata. Uueste hakkas Karoluse rammu kaahanema. Wabel tundis ta, kui lähets tema süda waluga lõhki ja nii hirmus torm mäsšas tema hinges, et ta kõik ilma oleks tahtnud puruks lüüa.

Kui kord jälle tema rinnas nii kange torm

mäsfas, wõis ta kuulda, et ka wäljas looduses tormi märs tõusmas oli. Maa wärises ja tümises nende all, äike paukus eemal wägewaste, wälgu walgus wilkus piskesest akna augukesest sisse, torm tuhises wastu seina. See oli ühel ööl jutwe lõpul.

Karolus ja Dglas olivad olesafi pääl, mis neile woodiks oli, maas ja esimene neist wõrdles mõttes oma südame lugu praeguse looduse mäsuga. Wäline märs läheb mööda, mõtles ta, ja siis tuleb ilus, rõõmus homik. Peaks ometi minu hingemäsude järele kord ka waitne ilus ilm tulema. Peakse meie weel näha saama Jumala kallist päikeset walgust, tema puhast elustawat õhku looduses!

Siis sündis hirmus pikse raskatus. Ja wangid nägiwad, kui oleks nende kitsas ruumikene pissetuld täis lõõnud. Ja maa wärises, kui peaks wangikoda kottu langema. Ühtlasi kukusiwad mõned kiwid ülewalt seina seest kolinal alla. Üks neist oli Dglase käe pääle langenud.

Karolus tundis ennast walgust uimaseks lõõbud olewat. Aga pea oli ta toibunud. Ta katsus enese kõrwale ja leidis isa eluta olema. Ta liigutas, hüüdis teda, ei olnud elu märgata.

„Tema waew on lõpetatud!“ ütles poeg. „Isand, wõta tema hing oma rõõmule!“

Aga ei läinud kaua, kui ta isa juures hingamist kuulis. Ta oli pikse lõõgist ainult uimastusesse jäänud ja nüüd ärkanud.

„Mita mind, poeg,“ ütles ta nõrgalt. „Siisaa lätt wälja.“

Boeg katsus ja leidis suure kivi isa kae pääl. Ta lütkas selle ära. Isa istus üles, ütles enese wäga uimase olema.

Wäljas paukusiwad ikka pikse löögid ja walgud walgustasiwad wangikoda. Karolus nägi nende walgusel, et mitu kivi akna augu kõrvalt oliwad maha langenud ja et sääl ülewal pääle selle ka suur pragu müüri sees oli. Tähtjas mõte käis tema pääst läbi.

Ta tõstis maha langenud kivid seina äärde üksteiste pääle, astus nende otsa ja katsus. Akna kõrwal müüri sees oli suur pragu ja mõned kivid ka lahti pörutatud. Ruttu kiskus ta müüri prao seest kivi kiltu, tonkis ja nühtis sellega lupja, mis weel pörutatud kiwa kinni pidas, ja pia wõdis ta üht kivi teise järele müürist maha tõmmata. Wärske, puhas õht tungis talle müüri prao seest wastu. Oh kui elustaw, kui magus oli see Jumala õht! Karolus oletas rõõmu pärast peaaegu tarjunud. Ta wärises õnnelikus lootuses.

„Isa! Jumal on meid pikse löögiga päästa tahtnud!“ ütles ta kui uues elus.

„Aga ära kiwa kukkuda lase. Kolisemine wõiks kuulnud saada. Lase ma aitan wastu wõtta.“

Ta katsus kivi maha tõsta. „Ah, ei lähe hästi,“ ütles ta. „Esimene kivi on teise kae muißt sõrmi puruks lõõnud. Näh, üsna puruks.“

Aga sellest ei tundnud töö talistust. Karoluse kätessse tuli õnne lootusega hiigla jõud. Tugewad kivid käisiwad üksteise järele müürist lahti ja maha.

Kellele ta ial läe nurga külge sai, see pidi tema wägewa wapustamise all katkema, kuigi kōue kārakas teda lahti pōrutanud ei olnud.

Wäljas huugas ifka tormilik tuul. Juba hakkas ta müürilõhkujale läbi prao ka näkku kaima. „Önn,“ ütles see, „et tuul tugew on. Peaks ta mitte waitima!“

Weel mõned wapustused, weel mõned kiwid, ja juba oli elutee wabakssaamiseks walmis. Poeg ronis enne läbi, siis tõmbas ta isa järele.

Weel oli wäljas pime, weel huugas tuul. Põgenejad ei wiititanud enam. Nagu waimukujud liikusiwad nad läbi pimeduse edasi.

Rui koit tärkas, oliwad nemad juba metsas. Ja pilwe lahkus taewast, sadu läks üle, loodus sai waitseks.

Taewas ei ole wist magusamat õnne tuntud kui seda meie põgenejad maa pääl tundsiwad. Pääsenud oliwad nad pimedast, niiskest, läpasta wast surmaaugust. Terwe, puhkas õht, armas päikese walguš piirdus nende ümber, uus elu ärkas nende liikmetes — wabad oliwad nemad. Umbes kaks aastat oli Karolus sääl pimedas augus kannatanud, nüüd ometi oli ta pääsnud, nüüd wdisiwad nad rõõmsas elulootuses oma armsa kodukohta poole rutata. Oh mis õnn!

Nad rändasiwad metši mööda, tee pääl oli kartlik. Rui nad ühes kohas puhkasiwad, waatas Karolus isa kätt lähemalt järele Kolme sõrme luud oliwad katki. Ta mäsšis need kinni, nii hästi see

kasinate abinduvidega võimalik oli. Kui selle aja õpetatud mees tundis tema kauniste ka arstikunsti.

Esimesel vabaduse õhtul läksivad nad ühte külasse, rääkisivad ettevaatlikult, et nad põgenejad olla, ja palusivad süüa ja, kui jätkub, ka uusi riideid. Mõlemaid anti neile häameelega. Päälegi katsuti puhkamiseks neile ka salajamat kohtanda, et tagaajajad, kui need tuleks, hõlpsaste neid ei võiks leida. Wahidgi pandi wälja waltwama.

Kui nad jälle edasi rändasivad, anti neile hulga maa pääle saadikudgi kaasa, kaitseks tagaajajate ja luurajate kartuse wastu ja ühtlasi ka juhiks, et nad kardetawate kohtade pääle ei juhtuks. Siis oli armastus ja wennalik meel selle rahwa juures üksteiste wastu wael alles.

Niisama sugust wennalist meelt leidsivad põgenejad ka eemal igas kohas, kus nad talurahwa juurde sisse keerasivad. Õnnelikult saidwad nad wiimaks omaksete juurde Lämelasse.

Missugust rääkimata enne see mitmekordne jälleleidmine sünnitas, mis Dglas ja Saale tundsidwad, kes ligi kolmkümmend aastat üksteisele surnud olnud, mis ema südant poja tagasisaamisel ja Kordelia kurba rinda kallima ilmumisel täitis, kes jõuaks seda rääkida. Uus elu oli neile tõusnud, uus õnnelik ilm ärganud, uueks oli kõi saanud.

Ja isa ja ema ja poeg jäiwad nüüd ühteseltsi elama. Wiimast nähti muidugi wahel ka Lämelas. Sest ikka pidas Arnulf teda kui oma pojaks, ikka Kordelia teda oma päikeseks. Ja Dglase süia

ringi jäämise vastu ei olnud nüüd Arnulfil ka midagi. Oli ju Dglas juba hall wanakene, päälegi nüüd tema armastatud kasupoja isa, ja kui niisugust ei wdinud tema enam tagasiusata tahta. Ka oli wanakene Dglas nüüd wagusamaks jäänud, Arnulfi vastu päris wagusaks. Ja ülekohut oli Arnulf temale ta nooremal põlwel küllalt teinud. Nüüd pidi sellest küllalt olema, juba nende laste pärast küllalt.

Arnulfi tahtmine oli küll, et tema tütar ta kasupoja unustaks ja mõne teise mehe juures oma südamele õnne leiaks, aga selle tütre juures ei olnud see wdimalik. Niisamuti tahtis Arnulf, et kasupoeg üksteord meelt muudaks, mill teel tema siis kas siin ehk Liivi ordo riigis mõisapidajaks wdiks hakata, ja siis wdida tema ja Rordelia armastus täies õnnes ühendatud saada. Aga see Karolus raputas ka nüüd weel selle ilusa plaani vastu pääd, ka nüüd — ehk küll enese süda teifiti leekis.

X.

Raugel sügawas metsas, südaõõsel, oli hull mehi koos. Ehk küll suweaeg, oli õõ siisgi pime, sest taewast kattis paks pilwe. Mets kohises tuules. Üks meeste hulgas rääkis:

„Teie olete lähemalt kuulda tahtnud, kas Liivi ordo riik tõeste Gestimaa ära oftnud, ja kui nõnda, kas siis rahwal paremat põlwe peaks oodata olema. Jah, tõsi küll, Daani asekuningas Waldemar on

meie maa ordole ära müünud kolmteistkümmet tuhande marga eest. Müüd kolm kuud tagasi on nad kauba valmis teinud*). Ordole on see müüdi kasuks, sest see pole kellegi hind nii suure maa eest, aga meile ei näita sellest midagi kasu tulema. Iga isand saab ikka oma rahwaga teha wõima, mis tema tahab. Minule ei ole meie wendade elu ordo riigis ka tundmata. Kurb on ta küllalt. Meie jaoks ei saa enam armu alles hoitud olema. Meie isandad ei ole seni ajani ka mitte ainult Daanlased; muist on Sakslasi, ja ühe hääb on nad mõlemad. Ka minu kasuisa Lubinghausen ei arwa sellest kaubast meie rahwale midagi hääb tulema."

"Kes wõiksgi sellest midagi hääb loota!" hüüdis üks mees hulga seast ägedalt. "Sellepärast lööme lahti ja teeme asjale ots. Lugu on hirmus! Räägime Ugaunia, Sakala ja Scontaga meestega kokku, igauks algab oma nurgas pääle, wõit saab meie olema! Rahklemisest ei tule midagi." Rõnede leja silmad läikisid wõ pimeduses.

"Ei, armas Peeter," ütles esimene rääkija, "nii kergeste ei lähe see suur asi mitte. Meie peame weel aega andma, peame digeste ja targaste endid ette walmistama, ja kui algame, siis digel wiisil. Praegu ei ole meie weel sugugi nii kaugele, et oma maa kasuks kui mehed midagi hääb korda saata wõiksime. Toorel wiisil midagi teha kat-

*) See müümine sündis 21. mail 1341. Selle aja marl orwataste meie raha järele 15 rbl. olund olewat.

süda, nagu mõned teie seas ennemalt on arvanud, see oleks kõigiti kõlbmata, sellest ei oleks ka diget tulu loota, ja sell lool ei lubaks minu auu ja minu südametunnistus mind teie nõuus olla. Rumalatest, walmistamata katsetest ei saaks midagi hääd tulema, waid ainult rasket kahju. Mõtelgem, kui meie katse teeksime ja see nurja läheks, mis oleks siis selle wili? Mitukord rassem rõhumine saaks meie pääle langema kui see enne olnud. Meie peame oma püüdmites targad, aga ka auusad olema. Muidu ei saa taewas meie etteiwõttele oma õnnistust lubama. Seda ei ütle ma ainult sulle, armas Peeter, waid ka mitmetele teistele, kes enam ei taha aega anda."

See oli Karolus, kes need sõnad rääkis. Peeter, kelle tähenduse wastu ta nõnda ütles, oli see sama Peeter, keda kord Raudorult kuulsime Tawanasse põgenema ja kellele Karolus oma rahaga wabaduse lunastas. Ta elas praegu Tawanas, oli sääl Saaro talus peremeheks. Tema filmad läksiwad Karoluse nüüdse kõne all weel enam kiirgama.

"Palun wabandada, armas Karolus, kui ma pahaste rääkisin," ütles ta. "Mina tahaksin walmis olla sinu eest elu andma, sest sina oled minu wastu palju, palju armastust näitnud ja oled mind wabaks lunastanud. Aga süda tahab ka lõhkeda seda nähes ja kuuldes, mis iga päew meiega tehakse. Raua jõuame meie siis oodata? Sila päew tuliwad mõisast isandad ja opmannid minu ülesse peresse, ütlesiwad, koha peremees olla mõdi-

šas wangi ära furnud, seepärast tulnud nemad
 tema waranduse järele. Sest kõik, mis talumehel
 on, olla nende oma, ütlevad nad, ja võtavad
 temalt juba eluajal, mis tahavad, ning surma
 järele veel wiimse. Nõnda ka eile. Mina taht-
 sin teelda, ütlesin, see on kadunud laste osa, aga
 nemad tegivad minu selja siniseks ja wiisivad kõik
 ära. Surgu lapsed ehk saagu nendest mis tahes.
 Niisama sündis paari näbala cest meil ühe teise
 isa lastega, kes kodus suri. Ühest ainsast wallast
 võiks iga päewa kohta hull hirmutegusid ette lu-
 geda, aga mis see kõik aitab. Igaüks teab seda
 ka muidugi. Kui sina olid Tawanas härraks, Ka-
 rolus, siis oli säääl nii kallis põlv, et meie esi-
 wanemad wanal ajal paremat ei võinud tunda.
 Igal ühel oli digus, igaüks elas rahus ja õnes.
 Aga nüüd — igal pool õhtamine ja filmapisarad,
 häda, nälg ja valu. Ükskord kuulsin mina, kui
 paater rääkis, et taewas olla iga päew rõõm ja
 õnn joores, ja armastus ja rahu. Mina ei saa-
 nud aru, mõtlesin, et ta Tawana rahvast rääkis
 ja kiitsin pääle: „Jah, see on õige, mina ise olen
 tah Tawanaast ja tean, et säääl nõnda on; aga
 ühegi muus wallas seda ei ole. Muud härrad
 on kõik kui murdjad. Tawana härra aga ei ole
 teie seas.“ Mina mõtlesin, et paater selle õnne
 ja rõõmu jutuga, mis ma Tawana kohta arvasin,
 kõiki oma härrasid meile ette kiita tahtis. See-
 pärast ütlesin nõnda wastu. Ja selle sõna pärast
 taheti mulle valu anda. — Paater rääkis ka pör-

gust, mis sugune häda ja ahastus sääl pidada olema, kudas kuradid sääl inimesi kiskuda ja waewata. Tatwana on nüüd niisugune pörgu, teised wallad ja lossikonnad niisamuti. Mina omalt kohalt ei jõuaks siis küll enam kannatada, ja mina arwan ka, et meie oma suure, õige püüdmise juures tarwiliste abinõude kallal mitte nii palju ei peaks walima ega waatama, üteldes, see on auus, see auuta. Nõnda ehk ei wõi meie asjast igawel midagi saada. Auus on siin, mis eesmärgile wiib."

"Si, söber," ütles Karolus, "need abinõud ja plaanid, mis sina warematel koosolekutel ette panid, ei saaks eesmärgile wiima, ei ole ka lähidaltgi nii auusad, nagu meie õige asja juures tarwis. Midagi ette wõtta, millest õnnetumale isamaale ja rahwale ainult kahju näitab tulla wõima ja mis päälegi ka minu südametunnistuse ja Sumala tahtmise wastu on, seda ei wõi mina mitte. Warematel koosolekutel olen mina oma mõtted ja plaanid meie ettewõtte kohta laiemalt teile ette pannud, teie kõid kiitsite nad esiti õigeks ja wõtsite wastu, aga pea hakkasiwad mõned teie seas teisi nõuusi atwaldama, mis meile sündsad ei wõi olla, ja ikka liiguwad need teised mõtted edasi. Armsad wennad, ma palun südamest, mõtelgem järele, nii järslu ja niisugusel wiisil ei lase see asi mitte ennast hääks muuta. Seistkem ühesmeeles! Tehkem kõid, mis teeme, tarkuse ja kindluse ja kõige ettewaatusjega, siis wõime julged olla, et

meie isamaale õnnepäike jälle ülesse tõusta võid, jälle õnn ja vabadus meie rahvale osaks saab."

"Jah, sinul on õigus," ütles üks vanem mees koosolejate hulgast. "Sinul on tarkust ja teadmist, sina tunned neid ja nende võimu ja kalvalust, sa tunned ka meid ja meie õnnetust. Sina oled ammu näidanud, et sa muud ei võdi tahta kui seda, mis meile paremaks tuleb. Seepärast peame meie kõid üksi sind kuulma, see saab ikka kõige parem olema. Seepärast, mehed, wennad, ütleme kõid uueste selle päale jah!"

Ja nemad ütlesivad kõid "jah!" Ka Saaro Peeter ütles teistega ühes. Aga kõhe selle päale ütles ta tasakõste oma kõrwalseisjale: "Mina mõtlen ikka, Karolus on oma südame sessel tüdrukul saäl Lämelas teisiti pöörata lastnud. Mis see tähendab, et tema ikka wiivitab ja abinduud ära põlgab, mis kõige paremad on. Kui temast wiimaks meie asjale koguni kahju ei hakka tulema. Mis sina arivad, Ruuno?"

"Mina seda küll ei usu," kostis see. "Mii kallis südames, kui tema rinnas tussub, ei võdi niisugust salakavalust olla. Mõttele, mis tema meie pärast juba on teinud. Ka oma mõisa ja auunime on ta ära andnud."

"See oli siis," ütles Peeter. "Aga nüüd on mitmed tema kõhta kahtlased."

Koosolek wältas weel edasi. Karolusel oli weel mõnda teada anda, mis tema mitmete Liivimaa tähtsamate Gestlastega rääkinud ja mis need

mõtelda. Mõne asja üle oli ta veel aru pidada ja otsusi teha. Aga kõik püüti ruttu teha, sest vähemalt lähemalt mehed pidivad ööpimedusega jälle koju saama.

Ta kui asjad räägitud ja aeg mööda, läksivad koosolejad igale poole laiali. Tee peal räägiti ta veel Saaro Peetrist ja tema tahtmistest. Mõningad olivad tema mõtete poolt, aga suurem hulk pidas teda segajaks ja ühemeele rikkujaks, olgu küll, et temagi ainult hääb tahta. Üks wadblane mees arwas koguni, Peetri teisiti tahtmised ei tulla just mitte palawast armastawast südamest, nagu Karoluse juures, waid auuahnus näidata teda taga kihutama. Tema ihaldada wististe ise päämees olla. Tema kohta ei olla ta ime, et ta ühest meelest nii wähe hoolida, mis asja Gestlaste juures muidu pühaks peetama. Tema ei ollagi sündimise poolt dige Gestlane, waid ühe Daani opmanni sohilaps. Minult tema ema olla Gestlane. Nii segatud were juures ei wõida ühemeele odawaks pidamist imeks panna. Muidu olla ta meele poolest küll kange Gestlane, seda tulifem, et ta isandate poolt küllalt libedat kannatanud ja Gestlast oma isaks uskuda. Rahwas teada aga selles asjas teisiti. Rahju olla, et tema tuline olek nooremate ja teiste tulifemate meelte pääle nõnda mõjuda. See segada asja ja teha Karolusele kurbdust ning tema tööd ühtlasi raskemaks.

Kurb oli Karolus ta tõeste selle Peetri pärast. Kui ta kodu sai ja maha heitis, ei tulnud uni ta silma. „Sunnetu rahwas, — raske mõte!“ kae-

bas ta iseenelese. „Ta on rumal, harimata, ei mõista niisuguses asjas tarkuse teed tunda. Metslik tasumise wiha poleb temas, tarkust, diget järeldõtlemist on ainult üksikutel. Needgi wõiwad nooremate tubinast eksitatud saada. — — — Kas wõib temaga nii suurt asja lorda saada? — Kui meie langeme, mis siis? Misugune hirmus nuhtlus — mäherdused uued rusumised ja koormatused langewad siis õnnetuma rahwa pääle! — Hirmus! . . . Ja kas saab olema ühtegi kätt, kes minu nime tema diges, auusas tahtmises ajalooesse üles tähendaks? — Häbi ja teotuse wärwis saaks ta sinna pandud. — Üksigi suu ei saaks järeldõtlema, et mina digust tahtsin, et mina mitte enese armastuses ei enese auuks, waid isamaa ja wendade kasuks nende wastu üles tõusin. Ja kelle wastu? Nende wastu, kes mind teaduses ja tõde walguses üles kaswatanud, ja kelle hulgas üks on, kes mind tõige kallimaks peab ja leda mina nii kalliks pean. — Ja siisgi — siisgi ei wõi mina teisiti. See peab sündima. Õnnetu isamaa hüüab. Aga hirmus, hirmus kui langeme!“

Ta tõmbas riide üle pää. Külmal higi piisus tema otsal.

„Kas sull külm on?“ küsis isa tema kõrwal.

„Natukene on.“

„See tuleb rahutumast meelest. Jää magama.“

„Jah, ma jään. Kas sa Soontagas palju osatwaid, tugetwaid mehi tead?“

Jah, tean. Sääal on neid enam kui siin.

Kolmkümmend tükki tean, need on kui terasest tahutud, ja wahwust ja mõistufeterawust on neil koor-
maga. Igaüht wõiks neist esimeheks panna. Teisi
on weel, need on küll tugewad teha rammu poolt,
aga waimu ja wahwuse poolt on nad esimestest
taga. Jää nüüd magama."

"Jah, uni tuleb. Silmad wajuwad kinni. —
Kas ja tead, kas Soontaga meeste südames põleb
ka isamaa wabastamise mõte?"

"Eks ikka. Jää nüüd rahule, Rahro."

"Rahule — rahule. — Ära ütle Rahro. Re-
mad on mind Issanda käsusõna järele ristinud
ja Karolus nimetanud. Issanda käsusõna
peab auustama. — Rahule — jää rahule! — Rust
on rahu saada? Isamaa õhtab õnnetuses — õh-
tab ka — unes — unes — ka unes — —

Ta magas. Natukese aja pärast kuulis isa
tema huuli weel tasaste liikumat:

"Isamaa — Isamaa! — Kordelia, — maga
fina magusaste — magusaste. —"

Ja isamaa õhtas õnnetuses. Tuhanded ja
tuhanded õhtasiwad unesgi. Unigi ei wõinud walu
wermetest ära wõtta, ei lõhutatud südameid sütitada.
Orjapiits ja orjaahil oliwad sell ajal juba täieste
töös. Kõike, mis maa pääl liikus, kõige esiti ini-
mest, arwati sell toorel ajal ühes maaga maa-
ianda omaks, millega igauks wõis teha, mis
meel mõtles. Ja hale on ajaloo kirjanduse käest
kuulda, mis nendega tehti. Järwa-Jaani õpetaja
Kelch ütleb oma ajaraamatus lehekülg 115 sellest

ajast: „Eitwimaa*) oli sell ajal aadeliseisuse taewas, waimulikkuude meeste paradisiis, wõdraste kullakaew, talurahwa põrgu.“ Wigand von Marburg ütleb lehekülg 382: „Küütlite ja wasallide wäewalla walitsus oli seesugune, et nemad Gestlaste ja Saarlaste tütarlast ja naestlast nende auu riiusitiwad, neilt nende waranduse ära wõtsitiwad ja neid kui pärisorjastid pidasiwad.“ Krantz (Bandalia VIII. 27.) ütleb Gestlaste õnnetusest nõnda: „Õnnetumaid rufus nii raste orjapõlku, et nemad wabadust tagasi saada püüdsitiwad, sest meie koeri peetakse paremaiste kui neid inimesi; nii õnnetumas orjapõlkes koormatakse neid.“

Balthasar Russow, Tallina Pühawaimu kiriku õpetaja, räägib oma ajaraamatus Gestlaste õnnetumast elust mitmes kohas. Meie jutu käigu ajast ütleb ta selles asjas: „Ja nii härrandlikud ja suured kui aadeli seisuse digused siin maal olitiwad, nii õnnetumad, ilma diguseta ja kohtuta oli siin waene talurahwas. Waesel talumehel ei olnud mitte enam digust kui just tema isand ehk junkur tahtis. Ja waene mees ei tohtinud misgisuguse ülekohtu ega wägiwalla pärast kusgil kohtu ei ameti ees kaebdust tõsta. Ja kui talumees ja tema naene suritiwad ja lapsi maha jätsitiwad, siis kanti laste eest nii hoolt, et härrad kõik wara, mis wanematest maha jäänud, wõtsitiwad, ja lapsed piditiwad halasti ja paljalt junkru tule ääres soendust ot-

*) Sell ajal nimetati enamiste kõik Eitwi- ja Gestimaad kolkku Eitwimaaks.

sima ehk linnades kerjama ja oma wanemate warandusest ilma olema. Ja koid, mis waesel talumehel waraks oli, ei seisnud mitte tema wõimu all, waid oli tema härra oma. Ja kui talumees midagi süüdi oli teinud, siis lastis tema junkur ehk ülem kõige halastuse ja inimliku tundmuse wastu tema halasti kiskuda ja, wanaduse pääle waatamata, pikkade witsadega peksta. Oli ta härrasid, kes oma talupoegi ja alamaid koerte ja hurtade wastu wahetasiwad." — "Igal aabelimehel oli oma enese mõisas õigus ja kohus, kaela ja koha (see on elu ja surma) üle kohut mõista. Ja kui mõni süüdlane ühe härra maa päält kätte saadi, siis ei antud teda mitte walitsuse ega kohtu kätte, waid selle mõisniku kätte, kelle rajades tema kinni wõeti. — Ja weel palju muid eesõigusi ja wabadusi oli aadeli seisusel, kõige tahtmise, kõige lusti ja lõbu järele."

Karolus ei olnud weel ärganud, kui ta läbi une ahilate kõlinal kuulis. Ta mõtles, et teda tulakse wangi wõtma. Aga asi oli teisiti. Üks põgeneja noormees oli tulnud, käed raudades, ja palus wastuwõtmist ja warju. Ta wõeti wastu ja tehti ta käed lahti. Noormees seletas, tema tulla kolmandast kihelkonnast ühest mõisast. Ta olnud juba enne, kui sinna mõisasse wiidud, põgeneja. Kui ta põgenemise teel metsas maganud, juhtunud kaks härrat, kelle maade piir sääl lähidal olnud, teda leidma. See härra, kelle maa pääl tema olnud, seletanud teda enesele omanduseks; aga

teine härra, kes teda ennem näinud, tahtnud teda oma leitud asjaks pidada. Nõnda tõusnud härrade wahel tüli. Diguse mõistmiseks ja otsuse andmiseks pannud nad siis tema rauaproowi alla. Tema le pandud teise õla pääle teine palaw raud, kuna rauad enne ära tähendatud olnud, kumb kummagi härra jagu olla. Kumma raud nüüd rohkem põletada, sellel olla digus ja selle omaks pidada leitud mees saama. Tema aga wisanud rauad, kui need oma aja ta õlgadel seisnud olnud, wihaga härrade poole; teisele härrale lainud ta külge ja saanud see kaunis hää hoobi. Sellesama raud olnud ka rohkem põletanud ja saanud ta leitud mehe omale. Aga et ta ühtlasti ka hoobi saanud, siis pannud ta mehe käed raudu ja lubanud teda tubliste nuhelda kui ta terwemaks saada. Aga tema tahtnud ennast nuhtluse eest hoida ja saanud põgenema.

Nemad waatastiwad tema õlgasid; need oliwad mõlemad põlemise haawades karnas.

Karolusele näitas pois wäga meele järele olema ja ta lubas tema enese juurde jättagi kui tagaotsijaid ei tulla. Poisi nimi oli Hannus.

XI.

Weel lästiwad edasi päewad ja ajad. Karolus käis mõnda korda Liuwimaal säälfete meestega rääkimas, mis tarwiliseks teadis. Mitu korda oli tema oma ringkonnas ka weel koosolekuid pidanud, arupidamiseks, õpetamiseks, walmistamiseks, waigistamiseks.

Kord oli ta kutsumise pääle Lämelasse läinud. Siin wõttis kasuisa tema seekord usutades ja noomides ette.

„Karolus, mu poeg,“ ütles ta, „sinu pääle ei wõi enam julge olla. Mitmel korral on nähtud öösel metsast mehi wälja tulema, mina kardan, need nähtused puutuwad sinuga kokku. Kas ei ole sinul mõtet rahwast kurja nõuu pääle tarwitama hakata?“

Karolus waatas tõsisel, uhkel pilgul kasuisa otsa. „Kui sa minust seda wõid karta, mis auuta ja tõlbmata, siis on see asjata iseeneise hirmutamine. Mina olen rahwast kurja nõuu päält küll kõigest wäest tagasi hoidnud, ja mina loodan, et nemad mind selles asjas saawad kuulma, kui ka mõned tulisemad ennast kergeste taltsutada ei taha lasta; aga kurja nõuu pääle neid tarwitada tahha, see mõte on minust kõige kaugemal ja ta on minule ka hirmus.“

„Aga sina otsid abinduusid, et ülemate wõimust murda — ja kust tulewad siis need öökäigud?“

„Jää rahule, armas kasuisa. Peatsin mina ialgi rahwa hääks midagi teha wõima, ehk nagu sina ütled, maa isandate wõimuu murda suutma, siis ei tohiks see ial teistiti sündida kui kõige auusamal wiisil, nii et see inimeste ja Jumala ees õige on.“

„Kas ei taha sina selles asjas minule, oma kasuisale, selgemalt ja enam rääkida?“

„Enam ei ole minul midagi rääkida. Minult nii palju weel, et minul wõimata on misgisugust

auutumata abinduu tarwitada tahta, ja et mina oma harimata wendafid kõigest wäest tagasi hoida tahan, kui nemad auutumate abinduude pääle peafiwad mõtlema. Et neil asja on abinduufid otsida, see ei ole sinule wähem selge kui mulle."

"Ja, kurb on asi küll," ütles Arnulf teisele mõttele keerates. "Minagi ei saa enam rahu sugugi. Wähet pidamata tulewad põgenejad, kaitseotsijad ja muud abipalujad juba minugi mõisa. Si suuda neile enam wastu pidada. Näitab laiemalt teatavaks saanud olema, et mina oma rajades ka selle seadluse olen maksma pannud, mis sinul enne Taiwanas oli. Pean wist tema ära lõpetama. Muidu läheb jutt minuist ikka laiemale, ja pea saab abiotsijaid siin murruna koos olema, nii et enam elada ei wõi."

Karolus waatas nukralt tema otsa. "Kurb küll, kui sa ei tahaksid oma muidu lahedas elus seda nii palju tülinat kannatada, et õnnetumatele abiotsijatele enam midagi lahkest näidata ega ka oma walla rahwast enam inimesteks pidada."

Ludinghausen ei oleks seda nagu tähele pannudgi. Ta ütles edasi: "Teiseks on asi selle poolest weel pahem, et mina teiste ees põlgamise ja halwa mõtte alla olen langenud, mille alt ennast päästma pean."

Kolm kõndijat poisikest ilmusiwad praegu lossi õue pääle. Kordelia, kes Karoluse ja isa jeltsis ka trepi pääl istus, nägi kõndijaid kõige enne ja ütles:

"Waata, isa, niisuguste pääle peab ometi halastama."

„Kust te tulete, lapsed?“ küsis Karolus.

See küsimine tegi lapsed kõhe julgemaks. Enne seda olivad nad väga hirmul. „Meie oleme Raudoru ringist,“ ütlesivad nad.

„Miks te siia tulite?“

„Meil on kõht tühi.“

„Kas emal süüa ei ole?“

„Meil ei ole ema. Ta suri ära, ja isa kah, ja mis meil oli, selle võtsivad jaksad ära. Siis hakkasime kõndjaks.“

Neile anti süüa, siis läksivad jälle. Kui ka Arnulf ära läinud, ütles Kordelia:

„Karolus, sa rääkisid isale kahtlasi sõnu, ja itka midagi iseäralist mõtled. Kas sa ei hakkaks enese elu pääle mõtlema. Pea võid sa jälle wangi langeda ja ka elu kaotada.“

„Ta võiks ka kaduda,“ ütles Karolus, „kui aga õnnetu isamaa sellest kasu saaks. Niisugune, nii õnnetu ja ära teotatud elu, nagu kõigel minu isamaal — kas see on veel elu? Kas ei ole midagi kõrgemat, auulikumat, paremat, kui niisugune elu? Oh, Kordelia, kui lugu nõnda, siis oleks inimene väga armetu asi. Aga ei ole nõnda. Tart ja helde Looja ei ole kedagi inimest teistele piinata ja waewata loonud, waid kõik selleks, et nemad elust õnne ja rõõmu võiksidwad tunda. Selle Looja seaduse poole pean mina püüdma, see on minu elu kõrgem, püham ülesanne, tulgu wangistus, tulgu surm täna ehk homme. Isamaad, wendaksid õdesid sügawas hädas, raskema koorma all pisutgi

aidata võida ja selles töös elu jätta — Kordelia, see on tuhat kord suurem, kallim, enam kui elu niisugusel lool. Aga ära karda sinagi, et mina selles püüdes sinu seisuskonna vastu midagi mõtlen, mis õige ehk auus ei oleks. Ole julge! Sina ütlesid minule, et mina kuningaga poeg olla. Seda enam tahan mina ainult kuninglikult mõtelda, ei midagi alatumalt ega õiguse vastu. Mina tean, siin võidin ma nõnda rääkida, sest ei sina ega isa ei lähe minu kaela tarvis ahelat tooma. — Võib olla, Kordelia, et mina nii pea enam teile ei tule, ära siis minu pärast kurwasta. Ma mõtlen minna kuhugile, aga mitte nõnda ega niisugustesse kohtadesse, kus midagi võiks karta olla. Võib olla, ehk saavad siis, kui ma kord jälle tulen, ka sinu murepäewad lõppema hakkama. Näa Jumalaga seda korda, ja kui sina oma kasutwenda unustada ei wõi, siis palu tema eest."

Ta läks. Kordelia jäi segaselt nagu unenägemisesse maha.

XII.

Ruhu läks Karolus? Ta oli Soome maale läinud, et saäl Ubo ja Wiipuri piiskoppide käest oma plaanide tarwis abi paluda. See nõuu oli esimeeste koosolekul metšas Karoluse enese ettepaneku pääle otsusets wõetud. Temale oli ka woli antud, et tema, kui muude tingimistega abi ei peaks anda tahetama, siis Gestimaad Rootsi walitsuse alla võida lubada, kui nad aga seekord aitakšiwad.

Nii suurt tasu aga Karolus lubada ei mõtelnud; ta lootis ka kergemate tingimistega naabrid oma nõuusse saada. Wiisi pärast wõttis tema ka paar teist meest kaasa. Aga pääsaadik oli tema. Tema ütsti wõdis ka igal pool asja ajada, sest tema tundis tarwilised keeled.

See oli talwe lõpul 1343, kui Karolus Soome läks, ja meri oli juba lahti. Aga warsji pärast tema ärasõitu ajas pikaline põhjatuul Soomelase suurest merest jääd täis, mispärast tema ennemalt tagasi purjutada ei wõinud. Tal ei olnud ka just häda nii wäga kiireste käia. Suure kewade poole sulas jää muidugi, ja siis wõdis rahuga tulla. Aga mureta ei olnud tema ka. Ta teadis, et kodus kannatamata tulipäid on, kes nüüd, tema pikemal äraolemisel, asjas ehk saatjivad segadust tegema.

Nõnda ka oli. Kohe pääle selle, kui Karolus ära sõitnud, oli Saaro Peeter mõningate oma meelelistega rääkinud ja neile seletanud, nüüd teada tema täieste, et Karolus Rordelia läbi waenlaste nõuusse olla meelitatud. Nende seas olles tahta tema nende asja aga pikendada, seega wiimaks seda foguni ära sumbutada. Soomest ei saada tema muidugi ka midagi abi nõutama, ega ka teisi nõutada lastma. Oma mitme keelega wõida tema teiste nõuud ka nurja ajada. Seepärast olla nüüd, kui tema ära on, ruttu tarwis uus otsus teha õige plaani järele. Nüüd saada asi hästi ja ruttu tehtud. Tema kodus olemisel aga olla uue plaani wõtmise raske. Tema saada seda oma

jõprade läbi ikka teada ja ilmutada seda siis ka waenlastele. Aga nüüd — nüüd olla õige aeg.

Ja Peetri nõuulised läksiwad laiali, wiisiwad need mõtted enestega ühes ja kutsusiwad koosoleku ruttu kokku. Ja otsus tehti Peetri juhatusel tuliselt ja palatwalt: Lähme, lööme, tapame, põletame, wõidame. Peeter, nagu ta oli, rääkis tuluselt ja süütawalt, — ja selle aja südamed jänunesiwad muidugi ammugi tasumise järele — selle aja moodi tasumise järele. Nii tuli, et uus plaan ja uus otsus kohe sai tehtud, asi korraga teistiti pööratud. Ja sõnumed saadeti igale poole üle maa wälja ja üeldi, millal lugu lahti minna. Ühtlasi saadeti ka, nii pea kui jää lubas, uued saadikud Soome. Nõuu ja mõte oli hirmus, aga ta oli raske piina ja meeleäratamise wili.

Ja Jüripäewa öösel 23. Aprillil 1343 oli korraga üle maa hirmus mässamine lahti, esiti nimelt üle Harjumaa. Ajalookirjanikud Hiärn, Ruskow, Rutenberg*) ja teised kirjutawad sellest järgmisi: Igasse mõisasse tungisiwad südaöösel wihased hulgad sisse ja kõik Daanlased ja Saks-lased kisuti woodist ja tapeti ilma armuta hirm-sal wiisil ära, kõik, mis wihatud Daani ja Saksa keelt rääkis: mehed, naesed, ka lapsed, ka kõik junkrud, walitsejad ja muud teendrid mõisates, kui need Geßlased ei olnud. Kes põgeneda katsusiwad, need wõeti wälja pääl kinni ja surmati ära. Minult mõned üffikud on halasti ja paljalt

*) Waata Hiärn lehel. 152, Ruskow lt. 43, Rutenberg II. lt. 356.

Tallinna, Paide ja Raktvere kindlustesse põgeneda saanud. Mõningad põgenejad on metsadesse nälga ära surnud. Veel juuremas wihas ja lustis tapeti preestrid, mungad ja muud waimulikud mehed. Paadise kloostri üksi, Tallinna ja Hapsalu wahel, tapeti 28 munku ära, kuna teised mungad säält põgenema saidwad, siis aga metsas nälja kätte ehk muul wiisi surma saidwad. Mõisad, lossid, kirikud ja kloostrid purustati ära, kisuti maha ja pandi põlema. Tuleleegid loitasiwad igalt poolt taewa poole. Minult esimesel mässu algamisel, Jürripäewa ööl, sai pääle tuhat kahetsasada Daanlast ja Sakslast ära tapetud. — Pea tungis mässamine ka teistesse maakondadesse, Wiru- ja Läänemaale ja Saaremaale. Ja suur mässajate hulk, 10,000 meest wägetu, tungis Tallinna alla, et ka seda wastaste warjupaika ärapurustada. „Ja needfamad,“ ütleb Russow, „nimetasiwad eneste feast kuningad ja würstid, ja saatsiwad saadikud Soome Arbo ja Wiipuri piiskoppide juurde abi paluma ja lubasiwad oma maad ja Tallinnat Rootsi walitsuse alla anda, kui neile tartwiliist abi antaks.“ Hiljem piirati ka Hapsalu linn ühes oma piiskopi ja doomhärredega ümber, ja Saaremaal tapeti waimulikud mehed ja muud ülemad ära ja põletati kirikud ja lossid maha.

Rui Daani asewalitseja Tallinnas*) mässu suu-

*) Daani kuningas ei olnud koduste segaduste pärast Gesticmaa müllmise lepingut Liwiordoga veel mitte täita wõlnud, mispärast siis tema asewalitseja nime järele ilka veel siin oli.

rusest teadust sai, oli tal weel wõimalik, saadi-
kuid Liivi ordomeistri von Dreilöweni*) juurde
saata abi paluma. Dreilöwen oli sel korral We-
nelaste wastas Isborški juures suure wäega wäl-
jas, aga nüüd ruttas ta siit kohe Gestimaale.
Tema wägi oli suur. Tallinnas aga ei olla üm-
berkaudse maa endistest wasallidest ja muist isan-
dastest enam järel olnud kui wiisteistkümme meest.
Gestlaste wägi seisis Tallinna juures mere ääres
leeris ja ootas igatsusega Soomest abi, mida aga
ei ilmunud. Kui neile siia teatus tuli, et ordo-
meister suure wäega Tallinnale appi tulla ja juba
ligidal olla, langes nende julgus. Nad nägitwad,
mis saatus neid nüüd ootas. „Seepärast saatsi-
wad nad,“ nii ütlewad Hiärn ja Ruskow, „saadi-
tud Dreilöwenile wastu ja lastsiwad ütelda, ne-
mad tahta küll endid ordo ja selle walitsuse alla
heita ja neile mõlematele maksusid maksta; aga
mõisnikkude ülema wõimu alt paluda nemad wa-
bastatud olla, sest nende wägiwalda ja armutu-
mat rusumist ei jõuda nemad enam kannatada, ehk
parem tahta nemad surra. Aga ordomeister ei lastnud
ennast seeläbi mitte eksitada. Ra ei andnud aadelimehed
ega teised ülemad temale mitte järele, ta ei pi-
dada niisugustele mõrtsukatele mitte armu andma.
Tungis siis Dreilöwen oma wäega neile pääle ja
kõik see kümmetuhat meest said maha tapetud.
Aga suuremast soost mässajad**) ja mässu walmis-

*) See mees oli Liivi ordomeister 1340—1345.

**) Oli siis itta ja Gestlaste eneste seas suurematest soost mehi alles

tajad saidvad kõige hirmsama piinamise läbi Tallinnas ära surmatud." Krank ütleb sellest asjast: „Päämehed ja mässamise alustajad saidvad wälja otsitud piinamiste läbi ära hukatud." Russow ütleb: „Niisuguse wõidu järel on suur rööm ja röömustus Tallinnas ja kõigil maal Sakslaste juures olnud. Tallinnast on suurel hulgal inimesed lahinguplatfile ruttanud ja on sääl furnukehafi röömuga waabelnud.“ — Alles nüüd, kui wõit täieste Sakslaste käes, ilmuwad palutud Rootslased Soomeist kahe laewaga, ei julgenud aga nüüd enam ütelda, et nad Gestlaste aitamise mõttes siia ilmunud ja keerasiwad 21. Mail omale maale tagasi, kuna nad ordomeistriga siin ka lepingu oliwad teinud, et nad wähemalt lähema aasta läbi Tallinna ja Gestimaaga rahu saawad pidama.

Nii järsku oli mässamine Harjumaal tõusnud, nii ruttu tema jälle täieste lämmatatud. Dreilöwen pani senise Wiljandi kormuri Goswin von Herike hulga meestega Tallinnasse rahukaitsejaks ja ise ruttas Läänemaale Hapsalu linna päästma, mis Gestlastest ümberpiiratud oli. Gestlased põgenesiwad tema eest metsadesse, ja soodesse, kus nad endid kuni sügiseni rohust ja juurtest toitiwad. Üle maa aga käisiwad otsijad ja luurajad, ja kus nad mõne nälginud põgeneja leidsiwad, löiwad maha. — Sellamal ajal oliwad Harju Gestlased Pihtwa Wenelaste juurest abi palunud. Need tuliwad, langesiwad Otepää all ordo wäega kokku, aga wõitjaks ei jäänud ega wõidetud ei saanud kumbgi.

Weel oli ordo kõrgemeister, kuningas Rudolf, sell-
samal ajal, suwel 1343, Heinrich Dusmer von
Arffbergi suure wäega siia saatnud ja temale kōwa
kõsu ondnud, Harjumaale ja Saaremaa Gestlasi kui
waljumaid usu waenlasi täieste ära häwitada
ja ära tappa. Dusmer täitis kõrget kōstu, nii
palju kui ta lühikese ajaga wõis, wäga tubliste.
Ta tuli Harjumaale, pidas siin, „hirmust werist
tasumist,“ nagu Bogt ütleb, ja siis läks Saa-
remaale, aga sinna Dreilöweni wäega ühenduses.
Saarlased oliwad oma rajades sedasama teinud,
mis Harjulased Jüripäewa öösel oma ringis, ja
oliwad iseenele keskest endile ka kuninga walinud,
nimega Wesse. Dusmer ja Dreilöwen lōiwad
Karja kihelkonnas leeri üles, tungisiwad siit igale
poole ja wõtsiwad ka ühe kindluse ära. Siis tuli
põris taplemine. Ühesatuhat Saarlasi saidwad
sõjaskõidul maha tapetud ja õnnetu kuningas Wesse
kõwaste kinni nõõritud ja jalgupidi üles poodud.
Glusse jääjad pidiwad trahwits Sonnenburgi lossi
ülesse ehitama. Talwel 1344 läks Dusmer oma
sõjahulgaga jälle Preisimaale tagasi.

Rutenberg ütleb: „Selle Gesti- ja Saaremaa
mõõsu ärälämmatamisega kadus Gesti rahwa wa-
hadusest ka wiinne wari, ka nimigi, kus see weel
senini oli olnud. See wari ja see nimi oliwad
aga ainult piiskoppide ja teiste waimulikude asu-
tuste mõisates weel alles olnud, igal pool mujal,
ka piiskoppide wasallide mõisates oli põrisorjus
juba 1290 aastal üleüldiselt maõõmas. Nõõõdest

ajast pääle tehti talurahwa orjaste weel raskemaks, kütkendati orjaahelad weel kõwemine kuienne.“

See oli selle niisuguse parandamise katse wili. Meele ärastatmisel, wäheses ettewaatuses oli see katse tehtud, ja ta tuli ainult raskeks kahjuks, nagu, Karolusgi niisugusest katsest oli kartnud.

Aga kuhu jäi Karolus ja meie jutu teised tegelesed? Karolus oli nii palju kui wõinud, Soomest rutata katsunud, oligi enne Rootsi laewu siia jõudnud. Raskete selle üle kõhudes, mis ta siin kuulnud, oli tema weel ruttu Tallinna poole ruttanud, et ehk weel midagi aidata wõi parandada wõida. Aga oli juba hilja. Juba oli Dreilöweni mõõd palju Gestlasi maha niitnud, kui Karolus sinna jõudis. Siisgi katsus ta wendade hulka saada, et ehk kudagi pisutgi weel abi wõida teha — ehk ühes nendega surra. Tema süda lõhkes, tema liikmed kippusiwad waluga kangeks jääma selle hirmsa loo üle, mis tema äraolekul sündinud. Aga weel juhatas ta, weel wõitles ta surmawas mässus — kuid asjata. Nagu teisi ülemaid püüti ta teda elusalt kätte saada ja saadigi. Ka Saaro Peeter oli elawate seas. Tema mõisteti kõige raskema piinamise surma alla. Gest tema oli ka üks ülem ja ta oli mõistates hirmsaste tapnud. Sfimeseks päämeheks ei olnud teised teda tõstnud, nagu ta nii wäga igatsenud ja seepärast Karolust ja tema plaanisid nõnda kahtlustada püüdnud.

Kui Peetrit piinaratta pääl hirmsaste weni-tati, kui liikmed tema keha küllest katkemisel oli-

wad ja pörgu walu nendes pöles, kisedas tema kangeste:

„Karolus! Karolus!”

Need oliwad tema wiimsed sõnad.

Karolus wõeti pikema läbikuulamise alla. Dreilöwen ja ka tema wäeülemad tahtsiwad seda iseäralist meest lähemalt kuulda. Oldi jo neile temast palju räägitud.

Suur jaal oli uudishimulisi päältwaatajaid täis, kui Karolus ette toodi. Suurem hulk waatajaid oliwad rüütliid ja muud mõdgamehed Dreilöweni wäe hulgast, nende seas aga mõningad Gestimaa wasallid ja mõisnikud, kes mässust pääsenud, ka Tallinna doomhärрад, piiskopp Dlaus, asetalitseja ja muud linna ametnikud. Ka mõned naesterahwad oliwad tulnud. Tega pool teiste seas istus ka Arnulf von Lubinghausen ja tema kõrwal, osalt tema najal, üks naesterahwas, nagu paksu musta loori alla kaetud — wist Kordelia. Nende loss Lämela ja ka nemad ise oliwad mässajatest täieste puutumata jäetud.

Kohtuks oli iseäralik sõjakohus nimetatud.

Karolus toodi ette. Ta astus kindlaste. Tema mehifest näost paistis küll walu, aga ka wahwus, suurmeel, julgus. Kartusest, kahetsemisest ei olnud märki märgata. Otsegu oleks ta kuninglik wõitja, nii kõrgel, tõsisel pilgul waatas ta üle suure kogu. Wõid olla, ehk otsis tema silm nende hulgast kedagi tutawat.

„Karolus, sina seisad raske kaebduse all,”

algas kohtunik. „Sa oled rahvast ja orjaid mäs-
samisele kihutanud.“

„Ei, mina olen neid mäsamiselt tagasi hoid-
nud,“ kostis kaebelune kindlalt. „Mõrtsukatöö
pääle ei tõlba minu käsi.“

„Ära waleta! Sinu juhatusel ja äratusel on
nad selle hirmsa nõuu pääle tulnud.“

„Mina juhatafin neid kõrgemate, auusate abi-
nõuude tarvitamisele, aga selle paha nõuu põlga-
misele. Mina tahtsin õige ja auusa sõjaga or-
jakütkeid purustada ja õigust ja wabadust süa
õnnetusemaale jälle tagasi tuua. Mõrtsuka kätt
ei oleks pidatud ühegi hinge wastu tõstetama.
Kõige esiti oleks pidanud Tallinn sõjalahinguga
wõidetud saama, siis teised kindlused. Aga pime
tasumise wiha teie hirmsate wäewalla tegude wastu
on piirita olnud. Minu äraolemisel on õnnetu-
mad raske ekshammu astunud.“

„Aga sina wõitlesid siisgi nendega ühes.“

„Ja, aga ainult siis, kui kõik muu hilja oli,
kui ma muud midagi enam ei wõinud.“

„Mäsamine on siisgi sinu töö wili,“ ütles
kohtunik. „Sinu nuhtlus on — surm piinapingil.“

Karoluse kõrgewiisiline kuninglik olek näitas
mitmete juures kaastundmust äratanud olewat, ja
see hirmus sõna kohtuniku suust kohutas mitut
südant. Õnnetu surmaohwer ise aga oleks kui
weel kõrgemaks, julgemaks tõusnud. Dreilöwen,
kes jenini imestusega tema palgesse waatanud,

lõi nüüd oma teras-filmad maha. Raesterahwas
Ludinghauseni kõrval wajus koguni tema najale.

Karolus rääkis:

„Mina ei karda teie otsust ja minul on ka
wõimus teda tühjaks teha. Mina olen kuninga
poeg; endine Gesti rahwa kuninglik wanem Warpo
oli minu esiisa. Mina seisan kõrgemal kui teie.
Mina wõitlestin diguse, wabaduse ja õnnetumate
eest, teie wõitlete diguse ja wabaduse mahamat-
miseks, õnnetumate orjaküttete kinnitamiseks, üle-
kohtu kaitsemiseks. Hirmus! Seekord olete teie
wõitnud. Õnnetu isamaa, õnnetu rahwas, kurtwe-
maks weel pidi saama teie saatus! Isamaa — waene
isamaa! — Aga ärge lootke, et teie ülekohtu wõit
igawene on. Sellest wõrest, mis teie walate, nen-
dest filmapisaratest, mis teie piinatwalitsuse all
woolawad, saab ükskord tõusma üks wägetam
wõitja. Teie eneste tegude needmise all saab teie
wõim ja walitsus langema.“

Siis oli kui waataks tema lekitw pill kaugele,
kaugele, ja ta rääkis weel ja ütles:

„Isamaa, kannota — wota weel! Päästja tuleb.“

Siis langes ta pill Ludinghauseni pääle ja ta ütles:

„Ka sina, mu isa! Tröösti minu armsaid, ka
Kordeliat. Tänan sind kõige eest, mis sa mulle
teinud! Terwita minu poolt Kordeliat. Jää weel,
ma palun sind, oma rahwa wastu halastajaks!
Hoiu alles seda armastuse ja tõe waimu, milles
mina elada püüdsin — hoiu teda seemne itakeseks
tulewatele aegadele. Jää jumalaga, kallid isa!“

Siis hoidis ta oma sõrmuse pää, milles wist surma-
kihwt warjatud oli, oma huulede wastu, waatas üles poole
ja ütles:

„Sinu juures, Igawene on rahu!“

Siis langes ta maha.

Weel liikusiwad tema huuled: „Kordelia — Isamaa!“
ja siis oli temale rahu tulnud.

„Karolus — Karolus!“ liikusiwad Kordelia kahwatanud
huuled isa rinna najal poolminestuses ja siis nõrkles ta ära.

„Tema oli tõeste kuninga poeg,“ ütlesiwad mitmed päält-
waatajad iseenestele ja mõtlesiwad tema sõnade pääle.

Järgmisel päewal nähti lahingu platsil, mere ääres kõrge
kaljumaa pääl, kadunud kalli mehe leinajaid walusaste nutma.
Need oliwad need, kelledele Karolus armastuses hääd teinud
ja kes tema kõrgematest tahtmistest aru saanud. Ja nad
katsusiwad maapinda langenud wendade palawast werest,
mis niüid tarretanud oli, puhastada, ja nende suust kuuldi
kaebehääkt kajama:

„Karolus, Karolus!“

Ka õnnetu Kordelia ilmus siia werewäljale teiste leina-
jate hulka. Aga ei nutnud tema siin nutjatega ega leina-
nud leinajatega. Hirmuga waatas ta weres punawat wõit-
lemise wälja ja läks edasi. Nagu oleks surmariigi walmud
teda siin elawate maal taga ajamas, nõnda näitas ta wälja.
Ja ta läks eemale teiste juurest, üles kõrgele kalju serwale,
kus merelaened all sügawas kaljuseina peksiwad.

Ja siit kadus tema elawate silmist ära, kadus alla sügawasse.

Ja läbi tühja ruumi, läbi wailse õhu kajas haledaste
ja fange waluga tema wiimne hüüe:

„Karolus, Karolus!“

Raamatud,

mis **A. Paurmanni** raamatukaupluse kulguga on trükitud ja tema juurest, Tallinnas Harju väravas pögar Teshoni majas, ühiselt ja hulga viisi kui ta teistest raamatukauplustest saada on:

1. **Ben hur ehk Kolgata.** Jutustus Kristuse ajast. Eesti keelde toimetanud Jakob Kõrw. Kõwaste köidetud. Hind 1 r. 30 l.

2. **Paste palveraamat.** Tarviline ja tulus ka kõigele noorele rahwale. Hind 5 kop.

3. **Ühtsikkude palwe wägi.** 26 armast lugemist meeleparandamiseks äratamiseks ja usu kinnitamiseks. Hind 20 kop.

4. **Wailue palwekoda.** Mitmejuguiste palwete ja laulu salmidega. Kõwaste köidetud. Hind 20 kop.

5. **Waimude riik ehk hingede elu pärast surma.** Hind 20 kop

6. **Kuul põhe.** Uudisjutt Tallinna elust. Esiste sündmuste järele Eduard Wilde. Hind 20 kop.

7. **Euteruse järmus.** Jutustus Wilhelm Blumenhageni järele. Hind 20 kop.

8. **Waja tohter.** Juhatus, luda arsti abi puudusel igasugu haigusi ise wõib leigitada ja parandada. Sissemiste asjade minis-teriumi arsti teaduse jaoksõnna looga trükitud. Hind 30 kop.

9. **Mistitütar.** Ajalooline jutustus Cestimaa Katoliku usu ajast. II. trükk. Kirjutanud J. Järw. Hind 20 kop.

10. **Sõnumed hukatuse ja õnnistuse teest.** Kirjutanud J. Järw. Hind 20 kop.

11. **Tema ja ta laps.** Eduard Wilde uudisjutt. Hind 15 kop.

12. **Wanakawala lüüned.** Kallajutud. H. 20 l.

13. **Wõitluste tormis ehk uus Robinjon.** Jutustus ilbe naesterahwa imelikust elust. Kirjutanud J. Järw. Hind 40 kop.

14. **Ilm ja elu.** Jutud, õpetlikud ja teatuslikud kirjutused ja laulud Kirjutanud J. Järw I, II, ja III. anne. Iga ande hind 30 kop.

15. **Joornise-katt** ja wõitlemine tema vastu. Kirjutanud J. Järw. Hind 35 kop.

16. **Juimeesjoo häategijad.** Äratamad ja õpetlikud elulood suurtest häategijatest. Kirjutanud J. Järw. Hind 30 kop.

17. **Italia töetunnistaja Filoteo Giordano Bruno.** Tema wahwa wõitlemine ja hale surm. Wäljaannud J. Järw. Hind 8 kop.

18. **Mehised mehed.** Õpetuse ja äratuse sõnad mehise olelu kaswatamiseks. Kirjutanud J. Järw. Hind 20 kop.

19. **Korra rannas.** Pildilene Norrast. Kirjutanud Eduard Wilde. Hind 15 kop

Tallinnise adres: K. Лаурманъ, Ревель. — **R. Paurmann**
Tallinnas.